

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ
Institut mezioborových studií Brno

**Příčiny kriminality mladistvých
jako sociálně edukační problém**

Diplomová práce

Vedoucí diplomové práce:

Prof. PhDr. Blahoslav Kraus, CSc.

Vypracovala:

Bc. Marcela Horáková

Ostrava 2010

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma „Příčiny kriminality mladistvých jako sociálně edukační problém“ zpracovala samostatně a použila jsem literaturu uvedenou v seznamu použitých pramenů a literatury, který je součástí této diplomové práce.

Elektronická a tištěná verze diplomové práce jsou totožné.

V Ostravě dne 25. března 2010

Bc. Marcela Horáková

Děkuji panu Prof. PhDr. Blahoslavu Krausovi CSc. za velmi užitečnou a obětavou metodickou pomoc i za cenné rady a připomínky, které mně poskytl při zpracování diplomové práce.

Bc. Marcela HORÁKOVÁ

Obsah

Úvod	1
1 Vymezení základní terminologie	3
1.1 Charakteristika kriminality mladistvých	8
1.2 Stav kriminality mladistvých v České republice	14
1.3 Vývoj kriminality mladistvých na teritoriu Moravskoslezského kraje	16
2 Příčiny kriminality mladistvých	20
2.1 Vnější faktory ovlivňující kriminalitu mladistvých	21
2.1.1 Rodinné prostředí	22
2.1.2 Škola	28
2.1.3 Vrstevnické skupiny	30
2.1.4 Vliv médií	31
2.2 Vnitřní faktory ovlivňující kriminalitu mladistvých	33
2.2.1 Dědičnost a vrozené osobnostní dispozice	34
2.2.2 Získané vlastnosti	37
2.2.3 Příslušnost k pohlaví	40
2.2.4 Příslušnost k etniku	40
3 Působení výchovy na kriminalitu mladistvých	51
3.1 Výchova v rodině	53
3.2 Výchova ve škole	58
3.3 Výchova v rámci mimoškolní činnosti	60
4 Průzkum motivů a příčin kriminality mladistvých	63
4.1 Cíle a hypotézy průzkumu	63
4.2 Metodika průzkumu	66
4.3 Analýza výsledků zkoumání	68
4.4 Závěr průzkumu	78
Závěr	80
Resumé	83
Anotace	84
Použitá literatura	85
Seznam příloh	88

Úvod

Kriminalita mladistvých je často diskutovaným problémem jak v médiích, tak i mezi odbornou a laickou veřejností. Často se hovoří o příčinách, které jsou spatřovány nejvíce v rodinném prostředí a v rodinné výchově, čili „za všechno mohou rodiče“, ale tato problematika je zjevně složitější. Rodina je jistě nejdůležitějším faktorem, přesto jsou známy případy sociálně patologického jednání mladistvých z fungujících rodin. Proto je při hledání příčin kriminogenního chování důležité věnovat se i ostatním faktorům.

Je celosvětovým trendem liberalizovat výchovu, ale je nutné si uvědomit, že mladiství ještě nemají zcela rozvinutou osobnost, a proto musí být vedeni rodiči, učiteli a celou společností k tomu, aby byli schopni dodržovat určitá pravidla a normy, jelikož ještě nejsou schopni si plně uvědomovat všechny důsledky svého chování a jednání. Je nezbytně nutné, aby v tomto ohledu fungovali rodiče, učitelé a společnost ve vzájemné interakci. Jako problematické se jeví, že se dnešní generace mládeže každodenně setkává s uvolněnou morálkou ve společnosti; setkávají se s šikanou, narůstající agresivitou vůbec, a to jak ve školách, tak i při volnočasových aktivitách, v počítačových hrách a v prostředcích masové komunikace.

Kriminalitu mladistvých považuji za závažné téma a rozhodla jsem se ji věnovat ve své diplomové práci. Sama jsem matkou malého dítěte, proto jsem se chtěla o této problematice dozvědět co nejvíce, abych sama byla schopna vyvarovat se výchovných „přehmatů“ a předcházet, tak negativnímu vývoji své dcery.

Diplomovou práci člením do čtyř kapitol. V první kapitole se věnuji charakteristice kriminality mladistvých, jejími specifickými znaky, legislativní úpravou dané problematiky, vymezuji základní terminologii s tímto tématem spjatou. V podkapitole se zabývám aktuálními statistickými údaji – množstvím mladistvými spáchaných deliktů na území České republiky a také specifikuji vývoj kriminality mladistvých na teritoriu Moravskoslezského kraje, v němž žiji. Tyto údaje vycházejí ze statistik Policie České republiky.

Druhou kapitolu jsem zaměřila na příčiny kriminality mladistvých, na faktory a to jak vnější – rodina, škola, vrstevnické skupiny, vliv médií, tak vnitřní – dědičnost, získané vlastnosti, příslušnost k pohlaví, příslušnost k etniku, které nejvíce ovlivňují mladistvé.

Třetí kapitola je orientována na působení různých typů výchovy na mladistvé, včetně návrhů na jejich zvládnutí ve prospěch jednotlivců i společnosti.

Úvodní tři kapitoly jsou teoretické, napomáhají se orientovat v dané problematice a představují teoretický základ pro průzkum, kterému jsem věnovala čtvrtou kapitolu této práce. Cílem šetření bylo získat poznatky o příčinách a motivech páčání trestné činnosti z pohledu mladistvých, kteří se sami dopustili protiprávního jednání a dále z pohledu odborných pracovníků, jež s potenciálně ohroženými a delikventními mladistvými pracují.

První tři kapitoly jsem zpracovala na základě studia odborné literatury, zabývající se daným tématem, dále jsem informace čerpala z internetových zdrojů. Pro čtvrtou empirickou kapitolu jsem zvolila metody - dotazníkové šetření a nestandardizovaný rozhovor.

Výsledky průzkumu shrnuji v závěru diplomové práce, kde i navrhuji nutnost hledání nových řešení při potýkání se s tímto problémem.

1 Vymezení základní terminologie

Nejširším pojmem, který se vztahuje k této problematice, jsou sociálně patologické jevy. **Sociálně patologickým jevem** se obecně rozumí takové chování jedince, které je charakteristické především nezdravým životním stylem, nedodržováním nebo porušováním sociálních norem, zákonů, předpisů a etických hodnot, chování a jednání, které vede k poškozování zdraví jedince, prostředí, ve kterém žije a pracuje, a ve svém důsledku pak k individuálním, skupinovým či celospolečenským poruchám a deformacím. Sociálně patologický jev není nahodilý, ale má svou genezi, dynamiku, příčiny důsledky, a vztahuje se k mnoha prvkům prostředí, ve kterém vznikl.¹

Kriminogenní faktory – jsou rizikové činitele (příčiny nebo podmínky), které vyvolávají, ulehčují nebo podporují páchaní trestných činů.

Můžeme je rozdělit na:

- subjektivní, to jsou osobnostní faktory, které spočívají v psychických a fyzických vlastnostech v chování jedince, v patologii jeho chování,
- objektivní, sociální v užším slova smyslu (rodina, škola) i v celospolečenském měřítku.²

Kriminalita (zločinnost) je úhrn sociálně škodlivých jevů, které jsou stanoveny v trestních kodexech. V současné právní úpravě to jsou trestné činy a provinění.

Prekriminalita – jsou činy jinak trestné, kterých se dopouštějí děti před dosažením trestní odpovědnosti a které, pokud by je spáchaly osoby starší, by byly považovány za trestné činy.

Delikvence - rozumíme jí mírnější porušení právních nebo morálních norem zejména dětmi nebo dospívajícími. Rozlišujeme ji na dětskou (do 15 let) a juvenilní (mladistvých 15 – 18 let).

Koudelková **dělí delikvenci na tři dimenze (formy):**

- a) **Socializovaná delikvence** - je typická pro děti a mládež ze znevýhodněného výchovného prostředí, které vytváří sociálně neadekvátní modely. Jedinec se

¹ POKORNÝ, V. TELCOVÁ, J. TOMKO, A. *Prevence sociálně patologických jevů*. Brno: Ústav psychologického poradenství a diagnostiky r.s., 2003. ISBN 80-86568-04-0, str. 9.

² ŠTABLOVÁ, R.: *Příčiny a podmínky kriminality*. In: Zapletal, J.: *Kriminologie*. Díl I. Obecná část. Praha, PA ČR, 1994, str. 36 - 43.

identifikuje s antisociálními modely chování, zvnitřňuje si je a chápe jako platné hodnoty. Jde zpravidla o normální osobu, která se chová podle vytvořených vzorců v sociální komunitě, do které zapadá. Jedná se o nesprávné formy chování. Jestliže se vstřípní správné formy chování, návyky a hodnoty, lze provést reedukaci a resocializaci.

- b) **Nesocializovaná agresivní delikvence** (tzv. psychopatická forma) - zahrnuje defektní deformované jedince, kteří se chovají vysloveně maladaptivně, jejich činy jsou impulzivní agresivní reakcí na frustraci, stres či dlouhodobou deprivaci. Jde o poruchu centrálního nervového systému - CNS, jedinec nemá výčitky svědomí, jedná jen v zájmu své egoistické potřeby. Ve většině případů tyto jedince nelze resocializovat a reedukovat.
- c) **Neurotická delikvence** - poruchy v oblasti funkce svědomí a selekce superega. Lze rozeznat trhliny v jinak konformním chování, které umožňují bez pocitu viny provést jakýkoliv antisociální čin. Je na pomezí mezi socializovanou delikvencí a nesocializovanou agresivní delikvencí. Delikventní skutky jsou spáchány v afektu - typický recidivista. Typickými znaky jsou labilní, nevyhraněná osobnost, která nemá vlastní názor a přejímá názor skupiny. V osobnosti takového jedince lze nalézt různé emoční poruchy - chronická deprese, úzkosti, fobie, vnitřní napětí, strach, atd. Resocializace není v kompetenci vychovatele či etopeda, ale odborníků - psychoterapeutů a psychologů.³

Charakteristicky lze delikvenci vyjádřit takto:

- a) je nedostatkem ve funkci svědomí, která se projevuje jako snížené superego,
- b) je formou chování jedince, který si nezvnitřnil hodnoty a normy platné ve společnosti, a který vyhledává uspokojení svých potřeb na úkor reality a morálky,
- c) je podmíněna nedostatky v sociálním učení jednotlivce - syndrom hyperaktivity, nesoustředění,
- d) R. Walters, A. Bandura - ji považují za agresi obrácenou proti společnosti,
- e) delikvence může být determinována psychopatologickým faktorem osobnosti (nádor, intoxikace, rozumový defekt...),

³ VITÁSKOVÁ, K. *Etopedie, Vybrané okruhy etopedické problematiky*. Ostrava: Ostravská univerzita, 1. vydání, 2005, str. 32 – 34.

f) jedná se o disociální osobnostní poruchu (PCh). Disociální osobnostní porucha vyjadřuje zřetelnou nerovnováhu mezi chováním jedince a normami společnosti, je doprovázena výraznými a déletrvajících problémy v interpersonálních vztazích. Podle Eysencka je jedinec s disociální osobnostní poruchou predisponován k deficitnímu učení a je charakterizován vysokou extravertí, neuroticismem a psychotismem. Jedinci se stávají sociálně nevyzrálou osobností, která selhává v učení a vnímání, a neumí ocenit emoční blízkost ostatních lidí. Na prvním místě stojí okamžitá potřeba a vlastní egoistický zájem, tito jedinci mají subjektivní pohled na životní úspěchy i neúspěchy a snížený zájem o negativní důsledky aktuálního chování.⁴

Teorie příčin vzniku delikventního chování:

- a) **Biologické (Fyziognomické) teorie** – kromě genetické jsou již překonané, patří mezi nejstarší a jsou zaměřeny na studium typologie jedinců, kteří jsou biologicky determinováni k páčání trestných činů (delikventi, devianti). C. Lombrosa tvrdí, že existuje typický kriminální typ odlišný na základě fyziognomických anomálií a stigmat (např. anatomické rozdíly lebek). Teorie Kretschmerova z 20 - 30 let 20. století přiřadila jisté druhy delikvence 4 somatotypům (pyknik, astenik, atletik a dysplastik (smíšený typ)). E. A. Hooton - zjistil, že trestanci jsou morálně, intelektuálně, morfologicky i geneticky degenerovaní. Ve větším vzorku se tyto teorie nepotvrdily.
- b) **Psychologické teorie** vycházejí z osobnosti delikventa, který se odlišuje abnormalitami a odchylkami ve své struktuře a považují kriminální činy jednotlivce za chování deviantní, nemorální, nespolečenské, špatné a pohoršující. S. Freud - (pud slasti X smrti) - pokud se člověk chová deviantně ke společnosti, k sobě se chová konformně, pokud se chová konformně ke společnosti, chová se deviantně k sobě. Byl přesvědčen, že u mnoha trestných činů, zvláště mladistvých, lze nalézt silně rozvinutý pocit viny již před zločinem. Ty pak nejsou důsledkem, ale motivem jednání. Na Freuda navazuje R. L. Jenkins, definuje 3 základní typy špatně uspořádané struktury psychiky osobnosti:
- uzavřený typ s nadměrně rozvinutým obranným krunýřem, reaguje introvertně a neuroticky, mívá záchvaty strachu a úzkosti,

⁴ VITÁSKOVÁ, K. *Etopedie, Vybrané okruhy etopedické problematiky*. Ostrava: Ostravská univerzita, 1. vydání, 2005, str. 34.

- nesocializované individuum, které se ze svého krunýře dostává útočným a impulsivním jednáním,
- nesocializovaný delikvent, působením vnějších rušivých vlivů je velmi oslaben, jeho deviantní chování se děje na základě primitivních impulzů.

E. H. Erikson pojímal periody delikventního chování jako krizi identity.

S. Halleck – se dívá na kriminalitu jako manifestaci pocitů tísně, úzkosti, útrap. Delikventní jednání umožňuje pocítit svobodu a nezávislost, vzrušení, a dovoluje jim přenášet odpovědnost za vlastní jednání na druhé. Tento model souvisí s teoriemi obrany - spojují psychoanalýzu a sociologii. Každý člověk má svá přání, která mohou být v rozporu se společností či vlastním svědomím. Deviantní akt pak představuje nástroj obrany, jimž se člověk brání účinkům stresu.

Podle J. Bowlbyho - deviantní chování není geneticky podmíněno. Vysvětluje je na základě rané socializace, kdy se vytváří první postoje a vztahy. Nejdůležitější je v prevenci kriminality proces mentalizace a empatie. (Bowlbyho syndrom - nevytvoření primárních vazeb).

- c) **Sociologické teorie** – vycházejí z předpokladu, že se na chování nepřipustném pro určitou socii podílí zejména sociální situace a realita, ve které člověk žije.

R. K. Merton - tvrdí, že deviace není výsledkem patologické osobnosti, ale produktem struktury společnosti a její kultury. Je zakladatelem teorie anomie a teorie strukturálního napětí. Podstatou této koncepce je život podle určitých pravidel, která musí být zachována, jinak dochází k bezvládní (anomii) a rozbití pravidel. Jedinec se chová podle vzorů pěti způsobů: konformně, ritualizovaně, inovačně, únikově (retreativně, ústupně) nebo rebelsky - poslední tři typy chování patří mezi deviantní. Merton vidí deviaci a sklony k delikventnímu chování jako důsledek rozporu mezi skutečností, kterou žije, a tím, co od něj společnost očekává.

R. A. Cloward, L. E. Ohlin - subkulturní teorie - fakt odlišnosti některých skupin. Subkultura uznává jiná pravidla a tím produkuje chování z hlediska společnosti označitelné za deviantní. Členové sledovaných skupin - party (gangy) mladistvých delikventů - uznávají většinový názor usilování o hmotný prospěch, ale mají jen malou šanci dosáhnout úspěchu legitimním způsobem, proto se uchylují k násilí.⁵

⁵ VITÁSKOVÁ, K. *Etopedie, Vybrané okruhy etopedické problematiky*. Ostrava: Ostravská Univerzita, 1. vydání, 2005, str. 35 – 39.

Osobnostní znaky delikventních jedinců

- a) nezdrženlivost – ve smyslu neschopnosti odložit uspokojení určité potřeby,
- b) egocentrismus,
- c) hostilita – nevraživost, nakvašené chování, vyhledávání potyček a sporů, tendence k upoutávání pozornosti – úpravou zevnějšku, když nemůžu vyvolat pozitivní emoci, tak vyvolám negativní emoci,
- d) impulzivita,
- e) agresivita,
- f) nerozvinutá morální regulace chování.⁶

V kriminologické literatuře se objevuje několik pojmů vymezujících období dětství a dospívání.

Dítě (osoba) mladší než 15 let je termín užívaný v České republice trestním právem. V trestním řízení jde o fyzickou osobu před dovršením patnácti let věku, která spáchala čin jinak trestný a není trestně odpovědná. Lze jim však v občanskoprávním řízení uložit ochrannou výchovu.⁷ Podle čl. 1 Úmluvy o právech dítěte se dítětem rozumí každá lidská bytost mladší osmnáct let, pokud podle právního řádu, jenž se na dítě vztahuje, není zletilosti dosaženo dříve.

Mladistvý – tímto pojmem je označována věková kategorie osob, které spáchaly trestný čin, jsou již trestně odpovědné, ale jejich postavení v rámci trestního práva je modifikováno, a to zpravidla jak u základů trestní odpovědnosti, jejích následků, tak i v trestním řízení, buď v rámci obecných trestních předpisů, nebo přímo ve speciálních zákonech.⁸

Osoba blízka věku mladistvému je pojem trestně právní. Věkem blízkých věku mladistvých je chápáno období mezi 18. a 19. rokem života fyzické osoby. Pokud pachatel spáchal trestný čin v tomto věku, používá se při výměře trestu institut polehčující okolnosti a fakultativně se uplatňují i zvláštní způsoby řízení proti mladistvému a specifika při výkonu trestu odnětí svobody a ochranné výchovy.⁹

Delikvent - je ten, kdo se dopustil porušení norem. Většinou se tohoto pojmu užívá pro provinilce do 18 let, popř. pro mladé dospělé provinilce do 21 – 24 let.

⁶ MLČÁK, Z. *Základy psychopatologie*, Ostrava: Ostravská univerzita, 1. vydání, 2003. ISBN 80-7042-263-7, str. 46.

⁷ ZOUBKOVÁ, I. *Kontrola kriminality mládeže*. Pelhřimov: Aleš Čeněk, 2002. ISBN 80-86473-08-2, str. 12.

⁸ KUCHTA, J. VÁLKOVÁ, H. a kol. *Základy kriminologie a trestní politiky*. Praha: C. H. BECK, 2005. ISBN 80-7179-813-4, str. 267.

⁹ ZOUBKOVÁ, I. *Kontrola kriminality mládeže*. Pelhřimov: Aleš Čeněk, 2002. ISBN 80-86473-08-2, str. 13-14.

1.1 Charakteristika kriminality mladistvých

Obecně lze kriminalitu mládeže vymežit jako nejzávažnější sociálně patologický jev, tj. poruchu v jejich chování, projevující se v porušování trestně právních norem. Poruchy chování v období dětství a dospívání patří k průběhu psychosociálního vývoje jedinců a má na ně vliv řada faktorů. Sociálně patologickými jevy se stanou, dosáhnou-li u jedince takového stupně, že u něj dojde k poruše socializace, a zároveň jsou charakteristické určitou hromadností výskytu, stabilitou a rozšířeností ve stejných sociálních podmínkách. Kriminalita mládeže jsou tedy skutky, kterých se dopouští kategorie mladistvých, zahrnuje se zde i dětská (pre) kriminalita a kriminalita mladých dospělých.¹⁰

Specifické znaky trestné činnosti mládeže

Způsob páchaní trestné činnosti mládeže je výrazně ovlivněn věkem pachatelů (jejich psychickým a somatickým vývojem, vlastnostmi a zkušenostmi). V tomto směru se mezi dospělými a mladistvými pachateli projevují určité odlišnosti, ke kterým patří zejména:

- a) výběr předmětu útoku je určován jiným hodnotovým systémem než u dospělých,
- b) trestná činnost je častěji páchána se spolupachateli a ve skupině s nízkou úrovní organizace,
- c) příprava trestné činnosti je nedokonalá, obvykle schází prvek plánování, častá je i nedostatečná příprava vhodných nástrojů ke spáchání trestného činu,
- d) chování mladistvých pachatelů se vyznačuje neúměrnou tvrdostí, která se projevuje devastací, ničením předmětů a znehodnocením zařízení,
- e) konání mladistvých pachatelů je poznamenáno nedostatkem vědomostí a schopností při překonání překážek, mnohdy je použito neúměrných prostředků k dosažení,
- f) na páchaní trestné činnosti mladistvých má značný vliv alkohol nebo jiná návyková látka, které zvyšují agresivitu, nekoordinovanost pohybů a podporují nepřiměřené reakce na vnější podněty,
- g) mladiství pachatelé jednají více emotivně než rozumově, trestná činnost je páchána ve většině případů živelně pod vlivem momentální situace,

¹⁰ KUCHTA, J. VÁLKOVÁ, H. a kol. *Základy kriminologie a trestní politiky*. Praha: C. H. BECK, 2005. ISBN 80-7179-813-4, str. 267.

- h) při opakované trestné činnosti volí stejný způsob jako u předcházející trestné činnosti,
- i) alibi si mladiství zajišťují u kamarádů, nebo ve skupině, do níž patří,
- j) o přípravě, ale i o spáchané trestné činnosti se rádi svěřují členům své party,
- k) často odcizují předměty, které momentálně potřebují, nebo které se jim vzhledem k věku líbí (např. videa, radia, motocykly, auta, oblečení, alkohol, cigarety, léky apod.),
- l) věci získané trestnou činností velmi brzy rozdělují mezi členy party, při rozdělování je patrná hierarchie ve skupině a podíl na spáchané trestné činnosti, finanční prostředky se zpravidla utrácejí ve skupině.

Určujícími faktory pro stanovení příčin a podmínek páchaní trestné činnosti dětí a mládeže jsou zejména vývojové zvláštnosti mladých lidí a mikrostruktura, ve které se mládež pohybuje. Jde o dva soubory faktorů, na jejichž základě je formován hodnotový systém, sociální orientace, postoje k lidem a další charakterové vlastnosti osobnosti člověka. Při formování člověka má jistě obrovský vliv rodina, přátelé, známí, tedy mikrostruktura, ve které mladý člověk vyrůstá a žije. Nezanedbatelný vliv má však i škola, kamarádi, parta a další. Negativní vývojové vlivy zasáhnou oblast psychiky člověka, tj. motivaci, sebeovládání, citovou a morální složku osobnosti. Rozdílnost v dosažené úrovni a kvalitě dosažených složek osobnosti je příznačná nejen mezi věkovými kategoriemi člověka, ale i mezi jedinci stejného věku. Mládež totiž netvoří homogenní sociální skupinu. Uvnitř je výrazně diferencována podle věku, pohlaví, ale také podle sociálních rolí a postavení mezi vrstevníky a podle dalších činitelů, které ovlivňují chování jedince.¹¹

Všechny uvedené, ale i další složky osobnosti a prostředí, pokud se vyvíjejí patologicky, jsou významné i z kriminologického pohledu a určují strukturu a způsob páchaní kriminálních deliktů. Obecně o nich hovoříme jako o příčinách, které vedou k páchaní trestné činnosti dětmi a mladistvými.

Druhou skupinou, která působí na vývoj kriminality, jsou podmínky, které napomáhají nebo ulehčují spáchání kriminálního deliktu. Jde o takové vlivy, které působí objektivně v daném období, čase a v daném společenském klimatu. Obecně platí, že příčina je realizovaná za určitých podmínek nebo jen v určitých podmínkách.

¹¹ CHMELÍK, J.: *Trestná činnost mládeže a páchaná na mládeži*, Praha: Policie ČR, Úřad pro vyšetřování pro Českou republiku, Ministerstvo vnitra ČR – odbor personální práce a vzdělání, 2. vydání, 1998. str. 7, str. 122.

Hodnocení podmínky pro spáchání kriminálního deliktu je výrazně ovlivněno osobou, která tuto podmínku musí vnímat jako příležitost k překročení mezí morálního, společností dovoleného jednání a chování. To, co může být podmínkou pro páchaní trestného činu mladistvých, může naopak u dospělého pachatele působit jako překážka ke spáchání a naopak.¹²

V některých oborech (speciální pedagogika, psychiatrie, psychologie) bývá kriminalita mladistvých označována pojmem juvenilní delikvence.

Názvu prekriminalita se používá pro činnost, které se dopouštějí osoby před dosažením trestní odpovědnosti (15 let) a která, pokud by ji spáchaly osoby starší 15 let, by byla považována za trestný čin. Horní hranice prekriminality je 15 let, spodní nebyla specifikována, dá se uvažovat již o předškolním věku 5-6 let. Většina dětských delikventů se dostává do rozporu se zákonem okolo 12 let.

Dne 8. ledna 2009 vstoupil v platnost předpis č. 40/2009 Sb. Trestní zákoník, který je účinný od 1. ledna 2010. V § 25 tohoto předpisu mělo dojít ke snížení věkové hranice trestní odpovědnosti na 14 let, ovšem k této změně nedošlo, tudíž věková hranice trestní odpovědnosti i nadále zůstává stejná, tj. 15 let, to znamená, že osoby mladší 15 let (děti) nejsou trestně odpovědné a jejich jednání přesto, že naplňuje znaky skutkové podstaty trestného činu, trestným činem není.

Dovršení 15. roku věku je tou právní skutečností, která zakládá trestněprávní odpovědnost, v důsledku čehož je možno osobu, která dosáhla 15 let svého věku, trestně stíhat. Platí to taky ve většině evropských zemí, v Německu a v Rakousku vzniká trestní odpovědnost již ve 14 letech, ve Francii ve 13 letech, v USA podle států ve 13-17 letech, v Anglii v 10 letech, ve Skotsku v 8 letech. Plná trestní odpovědnost nastává ve většině evropských států dosažením 18 let věku (v Řecku, Norsku, Portugalsku, Španělsku a Velké Británii nastává v rozmezí 14-17 let).

Zákonodárce při stanovení trestní neodpovědnosti pro nedostatek věku vychází ze skutečnosti, že tyto osoby nejsou ještě natolik vyspělé, aby chápaly skutečnou nebezpečnost určitého protiprávního činu a aby ovládaly svoje jednání. Vzhledem k tomu, že jde o osoby, které nejsou trestně odpovědné, není možno vůči nim vést trestní řízení. To však neznamená, že neexistuje právní reakce na jimi spáchané skutky.

¹² CHMELÍK, J.: *Trestná činnost mládeže a páchaná na mládeži*, Praha: Policie ČR, Úřad pro vyšetřování pro Českou republiku, Ministerstvo vnitra ČR – odbor personální práce a vzdělání, 2. vydání, 1998, str. 7, str. 122.

Mladistvým lze uložit dle ustanovení § 10 zákona č. 218/2003Sb., zákon o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a soudnictví ve věcech mládeže (dále jen „zákon č. 218/2003 Sb.“), pouze tato opatření:

- a) výchovná opatření,
- b) ochranná opatření,
- c) trestní opatření.

Podle ustanovení § 15 zákona č. 218/2003Sb., který pojednává o ukládání a druhích výchovných opatření, lze mladistvým uložit výchovné opatření, pokud soud upustí od trestního opatření, a těmi jsou:

- a) dohled probačního úředníka,
- b) probační program,
- c) výchovné povinnosti,
- d) výchovná omezení,
- e) napomenutí s výstrahou.

Dohledem probačního úředníka se rozumí pravidelné sledování chování mladistvého v jeho rodině a způsobu výchovného působení rodičů na něj, kontrola dodržování uloženého probačního programu a výchovných povinností a omezení uložených mladistvému soudem pro mládež a v přípravném řízení státním zástupcem nebo vyplývajících ze zákona a jeho pozitivní vedení probačním úředníkem k životu v souladu se zákonem (§ 16 zákona č. 218/2003Sb.).

Probačním programem se rozumí zejména program sociálního výcviku, psychologického poradenství, terapeutický program, program zahrnující obecně prospěšnou činnost, vzdělávací, doškolovací, rekvalifikační nebo jiný vhodný program k rozvíjení sociálních dovedností a osobnosti mladistvého, a to s různým režimem omezení v běžném způsobu života, který směřuje k tomu, aby se mladistvý vyhnul chování, které by bylo v rozporu se zákonem, a k podpoře jeho vhodného sociálního zázemí a k urovnání vztahů mezi ním a poškozeným (§17 zákona č. 218/2003Sb.).

Výchovnou povinností se stanoví zejména, aby:

- a) bydlel s rodičem nebo jiným dospělým, který je odpovědný za jeho výchovu,
- b) jednorázově nebo ve splátkách zaplatil přiměřenou peněžitou částku, kterou zároveň určí na peněžitou pomoc obětem trestné činnosti poskytovanou podle zvláštního zákona,
- c) vykonal bezplatně ve volném čase společensky prospěšnou činnost určitého druhu,

- d) usiloval o vyrovnání s poškozeným,
- e) nahradil podle svých sil škodu způsobenou proviněním anebo jinak přispěl k odstranění následku provinění,
- f) podrobil se léčení závislosti na návykových látkách, které není ochranným léčením podle trestního zákona,
- g) podrobil se ve svém volném čase vhodnému programu sociálního výcviku, psychologickému poradenství, terapeutickému programu, vzdělávacímu, doškolovacímu, rekvalifikačnímu nebo jinému vhodnému programu k rozvíjení sociálních dovedností a osobnosti mladistvého, který není probačním programem (§18 zákona č. 218/2003Sb.).

Výchovné omezení stanoví zejména, aby:

- a) nenavštěvoval určité akce, zařízení nebo jiné pro mladistvého nevhodné prostředí,
- b) nestýkal se s určitými osobami,
- c) nezdržoval se na určitém místě,
- d) nepřechoval předměty, které by mohly sloužit k páčání dalších provinění,
- e) neužíval návykové látky,
- f) neúčastnil se hazardních her, sázek a hraní na výherních hracích přístrojích,
- g) neměnil bez předchozího ohlášení probačnímu úředníkovi místo svého pobytu,
- h) neměnil bez předchozího oznámení probačnímu úředníkovi bezdůvodně své zaměstnání (§19 zákona č. 218/2003Sb.).

Napomenutím s výstrahou soud pro mládež a v přípravném řízení státní zástupce mladistvému v přítomnosti jeho zákonného zástupce důrazně vytkne protiprávnost jeho činu a upozorní ho na konkrétní důsledky, jež mu hrozí podle tohoto zákona v případě, že by v budoucnu páchal další trestnou činnost (§ 20 zákona č. 218/2003Sb.).

Podle ustanovení § 21 zákona č. 218/2003Sb., který pojednává o druzích ochranných opatření, lze mladistvému uložit ochranné léčení, zabránění věci nebo jiné majetkové hodnoty anebo ochrannou výchovu. Jejich účelem je kladně ovlivnit duševní, mravní a sociální vývoj mladistvého a chránit společnost před páčáním provinění mladistvými.

Ochrannou výchovu lze uložit, pokud:

- a) o výchovu mladistvého není náležitě postaráno a nedostatek řádné výchovy nelze odstranit v jeho vlastní rodině nebo v rodině, v níž žije,

- b) dosavadní výchova mladistvého byla zanedbána, nebo
- c) prostředí, v němž mladistvý žije, neposkytuje záruku jeho náležité výchovy, a nepostačuje uložení výchovných opatření (§ 22 zákona č. 218/2003Sb.).

Podle ustanovení § 24 zákona č. 218/2003Sb., který pojednává o trestních opatřeních, lze za spáchané provinění mladistvému uložit:

- a) obecně prospěšné práce,
- b) peněžitě opatření,
- c) peněžitě opatření s podmíněným odkladem výkonu,
- d) propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty,
- e) zákaz činnosti,
- f) vyhoštění,
- g) odnětí svobody podmíněně odložené na zkušební dobu (podmíněně odsouzení),
- h) odnětí svobody podmíněně odložené na zkušební dobu s dohledem,
- i) odnětí svobody nepodmíněně.

Při ukládání trestních opatření odnětí svobody mladistvým se trestní sazby snižují na polovinu, přičemž horní hranice trestní sazby nesmí překročit **5** let. Jen v případě, že trestný čin je tak závažný, že trestní zákon ve své zvláštní části dovoluje uložit výjimečný trest a stupeň nebezpečnosti tohoto činu pro společnost je mimořádně vysoký vzhledem k obzvláště zavrženíhodné pohnutce, či zvláště těžkém následku, nebo byl-li spáchán mladistvým při výkonu vojenské služby za bojové situace, nebo za branné pohotovosti státu a tento čin měl závažné důsledky, může soud jako výjimečný trest uložit trest odnětí svobody na 5-10 let. Trest odnětí svobody vykonávají mladiství ve zvláštních ústavech pro výkon trestu pro mladistvé.

Trestní zákoník respektuje i skutečnost, že dovršení zletilosti nemá automaticky za následek ukončení procesu vývoje a formování osobnosti, v důsledku čehož je všeobecnou polehčující okolností, pokud je pachatel ve "*věku blízkém věku mladistvých*" (§ 41 písm. f TZ).

Plná trestní odpovědnost je vázána na dosažení 18. roku věku. Nabude-li mladistvý zletilost dříve (občanskoprávně), nemá taková skutečnost vliv na vznik plné trestní odpovědnosti.

Pro věkovou kategorii dětí a mladistvých je při páchání trestné činnosti dlouhodobě potvrzováno:

- spolupachatelství (u majetkové trestné činnosti až stoprocentní), značná tvrdost, devastace, znehodnocování zařízení,
- nedokonalá příprava, často neplánovaná, nedostatečná a použití nevhodných nástrojů,
- využití somatických znaků pachatele, např. vyšší rychlost, větší síla,
- nad rozumovou motivací převládají motivace emotivní, impulsivní pod vlivem momentální situace,
- při opakované trestné činnosti se vyskytují podobné znaky z předcházející trestné činnosti.¹³

U věkové kategorie mladistvých (15-18 let) se uplatňuje řada specifík:

- nedostatek životních zkušeností,
- nedostatek schopnosti správně hodnotit některé životní situace,
- sklon k napodobování mnohdy negativního chování,
- tendence dokázat svoji odvahu apod.

1.2 Stav kriminality mladistvých v České republice

Trestná činnost mladistvých se vyznačuje podobnými projevy a specifiky bez ohledu na odlišnost trestněprávních systémů a sankčních mechanismů jednotlivých států. Delikventní chování se významně častěji objevuje u mladistvých chlapců než dívek, ale podíl dívek na trestné činnosti mladistvých se zvyšuje.

V posledních desetiletích 20. století vzrostl podíl dětí a mladistvých na počtu všech pachatelů trestné činnosti v České republice z 13% na 20%.

Majetková trestná činnost dětí a mladistvých je naprosto převažující formou kriminálních chování těchto věkových skupin. Podle policejních statistik jsou to v posledních letech konkrétně (pořadí od nejčtetnějších):

- krádeže věcí z aut,
- krádeže aut,
- podvody,

¹³ ZOUBKOVÁ, I. *Kontrola kriminality mládeže*. Pelhřimov: Aleš Čeněk, 2002. ISBN 80-86473-08-2, str. 16.

- krádeže kol,
- vloupání do víkendových chat,
- vloupání do bytů,
- zpronevěra,
- krádeže v bytech,
- vloupání do obchodů, do restaurací.

Násilná kriminalita má v celkovém objemu u dětí a mladistvých zhruba desetkrát menší častost než kriminalita majetková. Nejčastějším typem násilné kriminality je úmyslné ublížení na zdraví a loupež.

Kriminalita mravnostní je v celkovém počtu trestných činů dětí a mladistvých padesátkrát méně častá než kriminalita majetková. Nejčastějším typem mravnostní kriminality je pohlavní zneužívání.

Počet mladistvých osob ve výkonu trestu odnětí svobody od poloviny devadesátých let výrazně poklesl. Naprostá většina mladistvých i mladých dospělých, pokud je v České republice odsouzena k trestu odnětí svobody, dostává trest podmíněný. V současnosti je podmíněný trest odnětí svobody ukládán zhruba dvěma třetinám mladistvých pachatelů. Ostatním odsouzeným jsou ukládány nepodmíněné tresty odnětí svobody, peněžitě tresty, případně jiné tresty jako například propadnutí věci, vyhoštění, zákaz činnosti. U části odsouzených volí soud upuštění do potrestání.

V posledních letech se stále více propaguje a osvědčuje mimosoudní způsob vyřizování věcí, jakými jsou například odklony a alternativní tresty, mezi které patří probace, veřejně prospěšné práce, peněžitě tresty, výchovná opatření a jiné, ale i odborné poradenství, komunitní programy, narovnání a další. Jako pozitivní a efektivní prvek při vyřizování trestních věcí mladistvých pachatelů se osvědčilo zřízení speciálních trestních soudů pro mládež, které umožňují používání jiných než trestněprávních reakcí na delikventní chování mladistvých.¹⁴

Trestná činnost mladistvých má ve většině případů epizodní charakter, tedy po dovršení určitého věku, zpravidla kolem 20 let, a dosažení určitého stupně mentální a sociální zralosti dochází k odklonu směrem od delikventních forem chování.

¹⁴ MATOUŠEK, O. KROFTOVÁ, A. *Mládež a delikvence*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-771-X, str. 145 – 150.

1.3 Vývoj kriminality mladistvých na teritoriu Moravskoslezského kraje

Moravskoslezský kraj je nejlidnatějším vyšším územně samosprávným celkem v České republice s rozlohou 5 445 km². V Moravskoslezském kraji byl ke dni 31. března 2008 počet obyvatel 1 249 897. Průměrný věk byl 39,7. Z hlediska stupně nejvyššího dosaženého vzdělání, jsou v tomto regionu nejvíce zastoupenou skupinou absolventi učilišť a střední odborných škol bez maturity. Významnými faktory podmiňujícími výskyt trestné činnosti na daném území jsou nezaměstnanost a chudoba. Míra chudoby posuzovaná dle výše vyplácených sociálních dávek je v Moravskoslezském kraji nejvyšší ze všech krajů v ČR.¹⁵

Kriminalita mladistvých na teritoriu Moravskoslezského kraje je nejvíce ovlivněna těmito kriminogenními faktory:

- vysoké procento nezaměstnanosti,
- měnící se struktura ekonomiky s následnými vlivy na ekologii, osídlení a sociální strukturu,
- příhraniční poloha s Polskem a Slovenskem,
- anonymita, hustota obyvatelstva a koncentrace obyvatelstva ve velkých sídlištních aglomeracích,
- výskyt velkého počtu rekreačních oblastí,
- existence uprchlického tábora ve Vyšních Lhotách,
- existence prvoligového fotbalového klubu s radikálními fanoušky, mezi kterými je vysoký výskyt právě mladistvých ve věku 15 – 18 let.

Z hlediska celkové kriminality všech věkových kategorií byl Moravskoslezský kraj v období let 2002 – 2008 krajem v pořadí druhým z celkového počtu spáchaných trestných činů ihned za hlavním městem Praha. Od této informace se odvíjí i počet mladistvých pachatelů, který je v Moravskoslezském kraji nejvyšší. Tyto informace vyplývají ze statistik Policie České republiky. Počet trestných činů spáchaný mladistvými, jak uvádí řada odborníků, však není úplný, jelikož pro kategorii dětí a mladistvých je typická zvýšená míra latence.

¹⁵ http://o-kraji.kr-moravskoslezsky.cz/statisticke_informace.html

Tabulka č. 1 - Kriminalita mladistvých v letech 2002-2008 porovnání krajů

	2002		2003		2004		2005	
	Objasněno	Mladiství	Objasněno	Mladiství	Objasněno	Mladiství	Objasněno	Mladiství
Hl. město Praha	26335	1148	21949	775	19050	498	20070	573
Středočeský	13826	879	11313	728	11615	512	11297	554
Jihočeský	9308	693	8298	558	8527	436	8914	471
Západočeský	13082	944	12908	930	12805	778	12321	810
Severočeský	23261	1992	22209	1747	23896	1366	24942	1235
Východočeský	13698	1133	12374	826	12579	902	12879	806
Jihomoravský	22933	1694	20816	1730	20508	1443	20342	1189
Severomoravský	29049	2418	25714	2485	25464	1951	24516	1976

	2006		2007		2008	
	Objasněno	Mladiství	Objasněno	Mladiství	Objasněno	Mladiství
Hl. město Praha	19104	569	17509	431	15193	355
Středočeský	11688	625	13825	673	12900	649
Jihočeský	8451	430	8927	493	8867	543
Západočeský	12404	699	13128	754	12077	718
Severočeský	25524	1328	26437	1382	23961	1279
Východočeský	12354	812	13157	852	12391	912
Jihomoravský	20495	1192	22188	1455	20732	1380
Severomoravský	23675	1950	23681	2039	21785	1892

V Moravskoslezském kraji byl průměrný počet trestných činů spáchaných mladistvými v letech 2002-2008 – 2101 skutků¹⁶, což je z hlediska krajů nejvyšší počet. Dalo by se říci, že mladiství v Moravskoslezském kraji přispívají ke stále vysokému počtu deliktů spáchaných touto věkovou kategorií v rámci České republiky. Dalšími kraji v pořadí počtu spáchaných trestných činů mladistvými jsou kraje Jihomoravský a Severočeský. Naopak nejnižší počet trestných činů spáchaných mladistvými za výše uvedené období má kraj Jihočeský.

Statistiky Policie ČR obsahují přehledy procentuelní a dále přehledy v absolutních číslech.

Tabulka č. 2 - Vývoj kriminality u mladistvých v letech 2002 – 2008 v procentech

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Česká republika	7,19	7,22	5,86	5,62	5,68	5,81	6,04
Správa Sm kraje	8,32	9,66	7,66	8,06	8,23	8,61	8,68
MŘ Ostrava	7,91	8,93	8,01	7,12	7,7	9,67	8,94

¹⁶ viz. tabulka č. 1, a příloha č. 3 – grafické znázornění Kriminality mladistvých v letech 2002-2008 porovnání krajů

Procentuelní vývoj kriminality mladistvých, který je uveden v tabulce č. 2 znázorňuje, kolik bylo spácháno trestních činů mladistvými v letech 2002 – 2008, a to z celkového nápadu. Z těchto údajů lze dále vyčíst, že kriminalita mladistvých ve výše uvedených letech kolísá na území Moravskoslezského kraje mezi 8 – 10 %. Odborníci, kteří se zabývají kriminalitou páchanou touto věkovou kategorií tvrdí, že se jedná o pozitivní vývoj, jelikož oproti roku 1996, kdy kriminalita mladistvých kulminovala a dosáhla až k hranici 24,3% z celkové počtu spáchaných trestných činů, došlo k jejímu výraznému snížení.

Tabulka č. 3 uvádí absolutní počty objasněných trestných činů všech skupin pachatelů a taktéž podíl objasněných trestných činů spáchaných mladistvými v letech 2002 – 2008 na území Moravskoslezského kraje a rovněž na území města Ostravy.

Tabulka č. 3 - Kriminalita mladistvých v letech 2002-2008

	2002		2003		2004		2005	
	Objasněno	Mladiství	Objasněno	Mladiství	Objasněno	Mladiství	Objasněno	Mladiství
Česká republika	151492	10901	135581	9799	134444	7886	135281	7614
Správa Sm kraje	29049	2418	25714	2485	25464	1951	24516	1976
MŘ Ostrava	7558	598	6389	571	6364	510	5809	414

	2006		2007		2008	
	Objasněno	Mladiství	Objasněno	Mladiství	Objasněno	Mladiství
Česká republika	133695	7605	138852	8079	127906	7728
Správa Sm kraje	23675	1950	23681	2039	21785	1892
MŘ Ostrava	6007	463	5510	533	5170	462

V období let 2002 – 2008, jak ukazuje tabulka č. 4, byl podíl mladistvých na celkové kriminalitě v Moravskoslezském kraji nejvyšší u trestních činů loupeže, úmyslného ublížení na zdraví a krádeže motorových vozidel. Pokud tyto výsledky zobecníme, tak nejčastěji se mladiství v Moravskoslezském kraji dopouštějí majetkové trestné činnosti, další v pořadí je násilná a mravnostní trestná činnost.

Tabulka č. 4 - Kriminalita mladistvých v letech 2002-2008 v rámci Správy Severomoravského kraje u vybraných druhů trestných činů

	2002		2003		2004		2005	
	Objasněno	Mladiství	Objasněno	Mladiství	Objasněno	Mladiství	Objasněno	Mladiství
Loupeže	535	209	534	163	607	194	497	145
Úmyslné ublížení na zdraví	2368	109	2068	150	1996	127	1721	120
Znásilnění	103	8	99	5	101	3	112	10
Vloupání do motorových vozidel	1413	224	1129	214	776	100	585	78
Krádeže motorových vozidel	541	161	613	184	491	106	570	156
Vloupání do bytů	358	76	296	46	300	23	215	32
Vloupání do rodinných domů	260	63	255	43	252	25	205	48
Výtržnictví	575	30	538	38	622	34	526	58
Sprejerství	173	66	206	75	142	63	273	95
Celková kriminalita	6326	946	5738	918	5287	675	4704	742

	2006		2007		2008	
	Objasněno	Mladiství	Objasněno	Mladiství	Objasněno	Mladiství
Loupeže	442	134	428	145	463	143
Úmyslné ublížení na zdraví	1488	122	1358	124	1102	97
Znásilnění	76	0	83	6	73	4
Vloupání do motorových vozidel	782	118	645	57	674	96
Krádeže motorových vozidel	478	141	411	88	370	82
Vloupání do bytů	252	19	165	41	179	31
Vloupání do rodinných domů	220	38	179	40	135	36
Výtržnictví	438	39	301	46	246	18
Sprejerství	233	120	272	99	206	71
Celková kriminalita	4409	731	3842	646	3448	578

Pro přehlednost jsem výsledky statistických údajů tabulky č. 4 zpracovala do grafické podoby, které bude zařazeno jako příloha č. 4, této práce.

2 Příčiny kriminality mladistvých

Většina existujících teorií o příčinách kriminality jsou obecně zaměřeny na kategorii mládeže, nejsou děleny na děti a mladistvé. Důvodem je, že spousta příčin kriminálního jednání mladistvých souvisí s dětstvím. Proto budu z těchto teorií vycházet i v této práci.

Některé faktory ovlivňující delikvenci mládeže jsou pro období dětství a dospívání specifické, případně hrají významnější roli než v jiných obdobích života. Z poznatků psychologie lze dovést, že na častý výskyt kriminality mezi mládeží, zejména v oblasti tzv. bagatelních deliktů, mají významný vliv specifika spojená s psychickým, sociálním a mravním vývojem jedince v průběhu dětství a dospívání, přičemž určité porušování norem společnosti je dokonce považováno za normální chování jedince v rámci překonávání jednotlivých fází tohoto vývoje. V současnosti převládá názor, že vývoj osobnosti je určován interakcí zrání organismu a působení vnějších vlivů (výchovou). Je rozdělen na vývojová období, jejichž klasifikace je v zásadě ustálená, je však třeba mít na zřeteli, že věkové hranice určující tato období sledují průměrný průběh vývoje jedince. Z kriminologického a zejména trestně-politického hlediska je významné období přechodu od dětství k dospělosti. Pod pojmem dospívání se řadí období pubescence a adolescence. Dospívání, zejména období pubescence je označováno jako období bouří, zmatků, vzdorů a konfliktů, souvisejících s uvolňováním vztahů dospívajícího k rodině, jeho potřebou být respektován jako dospělý, pohlavním dozráváním, hledáním vlastní identity, kdy významný vliv tady mají sociální a kulturní faktory. Posléze v adolescenci již dochází ke stabilizaci a zpevnování postojů a zájmů, uvolňování se ze závislosti na rodičích. Ještě více se zvyšuje snaha osamostatnit se, často spojená zejména u chlapců, se sklony k chlubení a předvádění se v souvislosti s potřebou uznání zejména v rámci vrstevnické skupiny. Typické jsou projevy odmítání hodnotových postojů starších generací, nespokojenosti se společenskými poměry a obavy z budoucnosti. Období dospívání je spojováno s tzv. krizí identity, kterou se rozumí období pochybností, jež je neoddělitelnou součástí zdravého psychosociálního vývoje, kdy si jedinec vybírá z různých sexuálních orientací, životních postojů a způsobů chování a zkouší si různé sociální role, přičemž v optimálním případě dochází k vyřešení této krize kolem 20. roku věku.¹⁷

¹⁷ KUCHTA, J. VÁLKOVÁ, H. a kol. *Základy kriminologie a trestní politiky*. Praha: C. H. BECK, 2005. ISBN 80-7179-813-4, str. 273-274.

V průběhu dospívání je třeba brát v úvahu nejen snižující se vliv rodiny, ale i rostoucí vliv vrstevníků a subkultur mládeže. Vrstevnická skupina je v tomto období považována za nejvýznamnější referenční skupinu.¹⁸

Další významnou skutečností je, že mládež má ve srovnání s dospělými zpravidla více volného času, přičemž způsob trávení volného času zejména se skupinou vrstevníků pak také může ovlivňovat delikventní jednání jedince.

V současné době jsou v kriminologii zpravidla akcentovány multifaktorové směry, založené na myšlence, že existuje více příčin vedoucích k delikventnímu chování dítěte, které působí vedle sebe, navzájem se ovlivňují a podmiňují. V návaznosti na výše uvedené lze označit za základní faktory, které mají vliv na delikvenci mládeže, zejména následující:

- individuální zvláštnosti podmíněné geneticky, chorobou, duševní poruchou, osobnostními dispozicemi,
- poruchy socializace v důsledku negativního působení blízkého sociálního prostředí (zejména rodiny, ale i dalších socializačních institucí např. školy), kulturního prostředí, subkultur, ale i neadekvátního užití formálních sociálních intervencí,
- psychické zvláštnosti podmíněné věkem, projevy generačních protestů, odmítání autorit, vliv vrstevnické skupiny zejména v období pubescence a adolescence,
- demografické faktory,
- společenské změny a posuny hodnotových orientací jak celé společnosti, tak subkultury mládeže,
- sociálně patologické jevy menší závažnosti jako např. alkoholismus, drogová závislost, gamblerství aj. (ty jsou však zpravidla chápány jako sekundární rizikové faktory, neboť jejich příčiny většinou korespondují s výše uvedenými příčinami kriminality mládeže).¹⁹

2.1 Vnější faktory ovlivňující kriminalitu mladistvých

Většina odborných textů se kloní k názoru, že nejvíce ovlivňují kriminalitu mladistvých rodinné charakteristiky jako nízký příjem rodiny, kriminální otec nebo

¹⁸ REFERENČNÍ SKUPINOU – se rozumí eticky pozitivní i negativní vztažná sociální skupina, se kterou se člověk ztotožňuje, která je pro něho normotvorná, hodnototvorná, postojotvorná, socializační. In. <http://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/slovo/referencni-skupina>

¹⁹ KUCHTA, J. VÁLKOVÁ, H. a kol. *Základy kriminologie a trestní politiky*. Praha: C. H. BECK, 2005. ISBN 80-7179-813-4, str. 275-276.

matka, psychopatická matka, mnoho sourozenců nebo kriminální sourozenci. V návaznosti na rodinné charakteristiky se často hovoří o rodinných zkušenostech. Mezi rodinné zkušenosti jsou řazeny následující aspekty – nedostatek lásky a vřelosti, nedostatek pozornosti, nedostatek důsledného odměňování a trestání. Dále jsou to příležitosti a zkušenosti, a to škola, vrstevníci, modely rolí, zkušenosti a média. Ze signálů, které vedou k delikventnímu chování, jsou nejčastěji zmiňovány – antisociální porucha osobnosti, agresivní chování, záškoláctví, špatný školní prospěch, alkohol a drogy.²⁰

2.1.1 Rodinné prostředí

Rodina je tradičně považována za hlavního činitele, jenž svým selháváním dětem umožňuje kriminální chování. Rodina ovšem není neměnná instituce, její funkce se v novodobé historii v západních zemích výrazně změnily.

Tradiční pojítka rodiny ztrácejí na významu. Generace si stále méně předávají dědičné tituly a privilegia, pole, louky, domy a rodinné podniky, jako tomu bylo v době agrární a industriální. Nejcennějším vkladem rodičů do nové generace již není majetek, ani společenská privilegia, ale stává se jím vzdělání.

Rodiny vyvíjejí velký tlak na děti, aby se náležitě vzdělávaly. Vzdělávací programy jen s velkými potížemi udržují krok s překotným vývojem vědy a techniky. Děti jsou připravovány na stav společnosti, který je čím dál tím obtížnější předpovědět.²¹

Rodina – je univerzální sociální skupina, v níž se nejjednodušší sociální chování člověka vyvíjí k vyšším formám sociálního styku. Představuje ideální prostředí nejen pro sociální učení, ve kterém probíhá internalizace norem a hodnot, formování komunikačních a behaviorálních strategií prostřednictvím odměn a trestů, ale i prostředí pro imitaci a identifikaci s rodičovskými, případně sourozeneckými vzory a v neposlední řadě i prostředí pro formování žádoucích trvalých rysů osobnosti člověka.

Pro své členy představuje rodina instituci ochrany a intimity, oázu bezpečí a citového zázemí, vůči společnosti plní funkci ekonomickou, výchovnou, biologickou a emocionální.²²

²⁰ KUCHTA, J. VÁLKOVÁ, H. a kol. *Základy kriminologie a trestní politiky*. Praha: C. H. BECK, 2005. ISBN 80-7179-813-4, str. 280.

²¹ MATOUŠEK, O. KROFTOVÁ, A. *Mládež a delikvence*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-771-X, str. 37 - 40.

²² MLČÁK, Z. *Základy psychopatologie*, Ostrava: Ostravská univerzita, 1. vydání, 2003. ISBN 80-7042-263-7, str. 63.

Funkční rodina – zajišťuje z hlediska výše uvedených funkcí optimální tělesný a duševní vývoj dítěte.

Problémová rodina – vykazuje poruchy bazálních funkcí, které však v podstatě neohrožují její existenci ani zdravý vývoj dítěte.

Disfunkční rodina – je charakteristická vážnějšími poruchami některých nebo případně všech funkcí, které poškozují rodinu jako celek a narušují vývoj dítěte.

Afunkční rodina – je typická výskytem poruch rodinných funkcí, které dítěti závažným způsobem znemožňují vývoj, a které hrubě narušují existenci a smysl rodinného soužití, tyto rodiny se většinou rozpadají a děti bývají umístěny v náhradní rodinné péči.²³

Charakteristika disfunkční rodiny – podat takovou charakteristiku je velmi obtížné, tento jev vykazuje značnou variabilitu různých extrémů ve svých nejdůležitějších aspektech:

- a) rodinná koheze – může být v disfunkčních rodinách narušena chyběním vědomí sounáležitosti, stálým bojem o moc či změnami, které vzhledem k novým vývojovým úkolům nastávají opožděně či nepřiměřeně, rovněž silně dostředivé či odstředivé chování rodinných členů narušuje optimální úroveň soudržnosti, stejně jako nadměrná a převládající rodinná tenze,
- b) rodinná emocionalita – v disfunkčních rodinách zahrnuje buď malé citové připoutání rodinných členů či naopak jejich enormní citovou spoutanost, členové rodiny se buď vzájemně přehnaně citově angažují, nebo citová angažovanost citelně chybí, jejich citové projevy mohou být neupřímné a bezohledné, převažují negativní citové projevy jako hněv, strach, zlost, zoufalství, cynismus, výbušnost, popírání, úzkost či deprese, většinou také v těchto rodinách citelně chybí laskavý humor,
- c) rodinná kontrola chování – bývá v disfunkčních rodinách nadměrně přísná či naopak velmi uvolněná, rozhodování v rodině bývá autoritativní nebo naopak velmi impulzivní, existuje buď tuhá hierarchie moci, nebo nejasná distribuce moci, mnohdy se strohá kontrola střídá s liberálností,

²³ MLČÁK, Z. *Základy psychopatologie*. Ostrava: Ostravská univerzita, 1. vydání, 2003. ISBN 80-7042-263-7, str. 63.

- d) rodinná komunikace a interakce – bývá zmatená, někdy absentuje centrum společné pozornosti, vyjednávání v rodině je obtížné, individuální názory jsou často potlačovány, členové se vyhýbají vzájemným kontaktům, společným činnostem, dotekům, rodina spolu tráví buď všechen čas či naopak minimum času. V oblasti komunikace si členové disfunkčních rodin vyměňují informace spíše v oblasti materiálních hodnot, často absentuje citová komunikace, v jejich sdělování převládá nejasná a neadresná komunikace, často jsou zastoupeny takové jevy jako rychlé změny tématu, skákání do řeči, sarkasmus, ironie, vulgárnost, objevují se otevřené projevy hněvu, agrese a konfliktová interakce,
- e) rodinná intimita – může být v těchto rodinách přeceňována na úkor osobní autonomie členů nebo intimita zcela chybí, disfunkční rodiny se buď vyhýbají důvěrným sdělením, nebo naopak míra důvěry mezi jejími členy vytváří příliš vysoké vzájemné připoutání a nezdravou závislost,
- f) normy, pozice, role – v disfunkčních rodinách mohou být rozporné nebo v příkrém rozporu s očekáváním rodinných členů, normy, pozice a role bývají buď striktně stanovené a vymáhané nebo naopak nejasné a proměnlivé,
- g) řešení problémů – v disfunkčních rodinách je narušené, rodina nedokáže identifikovat skutečné obtíže a namísto nich se pokouší řešit zástupné a nepodstatné jevy, o problémech členové rodiny nedokáží přiměřeným způsobem komunikovat, nejsou schopni navrhnout optimální řešení a provádět kontrolu jejich plnění,
- h) rodinné zájmy, postoje a hodnoty – mohou být v disfunkčních rodinách strnulé, ploché, chudé, neslučitelné či konfliktní, v některých disfunkčních rodinách jsou preferovány aktivity mimo-rodinné na úkor aktivit rodinných, v některých rodinách není prostor pro společné a hodnotné trávení volného času ani pro cestování či rekreaci,
- i) autonomie členů rodiny – je buď nízká, nebo nepřiměřeně vysoká, takže členové jsou buď nesamostatní či naopak zcela soběstační, s tím souvisí i malá či naopak nepřiměřeně vysoká úroveň podpory členů v jejich soběstačnosti a samostatnosti,
- j) rodinné hranice – ať už uvnitř rodiny (mezigenerační) či vnější hranice těchto rodin bývají striktně stanoveny nebo jsou naopak příliš prostupné, v některých

disfunkčních rodinách se vnitřní i vnější hranice stírají, narušeny bývají i hranice mezi subsystémem manželským, rodičovským a sourozeneckým.²⁴

Stupeň funkčnosti rodiny – je dán stupněm přizpůsobivosti, který lze odstupňovat:

1. úroveň rodinného přizpůsobení – dovoluje vyjednávání, respekt k individuální ambivalenci, existuje vřelost, intimita, humor,
2. úroveň rodinného přizpůsobení – charakterizují poměrně jasné hranice, vyjednávání je možné, avšak obtížné, individuální ambice se připouští jen s nechtí, období soucitu se střídají se snahami o kontrolu,
3. úroveň rodinného přizpůsobení – zahrnuje relativně jasnou komunikaci, stálou tendenci kontrolovat, potlačování individuální ambivalence, distancování, hněv, strach či depresi,
4. úroveň rodinného přizpůsobení – je typická změnou chaotické kontroly v tyranizující, střídavě slabými a rigidními hranicemi, distancování, depresi, výbuchy zlosti,
5. úroveň rodinného přizpůsobení – se vyznačuje nejasnými hranicemi, zmatenou komunikací, absencí centra společné pozornosti, stereotypně probíhajícími procesy, ambivalencí, zoufalstvím, cynismem, popíráním.²⁵

Rodina zanedbávající, zneužívající, případně týrající dítě

Zanedbání dítěte - se označují takové způsoby chování, které se vztahují k určitým formám deficitního výchovného působení, při nichž jsou v různé míře frustrovány základní životní potřeby dítěte - rodičovská nevšímavost vůči potřebám dítěte.

Týrání dětí – vztahuje se k takovým formám chování určitých osob, které vycházejí z bezprostředního užití síly vůči nim - nepřiměřené fyzické trestání.

Zneužívání – rozumí se chování jednotlivců vůči dětem, které je podloženo jejich sexuální motivací.

Tyto nežádoucí a vysoce společensky nebezpečné formy chování vůči dětem se mohou také vzájemně kombinovat.²⁶

²⁴ MLČÁK, Z. *Základy psychopatologie*, Ostravská univerzita, 1. vydání, 2003. ISBN 80-7042-263-7, str. 63-64.

²⁵ MLČÁK, Z. *Základy psychopatologie*, Ostravská univerzita, 1. vydání, 2003. ISBN 80-7042-263-7, str. 64 – 65.

²⁶ MLČÁK, Z. *Základy psychopatologie*, Ostravská univerzita, 1. vydání, 2003. ISBN 80-7042-263-7, str. 66.

Týrání a zanedbávání dítěte bývá definováno jako jakákoliv interakce rodiče s dítětem nebo chybění této interakce, která dítě poškozuje vývojově, emočně nebo tělesně. Tedy necitlivost k potřebám dítěte.

Obojí rodičovské postoje se můžou vyskytnout v téže rodině. Zanedbání je považováno za závažnější. Zanedbávané dítě nemá dost podnětů, nemá příležitost se učit základním civilizačním dovednostem. Dítě se může opožďovat s rozvojem řeči, jsou hůře živeny, nemocnější. Mají nedostatečný soucit s bližními.

Agresivní rodič je schopen způsobit dítěti závažný úraz, někdy i smrt. Oproti zanedbávanému dítěti zde ale dochází ještě k interakci mezi rodiči a dítětem. Drží tedy ještě krok s vrstevníky ohledně rozumových schopností. Tyto děti bývají ustrašenější a agresivnější. V rodině bývá týráno někdy jedno dítě, jindy všechny. Existují důkazy pro hypotézu, že týrání dítěte se dědí z jedné generace na druhou. Co zažili rodiče, předávají dětem.

Zvláštním případem zneužívání dětí je sexuální zneužívání v rodině (i mimo rodinu). Pokud se sexuálního zneužívání dopouštějí členové rodiny, většinou jsou to strýcové, dědové. Méně často otcové. Množí se incestní poměry mezi matkou a dítětem. Sexuálně zneužívané děti dávají někdy samy podnět a pak těží ze vzniklé situace. Rodiče sexuálně zneužívající děti jsou často intelektově podprůměrní, alkoholici, drogově závislí, psychopati, rozvedení.

Psychické zpracování sexuálního zneužití se považuje za větší problém, než samotné trauma tělesné. Vyšetřování, případně následné vytržení dítěte z rodiny může být pro dítě stejně velkým stresem, jako zneužívání samo. Neexistuje žádný paušální program na správné ochranné opatření.

Nově se objevuje pojem - emoční zneužívání dítěte. Jedná se o trvale nepřátelský postoj rodiče k dítěti, nebo naprostý emoční chlad. Těž jako využívání dítěte výhradně k plnění citových potřeb dospělého, jež nebere v úvahu potřeby dítěte.²⁷

Rodina mladistvého delikventa

Tradičně se soudí, že rodiny mladistvých delikventů jsou rodiny sociálně slabší, případně i rozpadlé. V poslední době mladiství delikventi pocházejí z dobře situovaných rodin, na první pohled dobře fungujících. Tyto jsou ale funkční pouze navenek, ve skutečnosti skrývají četné vnitřní konflikty.

²⁷ MLČÁK, Z. *Základy psychopatologie*, Ostravská univerzita, 1. vydání, 2003. ISBN 80-7042-263-7, str. 66 - 68.

Dále se tvrdí, že u mladistvých slábne vliv rodiny a při vzniku delikventního chování má prvořadý vliv vrstevnická skupina. Platí, že neúplná rodina, zejména chybějící otec (autorita, vzor), je statisticky nejvýraznější jako charakteristika rodinného zázemí u mladistvých delikventů.

Existovalo mnoho programů pro delikventní mládež. Působí se na rodinu s cílem mobilizovat využitelné zdroje podpory. Přihlíží se k celé sociální síti rodiny, kdy rodina je zapojována do dění v obci, posiluje se soudržnost v rodinách, ovlivňují se vztahy mezi dětmi a rodiči.

Aktivuje se celá rodinná síť s cílem zlepšení atmosféry v rodině. Síť zahrnuje širokou rodinu, ale i učitele, sousedy, známé, pracovníky zdravotních a sociálních organizací.

Nebezpečný jev: **rozštěpená dvojná vazba** - napětí mezi otcovským a mateřským postojem k delikventnímu dítěti (co otec dovolí, matka zakáže a naopak).²⁸

Kvalita rodičovského dohledu

Dohled – monitoring – je další parametr rodičovského chování, který má prokazatelnou souvislost se souběžným nebo pozdějším delikventním chováním dítěte. Míří se jím míra rodičovské informovanosti o tom, co dítě dělá ve volném čase, s jakými kamarády se stýká, kde se zdržuje, pokud není doma, kdy se vrací domů, v jakém stavu a podobně.

Rizikovým faktorem pro dítě je nepochybně i nepřítomnost rodičovské postavy v rodině. V rodině delikventně se chovajících mladých lidí chybí nejčastěji otec, a to vinou rozvodu nebo kvůli tomu, že s matkou dítěte nikdy nezačal žít. Chlapec pak postrádá vzor, s nímž by se mohl identifikovat, dívka postrádá model mužského chování, děti obojího pohlaví postrádají druhý zdroj opory a druhou autoritu.

Způsob řešení konfliktů v rodině má nepochybně vztah k delikventnímu chování dětí. Výzkumy prokazují, že děti vyrůstající v rodinách, kde je mnoho otevřených konfliktů mezi rodiči, mají větší sklon ke kriminálnímu chování než děti vyrůstající v klidném rodinném prostředí. Také konflikty dítěte se sourozenci předpovídají vyšší riziko delikvence. Z takového prostředí má dítě jednak tendenci co nejdříve a co nejčastěji unikat, a jednak se v něm učí konfrontačnímu způsobu řešení těžkostí. V interakci rodin s delikventním potomkem nacházejí pozorovatelé mnoho obviňování,

²⁸ MATOUŠEK, O. KROFTOVÁ, A. *Mládež a delikvence*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-771-X, str. 47.

nevěcné a emoční diskuse o problémech, agresivní obranu vlastní osoby, nepřesnější definice problémů, méně přijímání odpovědnosti, méně přátelských sdělení, méně snah zhodnotit, jak se zkoušené řešení problému prakticky osvědčuje.²⁹

2.1.2 Škola

Dobře fungující vztahy mezi školou a rodinou dítěte mohou předcházet vzniku mnoha závažných problémů těchto dětí, anebo aspoň úspěšně řešit problémy již vzniklé. U nás jsou tyto vztahy poznamenány tradiční bariérou. Tato bariéra je tvořena několika přetrvávajícími faktory. Např. chybí zpětná vazba od rodičů, rodiče se bojí kritizovat, aby nevznikla negativní vazba učitel – žák. Další příčinou je dnešní politické postavení společnosti, kdy rodiče mnohem více upřednostňují svou profesionální dráhu než vzdělávací či jiné potřeby svých dětí. Rodičů, kteří jsou ochotni podílet se na provozu školy svou iniciativou a podporovat tak vzdělávací možnosti svých dětí, je čím dál tím méně. Jedná se přibližně o jednu pětinu těchto rodičů. Mnohdy jsou učitelé rodiči vnímáni jako nepřátelé. Děje se tak zejména u rodičů, jejichž dítě nemá příliš dobré výsledky. A podobných problémů bychom mohli jmenovat spoustu.

Z hlediska mezinárodního kontextu lze konstatovat, že ČR nemá příliš mnoho zkušeností v oblastech rozvíjení pozitivního vztahu mezi rodiči a školou. Ve většině západních zemí je tento problém řešen realizací programů spolupráce rodiny a školy, kde je škola koncipována jako otevřená instituce, která chce s rodiči a místní komunitou spolupracovat. Společným znakem je pohled na rodiče jako na zainteresovaného a velmi vlivného partnera školy při edukaci dětí. Škola se snaží rodiče nepovažovat za ignoranty či jakési advokáty dětí. Faktem je, že i rodič, který měl se svým vzděláváním negativní zkušenosti, nebo ten, který je danou společensko-politickou situací zatížen natolik, že školu nemůže navštěvovat, může se školou dobře spolupracovat, pokud jej ovšem škola dokáže pro to motivovat. Zvláštní pozornost je věnována rodinám etnicky odlišným a rodinám hendikepovaným. Tyto problémy jsou řešeny kupř. pomocí tlumočníka nebo jazykovými či jinak vzdělávacími kurzy pro rodiče.

Za základní kriminogenní faktory ve školské výchově lze označit především tyto:

- 1) nepravidelná školní docházka,
- 2) špatný prospěch,

²⁹ MATOUŠEK, O. KROFTOVÁ, A. *Mládež a delikvence*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-771-X, str. 44 – 45.

- 3) nevhodné chování žáků k učitelům, učitelů k žákům,
- 4) špatná spolupráce rodičů se školou,
- 5) nedostatečná kontrolní a pedagogická činnost školy.³⁰

Příčiny a formy násilí ve škole

Hlavní příčina, která může vést k nežádoucím jevům, je škola jako systém. Naše škola je svými kořeny v rakousko-uherském školství spíše autoritářského typu a důraz na disciplínu a dodržování určitých pravidel je často doplňován odstupem učitele od žáka. Záleží pak na klimatu dané školy, na pedagogickém sboru, na řediteli dané školy, jaké vytvoří pozadí výchovně vzdělávacímu procesu. Násilí ve vztahu k žákovi může mít příčinu v osobnosti učitele.

6 kategorií psychického násilí ve škole:

1. Ponižování, tím je míněno chování, které pokořuje, očerňuje nebo snižuje žákovi sebeúctu cestou slovního působení.
2. Diskriminace je charakteristickým chováním, které je zaměřeno proti určitým skupinám, nebo jednotlivcům, založeným na faktorech jako je pohlaví, rasa, socioekonomická úroveň.
3. Dominancí se rozumí takové chování, které ostře určuje pravidla hry, kontroluje, ohraničuje nebo potlačuje schopnost dítěte, jeho sebedůvěru a samostatné myšlení.
4. Destabilizační chování učitele, učitel dítě zastrašuje, pěstuje v něm úzkost a napětí.
5. Distance (chladné chování) se vyznačuje odmítáním a nedostatkem emocionální opory, izolujícím přístupem, pěstováním nejistoty lhostejnosti a nevěnováním pozornosti emocionálním potřebám dětí.
6. Diverzní chování je takové, které učitel rozrušuje a negativně ovlivňuje atmosféru ve třídě.

³⁰ CHMELÍK, J.: *Trestná činnost mládeže a páchaná na mládeži*. Praha: Policie ČR, Úřad pro vyšetřování pro Českou republiku, Ministerstvo vnitra ČR – odbor personální práce a vzdělání, 1998, str. 10, 122.

2.1.3 Vrstevnické skupiny

Uvolňování rodinných vazeb v nefunkčních rodinách a celkové oslabování sociálních vazeb „nezdárných“ mladých lidí v postindustriální společnosti vede k tomu, že si některé vrstevnické skupiny mládeže vytvářejí svoje vlastní, na první pohled nezávislé ideologie, jež mohou být živnou půdou delikventního chování. Jiné skupiny je pak jenom kopírují. Tím pak postupně vznikají celé sítě podobně zaměřených skupin, jež přesahují i hranice státu. Ze skupin se může stát hnutí, které se může proměňovat, sílit, slábnout a může zaniknout.

Stabilní a integrované skupiny vznikají obvykle v prostředí, v němž jsou delikventní normy akceptovány i dospělými, dospělí v něm do jisté míry slouží jako učitelé mládeže. U nás jim např. odpovídají gangy romských kapsářů.

Neintegrované a nestabilní skupiny obvykle vysoce násilnické, vznikají v nestabilním prostředí, v němž chce mládež ukázat svou sílu, opozičnictví a nebojácnost. Tyto skupiny právem vzbuzují nejvíce obav veřejnosti. Jedná se o skupiny, pro něž je příznačná subkultura násilí. Spory uvnitř těchto skupin se vyřizují násilně, vysoce hodnotí nošení zbraní a agresivní vystupování, neagresivními jedinci pohrdají.

Pro rizikovou mládež z dysfunkčních rodin je vrstevnická skupina důležitější než pro mladé lidi vyrůstající v rodinách, jež dětem poskytují přiměřenou míru podpory a vedle toho jim přiměřeně vytyčují meze dovoleného chování.

Vrstevnická skupina však není pro nikoho jen neproblémovým zázemím, tím spíše jí není pro mladé lidi vyrůstající bez rodičovského zájmu, bez jasných pravidel, ohrožované despotickým trestáním rodičů. I pro dítě vychovávané funkční rodinou představuje každá vrstevnická skupina více nebo méně stresující nárok obstát v očích vrstevníků jako někdo, kdo je „v pořádku“, kdo plně sdílí její hodnoty.

Nároky na konformitu jsou ve vrstevnické skupině mládeže obvykle vyšší než ve všech jiných skupinách. Zahrnují nejen způsob vyjadřování, ale i úpravu zevnějšku, druh preferované hudby, způsob chování k opačnému pohlaví, postoj ke škole, případně k práci, k rodičům, k penězům, k sexualitě, ke kouření, k drogám, k alkoholu.

Delikventní party u nás skoro vždy vznikají z podskupin mladých lidí, kteří se dobře znají z jedné instituce, méně často se rekrutují z mládeže bydlící na jednom sídlišti, v jedné čtvrti.

Některé party jsou ke své kriminální činnosti přivedeny tím, že tráví čas v hernách a na diskotékách a záhy se jim na tento způsob života přestane dostávat prostředků, začnou si je opatřovat drobnými krádežemi, které pak přerůstají v organizované, plánované akce s napojením na překupníky. U nás je tento typ delikventních part nejčastějším typem delikventní skupiny.

Již vzniklé delikventní gangy jsou téměř neovlivnitelné zvenčí. Organizátoři všech forem intervencí a všech typů preventivních programů by měli dávat pozor na to, aby vznik delikventního gangu nebyl nezamýšleným vedlejším důsledkem programu, jehož cíl byl právě opačný. Toto riziko je vysoké u všech typů skupinových programů pro rizikovou mládež.³¹

Agresivita ze strany vrstevníků

Děti ustrašené, slabé, s chováním oběti, jakoby přímo vyvolávaly agresivní chování ze strany ostatních. Existují rovněž určité způsoby, které děti málo tolerují a to: vytahování (frajeřina), donášení, přílišné studijní úsilí, šprtání, šplhounství. Specifickou formou agrese, se kterou se můžeme setkat ve škole, je šikanování. Šikanování se často pojí s jinými projevy poruch chování, a proto je nutné je považovat za velmi závažný výchovný problém současné školy.

2.1.4 Vliv médií

V současné době se stále častěji diskutuje o vlivech masmédií na život jednotlivce i celé společnosti. Zejména o vlivu televize na vývoj mladé generace, růstu kriminality a násilí již u dětí školního věku. Ještě generace našich rodičů nebyla ve svém dětství vystavena tak výraznému vlivu sdělovacích prostředků. Žilo se více „kolem rodinného stolu“, více informací se předávalo ústně, lidé v rodině spolu více bezprostředně komunikovali. Pro výchovu měl větší význam konkrétní člověk, rodič či hrdina z knih, se kterým se mladý člověk snažil identifikovat.

Rozvažujeme-li o komunikačních médiích a jejich funkcích při utváření osobnosti nedospělého jedince, činíme tak s vědomím, že masmédiá ovlivňují osobnost člověka komplexně a ve všech jeho společenských rolích. Masmédiím snadno a nejvíce podléhají jedinci, kteří jsou na hranici (či za hranicí) sociální patologie, protože se

³¹ MATOUŠEK, O. KROFTOVÁ, A. *Mládež a delikvence*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-771-X, str. 81 – 85.

častěji nacházejí v pásmu snížené intelektové kompetence a jsou i na nižší morální a estetické úrovni.³²

V široké škále svého působení šíří mediální prostředky dosud nevídanou měrou informace všeho druhu a doslova ze všech koutů naší planety, zprostředkovávají styk s literárními, dramatickými, filmovými a výtvarnými díly umělců z dob minulých i umělců současných, avšak stále také ve větší míře nahrazují (suplují) bezprostřední zážitky čtenářů krásné literatury, návštěvníků divadel a koncertních a výstavních sálů.

Všichni recipienti (bez ohledu na vzdělání, věk a osobní zkušenosti) jsou však současně také ochuzováni o přímý styk s původcem exponovaného programu nebo autorem zprávy. Distance mezi vysílačem a příjemcem se zvětšuje a jejich vzájemný vztah postupně ztrácí lidský rozměr. Postmoderní člověk ztratil v důsledku agresivity civilizačních institucí možnost obhájit svou identitu ve svém vlastním životním prostředí a hledá jí proto ve světech umělých. S tímto problémem vyvstává nový problém náhražkovosti. Paradigmata komunikačního chování recipientů se zužují a zjednodušují. Dostávají charakter standardů, pod jejichž vlivem dochází zvláště u mladých, nedospělých recipientů ke stereotypizaci myšlení, jednání a chování. Odtud pak je již velmi nebezpečně blízko k manipulaci s příjemcem, s jeho vědomím, s jeho názory a postoji.³³

První rezultáty nového oboru cyborgologie ukazují hlavní přednosti cyborgologické aparatury, která umožní provádět specifická rozhodnutí pro specifické situace, s respektem ke speciálním podmínkám a to snáze a přitom kvalifikovaně. Podstata výchovy se však ani v této hektické době nemění. Výchova se stále snaží uchovat vše, co má hodnotu, stojí za to, aby bylo mladším generacím předáno a zabránilo se tak „ztrátě paměti národa“. Svět vyžaduje permanentní nápravu.

Slovy **Komenského** bychom mohli říci, že dostát této výzvě může jen *instauratio magna* (velké obnovení, velká náprava). „*Ale musí to být jiný druh výchovy, takové, která zaručuje spontánnost a živelnost, přirozenost,.... Je třeba <učit se> schopnosti, skončit se zákazy, sebevědomím, vůlí, kontrolou, akulturací a autoritou*“.³⁴

V těchto souvislostech se masmédiá jeví jako velmi významný a dnes již nepostradatelný prostředek vzdělávání a výchovy, akulturace, multikulturní výchovy a

³² KRAUS, B. POLÁČKOVÁ, V. a kol. *Člověk-Prostředí-Výchova. K otázkám sociální pedagogiky*. Brno: Paido, 2001. ISBN 80-7315-004-2, str. 73.

³³ KRAUS, B. POLÁČKOVÁ, V. a kol. *Člověk-Prostředí-Výchova. K otázkám sociální pedagogiky*. Brno: Paido, 2001. ISBN 80-7315-004-2, str. 73-74.

³⁴ KRAUS, B. POLÁČKOVÁ, V. a kol. *Člověk-Prostředí-Výchova. K otázkám sociální pedagogiky*. Brno: Paido, 2001. ISBN 80-7315-004-2, str. 74.

socializace jedince. Socializační proces má charakter procesu celoživotního, v jehož průběhu si jedinec osvojuje nejen specificky lidské formy chování, jednání a postojů a rozhodovacích strategií, ale i poznatky hodnoty a kulturu společnosti, v níž žije. Uskutečňuje se sociální komunikací, ale převážně a především tzv. sociálním učením.

Musíme hledat nástroje, kterými by bylo možno kontraproduktivní působení těchto prostředků komunikace držet pod kontrolou. Buďme si ovšem vědomi toho, že ovlivnit jejich působení může jen nepřímo a sporadicky, a to z důvodů:

- a) technické dokonalosti většiny hromadných sdělovacích médií, která jsou sto skutečnost simulovat velmi věrohodně (virtuální realita),
- b) masovému rozšíření médií a jejich „všudypřítomnosti“ (v prostoru i v času),
- c) vnější atraktivnosti, estetické přitažlivosti a formální neobvyklosti prezentovaných produktů,
- d) jejich schopnosti apelovat na nejužívanější smyslové receptory.³⁵

Nezbývá nám proto nic jiného než konstatovat, že možnosti účinné intervence pedagogiky do vztahu *média – nedospělý recipient* jsou velmi problematické, značně omezené a většinou nepříliš účinné. Nemůže-li být změněna skladba programové nabídky, která masmédia dětem předkládají, musí se hledat nový algoritmus pedagogických strategií a snažit se ovlivnit alespoň výběr toho co budou děti přijímat.

Masmédia mají následující funkce:

- a) informativní – poskytuje informace, data a zprávy adresátům
- b) komunikativní – tato funkce souvisí se spojením a přenosem sdělení, a s dorozumíváním
- c) formativní – napomáhá utvářet názory a postoje adresátů
- d) rekreativní – tato funkce je prostředkem regenerace, odpočinku a zábavy.³⁶

2.2 Vnitřní faktory ovlivňující kriminalitu mladistvých

Osobnost každého lidského jedince prochází během života složitým vývojem. Tento vývoj je ovlivněn mnoha činiteli. Kromě vrozených předpokladů hraje důležitou roli prostředí, které člověka obklopuje, zvláště sociální prostředí, významní jedinci i sociální skupiny. Dalšími významnými činiteli jsou způsob výchovy, podíl jednotlivých

³⁵ KRAUS, B. POLÁČKOVÁ, V. a kol. *Člověk-Prostředí-Výchova. K otázkám sociální pedagogiky*. Brno: Paido, 2001. ISBN 80-7315-004-2, str. 75.

³⁶ KRAUS, B. POLÁČKOVÁ, V. a kol. *Člověk-Prostředí-Výchova. K otázkám sociální pedagogiky*. Brno: Paido, 2001. ISBN 80-7315-004-2, str. 64-66.

vychovávajících, kladené výchovné cíle, metody a formy výchovy, zejména však vztahy mezi vychovávajícím a vychovávaným. Kromě již uvedených činitelů vývoje (vrozené předpoklady, prostředí, výchova) má významný vliv také vlastní aktivita jedince, jeho snahy, cíle, které si klade, a příslušné volní vlastnosti.³⁷

2.2.1 Dědičnost a vrozené osobnostní dispozice

Biologické determinanty delikventního chování byly už v minulém století předmětem studií odborníků zaměřených na delikvenci – v nich však byly pouze zjišťovány „degenerativní znaky“ příznačné pro „rodilé“ zločince (pověstné tvary ušních boltců popsané lékařem Lombrosem). Takto definované znaky byly jako rozlišující kritérium mezi delikventními a nedelikventními osobami v kontrolních studiích provedených začátkem 20. století na vojácích a studentech zavrženy.

Systematické studium dědičnosti delikvence, jež má význam dodnes, začíná až v našem století Goddarovým genealogickým zkoumáním amerických rodin, v nichž se vyskytlo delikventní chování.

Souhrn dědičných faktorů:

1. **dědičná výbava** – převzatá od rodičů při početí v podobě genově zakódovaného programu dalšího vývoje.
2. **genová výbava** – navíc zahrnuje změnu dědičného vkladu v důsledku mutací a segregací.

dědičná výbava + genová výbava = tvoří GENOTYP – souhrn dědičných faktorů

Dědičnost je jedním z mnoha faktorů, které mají vliv na chování jedince. Genetická dispozice může být odpovědná například za sníženou sebekontrolu či za hyperaktivitu.

Genetická vloha zvyšuje pravděpodobnost, že na chování budou mít vliv další činitelé, bez nichž by se delikventní jednání neuskutečnilo. Genetická vloha tedy snižuje, respektive zvyšuje práh pro působení vlivů prostředí.

Delikventní chování mladistvého může být jen ojedinělou epizodou, nebo začátkem zločinecké kariéry. Delikventní chování dospělého bude pokračovat z větší pravděpodobností i v budoucnu. Dědičnost zločinnosti mládeže je méně výrazná než

³⁷ HÁJEK, B. HOFBAUER, B. PÁVKOVÁ, J. *Pedagogické ovlivňování volného času*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-473-1, str. 83.

dědičnost zločinnosti dospělé populace. Důvodem je mimo jiné krátká doba k projevení genetické vlohy a pravděpodobně i silnější vliv sociálních faktorů během dospívání.

Syndrom hyperaktivity postihuje nejméně 5%, podle některých pramenů až 10-15% dětí, mnohokrát častěji chlapce než děvčata. Obvykle udávaný poměr z epidemiologických studií je 5 až 6 chlapců na jedno děvče.

Výkon těchto dětí ve škole nápadně neodpovídá jejich intelektové kapacitě – děti jsou hodnoceny učiteli jako podprůměrné, když v psychologických testech dosahují někdy nadprůměrných výsledků. Děti postižené hyperaktivitou mají mnohem více úrazů než jiné děti. Mnohem častěji trpí funkčními poruchami čtení a psaní. Častěji mají neurotické poruchy a poruchy chování, jež většinou mají přímou spojitost s jejich hyperaktivním chováním, respektive s reakcemi okolí na toto chování. Jsou méně oblíbeny ve skupině vrstevníků než klidnější děti. Jejich komunikace s jinými lidmi je přerývanější, jejich odezvy na partnera v komunikaci jsou hodnoceny jako méně přiměřené.

Dlouhodobé sledování hyperaktivních dětí ukazuje, že jejich potíže nemizí v období dospívání, jak tvrdila starší medicína, psychologie a pedagogika. Tyto děti mají v dospívání i v dospělosti větší potíže v adaptaci na společenské prostředí než ostatní děti. Syndrom hyperaktivity je spojován s takovými znaky chování adolescenta, jako jsou impulzivita, agresivita, záchvaty vzteku a snížené sebehodnocení. Několik desítek procent těchto dětí je v dospělosti klasifikováno psychiatry jako anomální nebo psychopatické osobnosti. Nové studie udávají 16-30% hyperaktivních jedinců v sestavách mladistvých přestupníků zákona, kteří vykonávají trest nebo jsou umístěni ve výchovné instituci.³⁸

Role dědičnosti ve vztahu k antisociálnímu chování se také zabývali Mason a Frick, kteří provedli v devadesátých letech meta-analýzu (souhrnné zpracování provedené na základě individuálně zpracovaných výzkumů) všech studií, a to jak u dvojčat tak i adoptivních dětí. Některé jejich závěry naznačily, že dědičnost hraje významnou roli v rozvoji antisociálního chování, a to zejména u závažných projevů takového chování, u méně závažných forem byl vliv genetiky zanedbatelný. Ukázalo se, že mužská agrese se jeví v průběhu doby stabilnější než u žen. Navíc se zjistilo, že u

³⁸ MATOUŠEK, O. KROFTOVÁ, A. *Mládež a delikvence*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-771-X, str. 21 - 29.

potomků matek s antisociálním chováním je větší riziko chovat se takovýmto způsobem, než u potomků otců s takovýmto chováním.

I když otázka existence „kriminálního genu“ – dědičnosti je v současné kriminologii stále studována a obecně se uznává důležitost genetických faktorů pro kriminální chování jedince, má se vcelku za to, že jejich přítomnost neznamena, že předurčují život ve zločinu, ale že pouze pro něj vytvářejí potenciál. Tento potenciál se však zvyšuje, spolupůsobí-li ještě také negativní vlivy prostředí.³⁹

Vrozené osobnostní dispozice

Psychopatie je většinou pojímána jako trvalá, vrozená osobnostní dispozice, která staví člověka mimo normu. Mezi normou a psychopatií se ještě někdy rozlišují akcentované osobnosti a anomální osobnosti. Psychopatie, případně i oba další typy odchylek od normy, jsou diagnostikovány u pachatelů trestné činnosti velmi často. U mladistvých je ovšem nesnadné odlišit povahové změny vyvolané bouřlivěji probíhajícím dospíváním od stálých povahových rysů. Tentýž symptom – např. nápadně klackovité, obhroublé chování – může být projevem, jenž po dosažení dospělosti beze stopy zmizí, může být taky projevem stálé osobnostní struktury. Hlavním kritériem při diagnostikování psychopatie je stálá, od dětství se projevující nerovnováha ve skladbě osobnostních vlastností, takže některé jsou nápadně vyvinuté, případně některé nápadně chybí. Nositel této poruchy má kvůli ní opakované, stereotypní konflikty v sociálním prostředí.

U nás platná 10. revize Mezinárodní klasifikace nemocí uvádí následující druhy osobnostních poruch, jež mohou mít vztah ke kriminálnímu jednání: Disociální poruchu osobnosti, Emočně nestabilní poruchu osobnosti a Smíšenou poruchu osobnosti.

Koudelková (1995) udává, že až do současnosti bylo provedeno nejméně 600 studií inteligence na kriminálně se chovajících lidech. V těchto studiích je patrný trend pomalého narůstání průměrné úrovně rozumových schopností kriminálně se chovajících lidí, který souvisí i s tím, jak se vylepšují nástroje k měření inteligence. Výraznější intelektový deficit mají ženy (dívky) s delikventním chováním než muži (chlapci) s delikventním chováním. Srovná-li se úroveň rozumových schopností mezi skupinou vězněných osob a kontrolní skupinou osob stejně starých, stejného pohlaví,

³⁹ ZOUBKOVÁ, I. MOULISOVÁ, M. *Kriminologie a prevence kriminality*. Praha: Armex publishing, 2004. ISBN 80-86795-05-5, str. 21 - 22.

pocházejících ze stejného sociálního prostředí, pak se i dnes nacházejí statisticky významné rozdíly mezi delikventními a nedelikventními osobami.

Pachatelé kriminálních činů mají významně lepší výsledky v neverbálních testech než ve verbálních testech, což patrně souvisí s jejich postojem ke škole a učení.

Nadějnější než souhrnné posuzování inteligence by mohlo být zkoumání tzv. kognitivní komplexity, tj. množství dimenzí, jež osoba používá k posuzování problémů a náročných situací. Ze zatím ojedinělých studií tohoto druhu na jiných typech populace se zdá pravděpodobné, že lidé, kteří se dostávají do konfliktu se zákonem, mají kognitivní komplexitu proti jiným lidem nižší, tj. že uplatňují jedno nebo dvě hlediska, a tutéž jednoduchost předpokládají i u ostatních. Ti, kdo se stávají vůdci delikventně jednajících part, mají pravděpodobně nadprůměrnou sociální inteligenci.⁴⁰

2.2.2 Získané vlastnosti

Souhrn získaných vlastností:

3. vrozená výbava – zahrnuje vývojové účinky negenové povahy – vlivem prostředí v době od početí do porodu (prenatální vývoj).

4. konstituční výbava – účinky prostředí na vývoj organismu po narození (do tří let), postnatální období vývoje.

vrozená výbava + konstituční výbava = tvoří FENOTYP – souhrn znaků a vlastností získaných vlivem prostředí

Z jednoho genotypu se může rozvinout více podob fenotypů v důsledku vlivů prostředí. Genetické faktory přispívají k rozvoji osobnosti, ale současně jej omezují. Rozvíjejí se výběrově jen ty vlohy, pro něž jsou v prostředí vhodné podmínky.⁴¹

Vrozená výbava – zahrnuje prenatální vývoj jedince. Nitroděložní vývoj mozku mohou narušit např. odchylné geny, pak obvykle bývá poškození mozku součástí dalších složitých poruch, nedostatečná hladina kyseliny listové nebo přehřátí matky (např. v sauně), dále virové infekce, léky, toxiny – zejména alkohol, drogy a kouření, a samo sebou i vliv ionizujícího záření, Roentgenova i radioaktivního. Nově mohou vzniknout nitroděložní poranění mozku při lékařském vyšetření.

Z mnoha příčin poškození mozku nenarozeného jedince je nejčastější poškození alkoholem vypitým těhotnou ženou. V současnosti je jednou z nejčastějších příčin

⁴⁰ MATOUŠEK, O. KROFTOVÁ, A. *Mládež a delikvence*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-771-X, str. 27-33.

⁴¹ PAULÍK, K. *Základy psychologie osobnosti*. Ostrava: Ostravská univerzita, 2006. ISBN 80-7368-157-9, str. 48-50.

duševní zpozdilosti v Evropě v rámci fetálního alkoholového syndromu. To je rozsáhlé spektrum změn, některé z nich mají zvláštní označení, od velmi těžkých a nápadných na první pohled, až ke změnám poměrně jemným, málo zřetelným, nicméně dítě poškozujícím.

Poškození mozku dětí je různé, od poruch jemné motoriky vedoucích k různému stupni neobratnosti přes rozličné druhy poruch učení k poruchám chování a různému stupni duševní zpozdilosti. Všechny tyto změny jsou trvalé, děti z nich nevyrostou a není znám způsob, jak je napravit.⁴²

Konstituční výbava – dítě je v jistém smyslu vychovááno už během těhotenství. Způsob, jakým se chováme k dítěti a jak je vychovááme, je dalekosáhle ovlivněn našimi tzv. rodičovskými postoji, které se vytvářejí dávno dříve, než k těhotenství vůbec dojde.⁴³

Za začátek vývoje lidské osobnosti lze považovat dobu, kdy se u dítěte objevuje sebeuvědomování neboli jáství. To je obvykle kolem 36. měsíce až čtvrtého roku života. Některé rysy osobnosti, zejména temperamentové, se však rýsují podstatně dříve, jsou zřejmé v raném novorozeneckém věku. Pevně, ve smyslu obtížně měnitelného souboru procesů, je osobnost vybudována až v rané dospělosti, což má neurobiologický podklad. Obvykle to je kolem 18. - 20. roku věku. Rysy osobnosti jsou trvalé způsoby, jimiž jedinec vnímá, přemýšlí a vztahuje se jak k okolí, tak k sobě samému, přičemž tyto způsoby vnímání, přemýšlení a vztahování jsou zřejmé v širokém rozsahu významných osobních a sociálních souvislostí. Některé geny, popřípadě jejich odchylné varianty a interakce genů, proměny nitroděložního prostředí, porodní okolnosti i nepříznivý tlak vnějšího prostředí, mohou být příčinou osobnosti odlišné od normy – některé z většího počtu druhů poruch osobnosti.

Současná definice poruch osobnosti říká: *„Za poruchy osobnosti se považují hluboce zakořeněné a trvalé druhy nebo způsoby chování vyjadřující neměnnou odpověď v rozsáhlé množině osobních i sociálních situací. Tyto druhy chování jsou významnými nebo krajními odchylkami od způsobů, jimiž průměrný člověk v dané kultuře vnímá, myslí, cítí, a zvláště od druhu jeho vztahů k jiným lidem. Odchylky bývají*

⁴² KOUKOLÍK, F. *Před úsvitem, po ránu*. Praha: Karolinum, 2008. ISBN 987-80-246-1496-0, str. 21-22.

⁴³ MATĚJČEK, Z. *Co, kdy a jak ve výchově dětí*. Praha: Portál, 2006. ISBN 978-80-7367-325-3, str. 10.

*trvalé a mohou zahrnovat rozmanité oblasti chování a duševní činnosti. Bývají často sdruženy s různým stupněm subjektivní tísně a narušení sociálního výkonu.*⁴⁴

Kvalita vazby mezi dítětem a matkou, později i mezi dítětem a otcem a dítětem a dalšími členy rodiny, je klíčovým činitelem osobnostního vývoje. Vrozeným základem pevné vazby mezi osobami v rodině je tzv. vazbové chování. Nejmocnější instinkt novorozeného mláděte je, podle Bowlbyho, hledání ochrany u nejbližšího dospělého – mládě chce být u něj co nejbližší, cítí úzkost, když ho nemá na blízku. Mládě začíná zkoumat svět z pevného bodu, jímž je pro něj náruč matky či jiného rodičovského pečovatele, do níž se kdykoliv to potřebuje, zase vrací. Kvalitní vazba se v interakci mezi dítětem a pečující osobou projevuje rytmickým sladěním dvojice (později i rodinné trojice, čtveřice atd.), jež probíhá ve vlnách příklonu a odklonu pozornosti. Matka svým chováním hned od porodu zrcadlí chování dítěte a také ono zrcadlí matčino chování.

Studie delikventně jednajících mladistvých založené na popisu jejich rodinného prostředí ukazují rodinné prostředí přestupníků zákona jako chladné, s minimem rodičovského zájmu o děti. Rodiče jsou dětmi charakterizováni jako pasivní či odmítaví, nezajímaví na potřebách dítěte. V takových rodinách je pravděpodobnější, že se u dítěte vyvine určitý druh nejisté vazby k rodiči, a tím pádem i ke světu dospělých. Častěji asi půjde o vazbu vyhybavou, která je příznačná pro děti rodičů, jež se cítí nároky dětí přetížení a dezorganizovanou, pro niž vytváří půdu agresivní odmítání dítěte, těžké tělesné trestání, eventuálně sexuální zneužívání a přetěžování dítěte dospělými odpovědnostmi.⁴⁵

Kriminologové se zabývali i zkoumáním kriminálních rodin, základní otázka zněla, zda děti z kriminálních rodin se budou lišit ve svém kriminálním chování od chování dětí z nekriminálních rodin. Pokud by vlastnost projevovat se kriminálně byla vrozená, pak by, na základě biologické příbuznosti, kriminální rodiče měli mít kriminální děti. Ve studii Osborna a Westa z konce 70. let bylo zjištěno, že asi 40% synů, kteří měli kriminálního otce, se stalo pachatelů, zatímco ve vzorku kontrolních rodin majících shodné základní charakteristiky, pouze však s tím rozdílem, že otcové neměli kriminální záznam, jen 13% synů se stalo delikventy. Tyto skutečnosti by na první pohled mohly ukazovat a podpořit závěr o existenci něčeho, co je možno nazvat kriminálním genem, takovýto závěr je však možné zpochybnit. To, že kriminální rodiče

⁴⁴ KOUKOLÍK, F. DRTILOVÁ, J. *Vzpoura deprivantů*. Praha: Galén, 2006, 2008. ISBN 978-80-7262-410-2, str. 47-52.

⁴⁵ MATOUŠEK, O. KROFTOVÁ, A. *Mládě a delikvence*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-771-X, str. 42-43.

častěji mají kriminální děti, nemusí být způsobeno nějakým kriminálním genem, ale spíše vlivem prostředí.⁴⁶

2.2.3 Příslušnost k pohlaví

Muži se podle dostupných statistik dopouštějí trestných činů mnohem častěji než ženy, a to ve všech společnostech, ve všech dobách, nezávisle na své příslušnosti k etnické skupině i nezávisle na druhu trestné činnosti. V žádné společnosti ani v žádné kategorii trestných činů, s výjimkou prostituce a zanedbání povinné výživy, zatím nemá ženská kriminalita zdaleka takovou míru, jakou má kriminalita mužů.

Rozdíl v mírách mužské a ženské kriminality je připisován vrozeně vyšší agresivitě mužů, jež by mohla být ovlivňována mužským pohlavním hormonem testosteronem, který působí nejen na fungování mozku, ale i na utváření těla.

Bez vlivu na vyšší kriminalitu mužů jistě není ani odlišný způsob výchovy chlapců a dívek. Dívky jsou ve všech společnostech pod větší kontrolou ze strany rodičů, učitelů i dalších dospělých než chlapci, takže mají více příležitostí vstřípit si zábrany k protispoločenskému chování. Vrstevnické vazby na partu pro ně nemají takový význam jako pro chlapce. Vazby na rodinu jsou u nich nesporně pevnější.

Tyto odlišnosti ve způsobu socializace jsou determinovány kulturou a společností, příslušnost k pohlaví je jen spouštěčem příslušných sociálních vlivů.⁴⁷

Závěrem lze říci, že z hlediska pohlaví dětských a mladistvých pachatelů existují mezi kriminalitou dívek a chlapců velké rozdíly, a to jak v rozsahu, tak v závažnosti páchaných deliktů. Dívky se na ní podílejí ve výrazně menší míře než chlapci. V případech násilných trestných činů se v minulých letech podíl delikventních mladistvých dívek pohyboval v rozmezí od 4,8% do 7,1%. Zvýšený podíl dívek vzhledem k jejich průměrnému zastoupení lze zaznamenat převážně u drogových deliktů.⁴⁸

2.2.4 Příslušnost k etniku

Problematika kriminality cizinců a etnických menšin je v současné době velmi aktuálním a citlivým tématem. Migrace obyvatel a s tím spojené vytváření společností, ve kterých spolu žijí různé etnické skupiny obyvatel, s sebou také většinou přinášela

⁴⁶ ZOUBKOVÁ, I. MOULISOVÁ, M. *Kriminologie a prevence kriminality*. Praha: Armex publishing, 2004. ISBN 80-86795-05-5, str. 20 – 21.

⁴⁷ MATOUŠEK, O. KROFTOVÁ, A. *Mládež a delikvence*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-771-X, str. 33.

⁴⁸ KUČHTA, J. VÁLKOVÁ, H. a kol. *Základy kriminologie a trestní politiky*. Praha: C. H. BECK, 2005. ISBN 80-7179-813-4, str. 270.

problémy založené na kulturních, případně náboženských rozdílech mezi majoritním obyvatelstvem a minoritami.

Otázka kriminality cizinců a minorit hlavně v cílových zemích migrace je vnímána jako velmi významná, a to nejen z pohledu kriminologů a trestních politiků, ale také veřejnosti. To proto, že dochází k nárůstu xenofobních a nepřátelských tendencí vůči cizincům a etnickým minoritám v těchto zemích, vyplývajících ze vzrůstajících pocitů ohrožení majoritního obyvatelstva, souvisejících s rostoucí nezaměstnaností a dalšími ekonomickými problémy v řadě vyspělých zemí.

Při zkoumání kriminality cizinců a příslušníků etnických minorit je třeba vymezit základní pojmy.

Cizinec – je podle právního vymezení osoba, která nemá státní občanství příslušného státu. Z kriminologického hlediska je však tento pojem zpravidla vykládán širěji, neboť skutečnost, zda jedinec má či nemá státní občanství konkrétního státu, ne vždy přesně vystihuje, kdy je jedinec v této zemi vnímán jako cizinec. Proto mohou být za cizince považovány např. i osoby, které již nabyly státního občanství daného státu, či dokonce další generace těchto osob. V daném případě se také hovoří o národnostních, respektive etnických menšinách.

Etnikum - se v odborné literatuře označuje historicky vzniklá skupina lidí, kteří mají společný historický původ, rasový typ, jazyk, materiální a duchovní kulturu, mentalitu a tradice a obývají společné území.

V souvislosti s problematikou kriminality cizinců a etnických minorit se v odborné literatuře lze setkat také s termínem rasa. Jde o antropologický pojem, kterým se zpravidla rozumí skupina lidí se společnými, případně podobnými, fyzickými znaky. S ohledem na ideologické zneužití pojmu rasa v minulosti není v odborné literatuře, hlavně evropské, používán. Od 60. let dvacátého století se místo pojmu rasa začíná více používat pojem etnické skupiny, případně etnické menšiny, a to jako doplněk pojmu většinová společnost. Etnické menšiny existují prakticky ve všech zemích.

Etnické skupiny v Evropě v období vzniku národních států byly relativně malé, ale i tam, zejména díky imigraci z bývalých mimoevropských kolonií od padesátých let našeho století, stoupá počet etnických skupin žijících v určité zemi a zvyšuje se i počet příslušníků jednotlivých etnických skupin. Etnické menšiny nemají stejný populační vývoj jako většinová společnost. V některých zemích je již na dohled, že se z menšin stanou většiny.

Etnické menšiny mají jiné kulturní zvyklosti než většina, jiná náboženství, jiné hodnotové preference, jiný životní styl. Žijí skoro všude odděleny od většinové společnosti bariérami horšího společenského postavení, zvláštních čtvrtí nebo oblastí, profesemi s nízkou prestiží. Významnou bariérou je také nízká ochota příslušníků většinové společnosti vdávat se či ženit se s lidmi příslušejícími k menšinám. Příslušníci menšin mají nižší vzdělání, nižší příjmy, horší bydlení, horší výživu, horší zdravotní stav, vyšší úmrtnost, jsou častěji nezaměstnaní, žijí průměrně kratší dobu a mají vyšší kriminalitu.

Příslušníci menšiny jsou ve většinové společnosti typicky popisováni jako líní, nespolehliví, dětinští, nevypočitatelní, nečistí, nemorální, promiskuitní, útoční, zanedbávající výchovu svých dětí, lační po stycích s ženami většinové společnosti.

Etnické menšiny se od většinového etnika obvykle liší tmavší barvou pleti a některými dalšími tělesnými znaky, jež vznikly jako účelná adaptace na přírodní podmínky v zemi jejich původu.⁴⁹

V mnoha zemích existují rasistická hnutí, jejichž cílem je vyhnání, v extrémním případě fyzická likvidace etnických menšin. Rasismus je v novodobých společnostech vždy spojen s frustrovanými jedinci a skupinami, jež pro sebe nenacházejí uspokojivé společenské uplatnění. Rasismus v novodobých společnostech vždy zesiluje s nezaměstnaností, etnické menšiny jsou totiž jako první vytlačovány z trhu práce.

V souvislosti s globalizací stále nabývají na významu velmi závažné formy kriminality, jako jsou např. organizovaný zločin a v posledních letech též terorismus. Přitom lze předpokládat, že se na těchto formách kriminality v jednotlivých zemích významně podílejí cizinci zapojení do struktur organizovaného zločinu a nábožensky či politicky orientovaných extremistických organizací.

S ohledem na různé postavení pachatelů z řad cizinců a s tím spojené odlišné motivy, příčiny a typické druhy kriminality, ale i na rozdíly při hledání strategií k boji s kriminalitou, je možné rozdělit pachatele – cizince do několika skupin. V první řadě je nutné rozlišit cizince, kteří trvale či alespoň dlouhodobě žijí na území hostitelské země. Mezi ně lze zařadit především cizince s trvalým či dlouhodobým pobytem, azylanty, jedince, kteří již získali státní občanství dané země, a také příslušníky dalších generací, kteří již v hostitelské zemi vyrostli. Druhou skupinu tvoří osoby, které přijely do dané země přímo za účelem spáchání trestného činu, nebo jej spáchali příležitostně při

⁴⁹ MATOUŠEK, O. KROFTOVÁ, A. *Mládež a delikvence*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-771-X, str. 133 - 135.

návštěvě dané země. Jde především o tzv. „kriminální turisty“ a dále pachatele, kteří byli vysláni na území cizího státu v souvislosti s organizovaným zločinem či terorismem atd. Kriminalita těchto osob bývá někdy též označována jako importovaná kriminalita.⁵⁰

Příčiny kriminality etnických minorit a cizinců

Přes značné rozdíly mezi jednotlivými zeměmi, založenými na soužití odlišných etnických skupin v těchto zemích, na odlišném historickém vývoji a rozdílných přístupech státu a majoritní části společnosti k etnickým menšinám, a přes problémy spojené s mezinárodním srovnáváním údajů o kriminalitě, lze v řadě zemí vysledovat určité společné znaky typické pro kriminalitu cizinců, respektive imigrantů, a etnických menšin.

Prvním z těchto rysů, je skutečnost, že, zejména podle údajů o registrované kriminalitě, jsou příslušníci některých etnických minorit evidováni jako pachatelé trestných činů častěji, než by to odpovídalo jejich početnímu zastoupení v populaci daného státu. Jinak řečeno intenzita kriminality je u nich, někdy i výrazně, vyšší ve srovnání s majoritním obyvatelstvem či příslušníky jiných etnických skupin.

Dále se ukazuje, že vysoké zatížení kriminalitou se týká zejména druhé, případně třetí generace imigrantů, kdy imigranti, přicházející do hostitelské země se výrazněji neliší od ostatního obyvatelstva nebo mají dokonce nižší intenzitu kriminality, ale problém nastává u jejich dětí, hlavně pokud se zapojí do delikventní party.

Výraznější rozdíly v intenzitě kriminality ve srovnání s jejich vrstevníky z majoritního obyvatelstva lze zaznamenat právě mezi mladistvými a mladými dospělými muži z řad cizinců a etnických minorit.

Dále se ukazuje, že mládež z řad imigrantů a některých etnických skupin je silněji zatížena násilnou kriminalitou.

Většina etnických minorit, které jsou nejvíce zatíženy kriminalitou, je ve srovnání s majoritním obyvatelstvem společensky a ekonomicky znevýhodněna, což ale neplatí pro všechny znevýhodněné etnické minority. S tím souvisí i skutečnost, že často jsou silně kriminalitou zatížena místa, zpravidla části velkých měst, typická špatnými sociálními podmínkami, např. některé oblasti vnitřního města s vysokou koncentrací továren a neudržovaných velkých obytných domů s levnými nájemními byty apod., kde

⁵⁰ KUCHTA, J. VÁLKOVÁ, H. a kol. *Základy kriminologie a trestní politiky*. Praha: C. H. BECK, 2005. ISBN 80-7179-813-4, str. 299-302.

dochází k soustředění obyvatel s velmi nízkými příjmy, závislých na sociálních dávkách s vysokou mírou nezaměstnanosti, domácností s jediným rodičem, zpravidla matkou, tedy obecně rodin s velmi nízkým socioekonomickým statutem. Je třeba zdůraznit, že ne všechny etnické skupiny žijící v obdobných podmínkách jsou silně zatíženy kriminalitou.

U jednotlivých etnických minorit a cizinců se mohou vyskytnout rozdíly ve struktuře kriminality, někdy i ve způsobu páchaní trestného činu, a u některých etnických skupin se mohou vyskytovat určité trestné činy ve větší, případně nižší míře, než u majoritního obyvatelstva. U některých trestných činů může být jejich zvýšený, případně snížený, výskyt u jednotlivých etnických minorit vysvětlen kulturními odlišnostmi, kdy normy a hodnoty majoritní společnosti se zcela neshodují s normami jednotlivých menšin.

Je nutné zmínit, že k velkému množství trestných činů páchaných příslušníky etnických minorit dochází uvnitř těchto skupin. To znamená, že oběťmi jsou opět příslušníci těchto minorit.

Na základě sociologicky orientovaných kriminologických přístupů a teorií se usuzuje na příčiny, které se mohou významně podílet na specifických rysech kriminality cizinců, respektive přistěhovalců a etnických menšin. Jedná se zejména o:

- rozdíly v normách a hodnotových systémech, kterými lze hlavně vysvětlit odlišný výskyt určitých druhů kriminality u těchto skupin obyvatelstva,
- problémy s nalezením vlastní identity u dětí, respektive dalších generací, přistěhovalců, spojené s působením různých kultur – tj. rodiny a etnické komunity na straně jedné a majoritní populací prezentované školou, vrstevníky, médií atd., na straně druhé, kdy v rodinách dochází ke střetům a výchovným problémům, neboť děti migrantů nerespektují autoritu rodičů a neidentifikují se s jejich normami a hodnotami, neboť vnímají, že rodiče zpravidla nejsou majoritním obyvatelstvem respektováni. Přitom mají většinou problémy, např. kvůli jazykovým bariérám a odstupu majoritního obyvatelstva, s přijetím norem a hodnot majoritní společnosti. S tím souvisí i nižší sebevědomí a nárůst pocitů méněcennosti. To vše pak může přispět např. k jejich zapojení do delikventních part, ve kterých naleznou hledané vzory a normy chování,
- sociální a ekonomické znevýhodnění, projevující se velmi nízkou životní úrovní a nízkým sociálním statutem, vyplývající z několika vzájemně se podmiňujících faktorů jako jsou:

- vysoká nezaměstnanost;
- nízká úroveň vzdělání, vyplývající často z jazykových bariér a někdy i kulturních rozdílů;
- koncentrace těchto skupin obyvatel v neudržovaných lokalitách charakteristických velmi špatnými sociálními podmínkami, s obyvatelstvem příslušejícím k nejnižším společenským vrstvám aj.⁵¹

Za velmi významný faktor přispívající ke zvýšenému zatížení cizinců a některých etnických minorit kriminalitou je jejich sociální vyloučení, kterým bývá označován proces či stav, který tyto skupiny obyvatel omezuje v přístupu ke zdrojům, které jsou potřebné pro jejich účast na sociálním, ekonomickém, politickém a občanském životě společnosti.⁵² Sociální vyloučení se projevuje zejména chudobou a nízkými příjmy, omezeným přístupem na trh práce, nízkou mírou sociální podpory, nedostatečným přístupem k základním službám, narušenými sociálními vazbami, zejména tzv. sekundárními (zprostředkované, formálnější) vazbami, bydlením v lokalitě typické větším počtem přelidněných bytů, menší mírou komerčních i občanských aktivit, horším zdravotním stavem populace, nižší střední délkou života, nízkým stupněm dosaženého vzdělání obyvatel, vyšším podílem přestupků a trestných činů, u rodin s dětmi vyšším počtem dětí v domácnostech bez práce, nízkou porodní vahou dětí, vyšší dětskou úmrtností, vyšší mírou porodnosti u dívek v nižších věkových skupinách a vyšším počtem dětí ve výchovných zařízeních.⁵³

Kriminalita cizinců a minorit na území ČR

Od roku 1989 došlo k významným změnám v nárůstu počtu cizinců vyskytujících se na území ČR, a to ať již jde o turisty, nebo o cizince, kteří zde dlouhodobě žijí v souvislosti se zaměstnáním či podnikáním. Sledovat lze i nárůst počtu migrantů, kteří mají zájem se v ČR usadit natrvalo, případně získat státní občanství. Je možné předpokládat, že tento trend bude zejména v souvislosti se vstupem ČR do Evropské unie pokračovat. Je třeba brát v úvahu i skutečnost, že se v ČR vyskytují i cizinci, kteří zde nemají povolený pobyt a jejichž počet je velmi těžké odhadnout. V České republice dochází k postupným změnám ve složení obyvatelstva z hlediska národnostní, resp. etnické struktury obyvatel. Z výsledků sčítání lidu, bytů a domů

⁵¹ KUCHTA, J. VÁLKOVÁ, H. a kol. *Základy kriminologie a trestní politiky*. Praha: C. H. BECK, 2005. ISBN 80-7179-813-4, str. 299 - 308

⁵² NAVRÁTIL, P. *Romové v české společnosti*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-741-8, str. 34

⁵³ NAVRÁTIL, P. *Romové v české společnosti*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-741-8, str. 33-35

v roce 2001 vyplynulo, že Česká republika je v zásadě stále státem národnostně homogenním, kdy k české národnosti se přihlásilo 94,2% obyvatel, ke slovenské 1,89%, k polské 0,51%, k německé 0,38%, k maďarské 0,14%, k ukrajinské 0,22%, k vietnamské 0,17%, k ruské 0,12%, k romské 0,11%, ostatní národnosti nedosáhly ani 0,1%. Ve srovnání s výsledky sčítání lidu z roku 1991 je patrný pokles podílů obyvatel české národnosti, a dále tzv. tradičních národností – slovenské, polské, maďarské a německé a naopak zvyšování podílů zejména vietnamské, ukrajinské a ruské národnosti.⁵⁴

Tyto změny se projevují v řadě oblastí života společnosti, např. ve zvyšování konkurence na trhu práce, či zvýšení podílu pachatelů trestné činnosti z řad cizinců a příslušníků etnických minorit. To vyvolává i v České republice u části majoritního obyvatelstva pocity ohrožení, které pak vedou k nárůstu xenofobních a nepřátelských tendencí a někdy ke kriminalitě směřované vůči takovým skupinám obyvatel, což zpětně může vést k ještě většímu sociálnímu vyloučení cizinců a etnických minorit, které pak působí jako jeden z kriminogenních faktorů.⁵⁵

Uvolněním hranic po roce 1989 se na našem území otevřel prostor pro organizovaný zločin a další velmi závažné formy trestné činnosti, které jsou zpravidla nadnárodního charakteru, a proto jsou do nich často zapojeni i cizinci.

Vzhledem k výše uvedeným skutečnostem je velmi důležité zabývat se dynamikou a strukturou kriminality cizinců a etnických minorit na našem území. Hlavním zdrojem informací, který je v ČR k dispozici, jsou kriminální statistiky. Při analýze údajů o kriminalitě cizinců a etnických minorit, pokud jsou vůbec takové údaje v kriminálních statistikách evidovány, je nutné, vedle obecných limitů vypovídací hodnoty statistických údajů, brát v úvahu některé specifické faktory, a to zejména:

- to, že v kriminálních statistikách v ČR jsou jako cizinci evidovány pouze osoby, které nemají státní občanství ČR, informace o příslušnosti pachatelů k národnostním resp. etnickým, menšinám nejsou evidovány, protože je upozorňováno na skutečnost, že evidence takových údajů bez souhlasu osoby, které se týkají, je diskriminační, v rozporu s občanskými principy a ochranou osobních dat,

⁵⁴ KUCHTA, J. VÁLKOVÁ, H. a kol. *Základy kriminologie a trestní politiky*. Praha: C. H. BECK, 2005. ISBN 80-7179-813-4, str. 309 – 310.

⁵⁵ KUCHTA, J. VÁLKOVÁ, H. a kol. *Základy kriminologie a trestní politiky*. Praha: C. H. BECK, 2005. ISBN 80-7179-813-4, str. 310.

- skutečnost, že cizinci žijí převážně ve větších městech, kde je kriminalita obecně vyšší, tedy i u majoritního obyvatelstva;
- rozdílné demografické charakteristiky cizinců a některých etnických skupin (např. vyšší podíl osob ve věku, kdy je zatížení kriminalitou nejvyšší, vyšší podíl mužů mezi cizinci, kteří v cizí zemi dlouhodobě žijí z důvodů zaměstnání či podnikání);
- možnost odlišného přístupu obyvatelstva k oznamování kriminality, ve smyslu častějšího oznamování trestných činů, v případě, že pachatelem je cizinec či příslušník etnické minority, a zvýšenému zaměření policejních orgánů při vyhledávání trestné činnosti na tyto skupiny obyvatel, případně na lokality, kde žijí;
- možnost zvýšené latentní kriminality, případně problémy spojené s vyšetřováním kriminality u pachatelů z řad cizinců a některých etnických skupin, s ohledem na skutečnost, že oběťmi, případně svědky takových trestných činů jsou opět často cizinci či příslušníci etnických minorit, daná nižší ochotou těchto osob oznamovat trestné činy a dále spolupracovat při jejich vyšetřování;
- změny právních předpisů týkajících se pobytů cizinců v konkrétním státě a s tím spojené změny v migraci a možný pokles či naopak nárůst počtu cizinců na daném území.

Z hlediska zastoupení cizinců podle národností byli do organizovaného zločinu na území ČR asi nejvíce zapojeni Ukrajinci a Rusové.

Podíl stíhaných mladistvých cizinců na celkovém počtu stíhaných cizinců je relativně nízký. Nízký podíl stíhaných mladistvých cizinců je pravděpodobně ovlivněn tím, že se jedná pouze o osoby, které nemají státní příslušnost ČR. Přitom lze předpokládat, že celkový počet cizinců ve věku mladistvých nacházejících se v ČR nebude příliš vysoký.

Z geografického hlediska, vzhledem k rozložení počtu cizinců na území ČR, není příliš překvapivé, že se vyšší podíl stíhaných cizinců vyskytuje ve větších městech,

zejména v Praze a dále v některých příhraničních okresech - hlavně na severu, severozápadě a západě Čech a jižní Moravě.⁵⁶

Etnicky odlišná skupina – Romové

Romové jsou v naší zemi jedinou etnicky odlišnou skupinou, která vzbuzuje velmi polarizované postoje. Většinová společnost ji vnímá nepříznivě, málo ji zná a trpí vůči ní mnoha předsudky, k nimž patří i demonizování Romů jako rozených kriminálních.

Romové jsou kočovnická kultura, která si na své cestě z Indie do střední Evropy před asi 600 lety osvojila i některé kulturní zvyklosti většinových společností, s nimiž se během svého putování setkala.

Romové nejsou jednotnou etnickou menšinou, dělí se na klanová společenství podle toho, odkud do našeho státu přišli. Mezi pokrevně a jazykově příbuznými klany, kterých je podle nejhrubších dělení pět, podle nejjemnějších devatenáct, panuje rivalita. V jejich hierarchii stojí nejvýše Olaši. Klany se dělní na velmi soudržné velkorodiny čili fajty.

Rivalita mezi klany blokuje vznik společné romské kultury, fakticky vedle sebe existují různé romské subkultury a brání také vzniku elit schopných zastupovat ve většinové společnosti zájmy všech Romů.

Pravděpodobně největším nebezpečím pro romskou komunitu představuje rychle postupující degradace jejich vlastní kultury, která je spojena s rozpadem vazeb v rodinách a klanech. Pro ty, kteří vlastní kulturu a významné osobní vazby nemají a ve většinové společnosti neobstojí, se nutně stává jedinou alternativou příklon k některé kriminogenní subkultuře, parazitující na většinové společnosti.⁵⁷

Při hledání odpovědi na otázku, proč právě romská minorita je ve srovnání s majoritní populací, ale i národnostními či etnickými menšinami v ČR, tak výrazně zatížena kriminalitou, je možné v zásadě vycházet z již výše uvedených příčin odlišnosti kriminality cizinců, resp. přistěhovalců a některých etnických minorit. Touto problematikou se zabývá také výzkum (prováděl jej Institut pro kriminologii a sociální prevenci) zaměřený na specifika mladistvých romských pachatelů. Ukázalo se, že ve srovnání s ostatními srovnávanými skupinami osob, se mladiství Romové, kteří se

⁵⁶ KUCHTA, J. VÁLKOVÁ, H. a kol. *Základy kriminologie a trestní politiky*. Praha: C. H. BECK, 2005. ISBN 80-7179-813-4, str. 311-316.

⁵⁷ MATOUŠEK, O. KROFTOVÁ, A. *Mládež a delikvence*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-771-X, str.135 - 139.

dopustili delikventního jednání, lišili v tom, že pocházeli z velké rodiny s mnoha sourozenci, s nízkým příjmem, žili v přeplněném bytě, se špatnými hygienickými podmínkami, jejich rodiče byli často negramotní, případně z nedokončeným základním vzděláním, dále zde byla zanedbaná kontrola dětí, výskyt opakované kriminality u dospělých členů rodiny, negativní vztah ke škole, z výraznými problémy s prospěchem a chováním, členství v delikventní partě, trestná činnost charakteristická neplánovaností, vysokým vlivem příležitosti, často pod vlivem alkoholu, z provedení činu bylo možné dovést vysokou potřebu vzrušení a ocenění skupinou.

Obecně je možné říci, že na zvýšenou kriminalitu u příslušníků romské minority měla a má vliv řada vzájemně podmíněných kriminogenních faktorů. Mezi jeden z nejvýznamnějších lze zařadit skutečnost, že romská minorita v ČR vykazuje znaky sociálně vyloučené skupiny obyvatel, což se projevuje zejména vysokou nezaměstnaností Romů v důsledku nízké kvalifikace velké části romské menšiny, související s nízkou úrovní dosaženého vzdělání, ztráty pracovních návyků v důsledku dlouhodobé nezaměstnanosti, případně nemožnosti jejich vytvoření, dále v důsledku diskriminace ze strany možných zaměstnavatelů, nízkou úrovní vzdělanosti v souvislosti s nepřipraveností českého školství na kulturní odlišnosti a jazykové bariéry u romských dětí, chudobou a nízkými příjmy, prostorovou segregací, např. vytvářením „ghet“ prostřednictvím vystěhování do tzv. holobytů, nedostatečnými či neexistujícími sociálními sítěmi v rámci takto uměle vytvořených komunit a omezeným přístupem k sociálním službám, resp. nevyužíváním určitých druhů sociálních služeb díky nevzdělanosti, neinformovanosti a sociální izolaci.⁵⁸

Mezi další činitele, které negativně působí na kriminalitu Romů, lze zařadit např.:

- problémy spojené s legalizací pobytu řady Romů dlouhodobě žijících na území ČR, související s nabýváním státního občanství ČR po rozpadu ČSFR, vedoucí k jejich vytlačení na úplný okraj společnosti;
- skutečnost, že s ohledem na výše uvedené vlivy se romská mládež – silněji než jejich vrstevníci z majoritního obyvatelstva – orientuje na konzumní styl života a je více ohrožena zneužíváním alkoholu, drogami, gamblerstvím apod., což vede, vedle jiných sociálně patologických jevů, také ke kriminalitě;

⁵⁸ KUCHTA, J. VÁLKOVÁ, H. a kol. *Základy kriminologie a trestní politiky*. Praha: C. H. BECK, 2005. ISBN 80-7179-813-4, str. 318 - 320

- napětí a averze mezi romskou minoritou a majoritní částí obyvatel, které brání úspěšné integraci romské komunity. Jde zejména o různé skryté nebo dokonce otevřené projevy rasismu, které vyvolávají u Romů nedůvěru v oficiální instituce, hlavně v případech vlažného přístupu v boji proti rasově motivovaným trestným činům a různým formám diskriminace⁵⁹ ve společnosti, a zároveň podporují u Romů vnímání příslušníků majority jako nepřátel, se kterými je třeba si to vyřídit.⁶⁰

Specifickým rysem romské kriminality je vysoká míra zapojení dětí do kriminálních aktivit, a to zejména do aktivit gangů, které ve velkoměstech okrádají chodce a cestující v hromadné dopravě nebo páchají v sídlech jakékoli velikosti domovní krádeže.

Nedojde-li k výrazné změně společenského klimatu a k zřetelnému oslabení bariér mezi většinou a menšinou, není těžké předpovědět rizika hrozící v budoucnu romské mládeži. Pokud bude pokračovat nepokrytý rasismus většinové společnosti, bude trvat izolace romského etnika od ostatních obyvatel, poroste odpor romských dětí ke školám, jejich nezaměstnanost a budou-li pokračovat útoky na Romy ze strany rasistických bojůvek, tak je velice pravděpodobné, že některé skupiny romské mládeže se budou radikalizovat po způsobu amerických černochoů. Extrémní proudy mezi nimi přijmou ideologii, která jejich etnickou skupinu prohlásí za hodnotnější než majoritní společnost.⁶¹

⁵⁹ DISKRIMINACE (lat. *discriminare* = rozlišovat) je termín označující nějaké rozlišování. Nejčastěji se používá v negativním významu rozlišování lidí na základě příslušnosti k nějaké obecné skupině bez ohledu na schopnosti konkrétního jedince. Podle konkrétního kritéria diskriminace se hovoří o diskriminaci na základě rasy, náboženského přesvědčení, pohlaví, věku apod. Tyto druhy diskriminace jsou v moderních demokratických společnostech považovány za nepřijatelné a zpravidla jsou zakazovány zákony a mezinárodními úmluvami. V Česku diskriminaci zakazuje již Listina základních práv a svobod, ale zákazy konkrétních forem diskriminace se objevují i v dalších zákonech (např. v zákoníku práce). V právu se ovšem diskriminací nerozumí jakékoli rozlišování, nýbrž jen taková situace, kdy „právní řád určitého státu vytváří nerovnost ve výkonu subjektivních práv nebo povinností, avšak neexistuje zde relevantní souvislost mezi touto nerovností založenou právním řádem a nerovností, která je z povahy věci vlastní subjektivnímu právu nebo povinnosti“. Rozlišování, které sleduje legitimní cíl a je přiměřené tomuto cíli, není zakázanou diskriminací.

⁶⁰ ŘÍČAN, P. *S Romy žít budeme – jde o to jak: dějiny, současná situace, kořeny problémů, naděje společné budoucnosti*. Praha: Portál, 1998. ISBN 80-7178-410-9, str. 31.

⁶¹ MATOUŠEK, O. KROFTOVÁ, A. *Mládež a delikvence*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-771-X, str. 138 - 139.

3 Působení výchovy na kriminalitu mladistvých

Výchova je proces záměrného působení na osobnost člověka s cílem dosáhnout pozitivních změn v jeho vývoji. Z moderního hlediska je výchova především procesem záměrného a cílevědomého vytváření a ovlivňování podmínek umožňujících optimální rozvoj každého jedince v souladu s individuálními dispozicemi a stimulujičích jeho vlastní snahu stát se autentickou vnitřně integrovanou a socializovanou osobností.⁶² Výchova se děje v rodině, škole, v rámci zájmové činnosti; prostřednictvím působení vychovávající osobnosti – rodič, učitel, trenér – na vychovávaného jedince.

Funkce výchovy:

Většina výchovných koncepcí konstatuje, že usiluje o výchovu člověka všestranně a vyváženě kultivovaného, který je schopen ve smyslu předchozích úvah užívat vymožeností současné civilizace ve svůj prospěch i ve prospěch ostatních lidí a současně je dále rozvíjet.

Pojmem funkce výchovy můžeme vyjádřit určité místo výchovy jako cílevědomé a záměrné mezilidské činnosti na celkovém rozvoji člověka a jeho přizpůsobování se světu.

Rozlišujeme tři základní funkce výchovy:

- a) Socializační – příprava jedince na navazování vztahů s jinými sociálními subjekty a na naplňování určitých sociálních rolí, které sociální okolí od jedince očekává z hlediska jeho věku, pohlaví a společenského statusu.
- b) Individualizační funkce – vyjadřuje význam rozvoje osobních, individuálních kvalit člověka. Individuací podle Krause (2001) dochází ke vzniku individua jako neopakovatelné, nenahraditelné, jedinečné osobnosti, která je integrovaná a strukturovaná v aktivní celek, identická sama se sebou a odlišná od ostatních.
- c) Enkulturační/multikulturační funkce – výchovná oblast, kterou označujeme jako osvojování si kultury, chápané ve smyslu jako komplex materiálních a

⁶² PRŮCHA, J. WALTEROVÁ, E. MAREŠ, J. *Pedagogický slovník*. Praha: Portál, 1998. ISBN 80-7178-252-1, str. 286.

nemateriálních výtvorů (poznatků, idejí, hodnot, morálních norem aj.), které lidská civilizace během svého vývoje vytvořila.⁶³

Základní znaky výchovy:

- 1) **permanentnost** – zdůrazňuje požadavek celoživotního rozvíjení člověka v souladu s proměnami společenských podmínek.
- 2) **komplexnost** – výchova má připravit jedince pro všechny oblasti lidského života – pro život pracovní, soukromý, společenský, politický, kulturní, rodinný.
- 3) **univerzálnost výchovy** – znamená, že se dotýká každého jedince a prakticky také všech institucí – rodiny, školy, společenských organizací, regionů, státu i mezinárodních uskupení, je problémem společným a společenským a jedině společným úsilím lze dosáhnout očekávaných efektů.
- 4) **multifaktorová podmíněnost výsledků výchovy** – výchovná činnost probíhá v konkrétních společenských, politických, ekonomických i ekologických podmínkách a současně pracuje s individuálně odlišnými jedinci s různou genetickou výbavou a dalšími individuálními vlastnostmi.⁶⁴

Cíle výchovy – celkový možný rozvoj osobnosti každého jedince:

1. psychický-duševní rozvoj – rozvoj myšlení (logické, intuitivní)
2. sociální rozvoj – mezilidské vztahy, kulturní a společenské chování, mravní výchova, postoje, názory, hodnotová orientace
3. biosomatický rozvoj – tělesná výchova, hygiena, zdravý životní styl
4. rovina celkového sebevývoje – seberozvoj – sebereflexe, autoregulace

Cílem výchovy je vždy především *vnitřní změna* v osobnosti.

Podmínky výchovy:

1. vnější podmínky

- a) interpersonální – lidé kolem nás
 - rodina vytváří rámec podmínek – hodnoty názory
 - spolužáci, vrstevníci – mohou vytvářet velmi dobré podmínky nebo naopak špatné podmínky
- b) materiální – knihy, počítač, materiální vybavení škol

⁶³ MALACH, J. *Základy pedagogiky*. Ostrava: Ostravská univerzita, 2003. ISBN 80-7042-293-9, str. 31-32, 45-46.

⁶⁴ MALACH, J. *Základy pedagogiky*. Ostrava: Ostravská univerzita, 2003. ISBN 80-7042-293-9, str. 33.

2. vnitřní podmínky – souvisí s pojmem motivace – tato vychází z uspokojování lidských potřeb.

Zásady výchovy:

- a) zásada soustavnosti, komplexnosti a celistvosti
- b) zásada názornosti a zkušenosti - Komenský „všemi smysly“
 - názornost – vyplývá ze smyslového poznání
 - zkušenost souvisí s praktickou činností
- c) zásada přiměřenosti a zvládnutelnosti – kladně a přiměřeně motivovat
- d) zásada individuálního přístupu
- e) zásada trvalosti – boj proti zapomínání – je třeba si vědomosti osvojit⁶⁵

3.1 Výchova v rodině

Rodina je považována za hlavního činitele, jenž svým selháváním dětem umožňuje kriminální chování.

Typy výchovy:

Demokratická – harmonická výchova: vyznačuje se prvky demokracie, pochopení. Existují jistá pravidla hry a děti přiměřeně kontrolují. Od dětí se vyžaduje povídání na intelektuální úrovni a správné sociální úrovni, vhodné k jejich věku a jejím schopnostem. Žádá se od dětí říci svoje stanovisko na přijetí určitého rodinného rozhodnutí.

Autoritativní výchova – vyznačuje se přísným dodržováním příkazů rodičů. Rodiče jsou nároční, kontrolují a prosazují svojí moc bez ohledu na zralost dítěte, bez starostlivosti o oboustrannou komunikaci.

Liberální výchova – vyznačuje se benevolentností rodičů, které kladou malé požadavky, děti mají bezstarostný život, chybí jim kontrola a sociální zodpovědnost.

Zanedbávající výchova – nedbalost rodičů o děti. Rodiče se starají o svoje aktivity a nezabývají se tím, jak se jejich dítě učí, s kým se stýká a co dělá o svém volném čase apod.

Nadměrně ochranná výchova – "opičí láska". Představuje nadměrnou starostlivost rodiče o dítě. Dělalí všechno "jen pro jeho dobro". Přání dítěte mu je často rozkazem.

⁶⁵ MALACH, J. *Základy pedagogiky*. Ostrava: Ostravská univerzita, 2003. ISBN 80-7042-293-9, str. 70-73.

Disharmonická výchova – vyznačuje se rozporuplností. Rodičovské reakce jsou ovlivněné momentálními popudy a náladami. Neexistují jednotná kritéria výchovy. Někdy tolerované chování je jindy nepřijatelné.⁶⁶

Výchova v rodině v mnohém předurčuje celý proces včleňování mladého člověka do společnosti a její kultury. Trestný čin je téměř vždy "připraven" dlouhotrvajícím procesem formování osobnosti. Nejzávažnějším pro vznik negativních jevů u mládeže je rodinné prostředí, ve kterém děti vyrůstají.

Za obecně nepříznivý jev lze považovat nízký věkový průměr osob vstupujících do manželství (vliv těhotenství), nechtěné rodičovství a mentální nezralost rodičů, nedostatek společenské odpovědnosti za plnění manželských a rodičovských rolí, vysoký stupeň rozvodovosti.

Z výzkumů vyplývá, že již děti podílející se na prekriminální chování pocházejí častěji ze strukturálně či funkčně neúplných rodin, trpících nedostatkem citových vazeb. Úplnost rodiny sama o sobě k žádoucí výchově nestačí, musí být podložena zralostí rodičů. Neúplná rodina není předurčena k selhání při plnění základních funkcí k vývoji osobnosti dítěte. Rozhodujícím činitelem v zachování funkčnosti rodiny jsou vždy osobnosti samotných rodičů, jejichž každodenní příklad je obecně považován za rozhodující moment ve výchově dětí. Rodina může pomáhat dítěti rozvíjet jeho přirozené vlastnosti a schopnosti, pomáhat tlumit negativní dispozice nebo naopak nevhodnými zásahy jeho přirozený rozvoj deformovat.

Existují v zásadě 2 krajní možnosti:

- *nezájem rodiny* o dítě spojený s nedostatečným dozorem, kdy rodina není schopna nebo nemá zájem uspokojovat jeho potřeby;
- *příliš ochranné postoje rodiny*, projevující se ve výrazném omezování samostatnosti mladého člověka. Ten se pak může snažit o svou samostatnost i za cenu kriminogenního jednání.

Kriminalita mladého jedince je do značné míry projevem jistého rizikového stavu rodiny jako takové, i když se může jevit napovrch bezporuchově. Rodinné prostředí má podstatný vliv na adekvátní nebo poruchovou, případně deviantní socializaci jedince. Z tohoto hlediska je pak nejzávažnějším momentem přímý antisociální vliv rodiny na děti.

⁶⁶ <http://cs.wikipedia.org/wiki/Výchova>

Mladí romští delikventi častěji pocházejí z početných rodin silně zatížených sociálně patologickými jevy - kriminalitou, negramotností a nedokončeným základním vzděláním rodičů, poruchovostí chování sourozenců, alkoholismem atd., uvádí Štěchová.

Podíl dětí ze zjevně kriminogenních rodinných podmínek na celkovém počtu delikventních dětí činí až 70 %. Delikventní rodiče vytvářejí svým vzorem chování pro výchovu dětí mimořádně negativní podmínky.

Týrání dětí

Mnozí mladí delikventi, dříve než spáchali první delikt, byli sami obětí trestné činnosti, zejména *fyzického a psychického týrání* v dětském věku (zejména rodiči).

V některých rodinách je násilí obvyklým prostředkem k dosažení uspokojování potřeb, ke snížení vnitřního napětí, k udržení nebo zvýšení prestiže. Lidé vychovávaní v tomto duchu neznají jiné způsoby řešení konfliktních situací a vyrovnávání se se stresem než agresí, často umocněnou požitím alkoholu. Tyto postoje a životní styl jsou často spojeny s násilím na dětech. V těchto rodinách druhý partner neoznámí týrání dítěte ze strany aktivního partnera, snaží se jej krýt. Týrání dítěte je projevem vážné dysfunkce rodiny.

U nás je problematika týraného dítěte ve středu zájmu odborné veřejnosti teprve nedávno. Významným mezníkem se stala ratifikace "**Úmluvy o právech dítěte**" vyhlášená ve Sbírce zákonů pod č. 104/1991.

Podle zdravotní komise Rady Evropy je týrání dítěte rozděleno na:

- týrání tělesné
- pohlavní
- citové
- systémové (druhotné ponižování)

Týrání je takové zacházení s dítětem, které na ně má neblahý vliv nebo znemožňuje jeho zdravý a duševní vývoj a schopnost společenské adaptace.

Následky týrání pro dítě jsou:

- *bezprostřední*: fyzická poranění, invalidita, smrt. Závažné jsou i psychické následky. Často dochází k psychické deformaci, která může být spojena s neprospěchem ve škole, neschopností soustředění, neadekvátními citovými reakcemi (agresivita, bázlivost)

- *dlouhodobé*: neschopnost navazovat stálé a trvalé citové vztahy, ztížená společenská adaptabilita, delikvence

Z hlediska trestněprávního znamená *týrání* zlé zacházení s dítětem, vyznačující se hlubším stupněm hrubosti, bezcitnosti a určitou trvalostí.

Z hlediska lékařského syndrom týraného dítěte znamená poranění měkkých částí těla, kůže, svalstva, oděrky, odřeniny, stopy po různých rekvizitách (elektrický spotřebič), poranění hlavy, obličeje s krvácením pod okostici, které je patrné z otoku smyslových orgánů (očí, uší), zlomeniny lebeční kosti, poranění hrudníku, žeber, formy vnitřního krvácení, natržení sleziny, jater, slinivky břišní, střev, podvyživenost v důsledku týrání hladem, dehydratace organismu z nedostatku tekutin nebo nadměrného podávání soli, následky trýznění barbituráty, otravy.

Postihnout nelze vulgárnosti, hrubé zacházení mezi členy rodiny, alkoholismus rodičů, ačkoli takovým chováním jsou napáchány vážné následky na duševním zdraví dítěte.

Pouze 2-3 % rodičů špatně zacházejících se svými dětmi trpí vážnou duševní poruchou (schizofrenií a depresivní psychózou), o něco častější jsou anomální psychopatické rysy osobnosti. Nejčastěji se jedná o neurotické osobnosti (často s mnoha psychosomatickými potížemi, obvykle méně depresivní).

Každoročně umírá v České republice více než 50 dětí na následky týrání, zejména vlastními rodiči. Nejčastěji napadanou skupinou jsou chlapci mezi 10 - 15 lety. Ročně je vyšetřováno policií kolem 250 takových případů. Téměř 1000 dívek stejné věkové kategorie se podle policejních údajů stane každoročně oběťmi pohlavního zneužívání. Od r. 1991 násilné trestné činy na dětech přibývají. Další tisíce případů týrání či zneužívání zůstávají skryty v rodinách.

Vychováváme tak, jak jsme byli vychováni

I ve výchově platí, že člověk má tendenci svou vlastní zkušenost, třeba i negativní, aplikovat na druhé. Naše rané zkušenosti výrazně spoluurčují naše budoucí rodičovské chování. “Opakované výzkumy potvrzují, že rodiče, kteří jsou schopni mít své děti bezpodmínečně rádi a jejich spontánní nebo intuitivní rodičovské chování je správné, jsou ve významně vyšší míře ti, kteří totéž ve svém dětství prožili sami. Stálost takového prožitku je velmi vysoká a trvá i v dospělosti,” říká Jaroslav Šturma. “Proto je třeba klást důraz na prevenci. Už dneska dítě vychováváme pro jeho budoucí zdárné

rodičovství, proto mi tolik leží na srdci, aby dítě mohlo alespoň tři první roky zažít na vlastní kůži disponibilitu klíčové rodičovské osoby.”⁶⁷

Extrémní způsob výchovy, ať už příliš přísný, nebo příliš liberální, vede dítě ve větší míře k tomu, že samo bude v budoucnosti mít tendence zaujímat extrémní výchovné postoje, a to buď ve stejném směru, anebo jako kompenzaci ve smyslu naprostého opaku. Není přitom vůbec rozhodující, že rodič jako dítě sám prožíval extrémní výchovné modely v rodině negativně. Jen osobnost, která přijímá sebe, je schopná poskytnout dítěti přijímající lásku a řada rodičů se setkává se svou neschopností správně stanovit hranice pro dítě právě proto, že se nevyrovnali se svojí osobní a rodinnou historií a se svými hranicemi a výchova dětí se stala jejich vlastní projekcí. Zkušenost z vlastní rodiny působí tím výrazněji, čím méně se člověk dokázal oddělit od vlastní rodiny.

Zažitý model výchovy nelze jen tak jednoduše přeučit. Pokud totiž výchovné postoje rodiče nevyvěrají z hloubky jeho osobnosti, dítě to obvykle pozná. Čím je dítě mladší, tím je citlivější na neverbální složku komunikace a na případné rozpory, které se objevují ve slovech a v neverbálním poselství od rodiče. Neautentické poselství vytváří dvojnou vazbu a je pro něj příliš složité k dešifrování a takto stanovené hranice jej spíše znejšťují. Proto může být pro některé rodiče, kteří sami zažili zkušenost traumatizující výchovy, potřebná psychoterapie nebo poradenské vedení, aby byli schopni své zkušenosti dostatečně zpracovat a nepromítat je do výchovy svých dětí. Přesto, že některé negativní zkušenosti je možné psychoterapií jen obtížně kompenzovat, nedá se podle Jaroslava Šturmy říci, že takový člověk nebude dobrý rodič. “Dobrý rodič je ideální představa,” říká. “Tak jako jsme lidé s dobrými i horšími vlastnostmi, máme i jako rodiče dobré a horší vlastnosti. Dítě se musí naučit žít v lidské realitě, která není dokonalá. Celý život bude žít s nedokonalými lidmi, takže mu nemusí nutně uškodit, že žije s nedokonalými rodiči a sourozenci. Řada rodičů čte různé odborné knížky o výchově a vidí, co všechno nedělají a mají pocit, že se jim ideál správného rodiče spíš vzdaluje. Přemýšlí o svém jednání a mají stále více pochyb, zda jsou dostatečně dobří. Obvykle je to ale tak, že podobné knížky čtou rodiče, kteří by je ani číst nemuseli, a ti, kteří by je měli číst, je nečtou.” Přemoudřelá literatura plodí bezradnost a snahu

⁶⁷ <http://jakub.hucin.cz/vychova.html>

delegovat výchovu na odborníky, proto je třeba navracet sebevědomí a odpovědnost přirozeným vychovatelům dětí.⁶⁸

3.2 Výchova ve škole

Prvou formální skupinou mimo rodinu, se kterou dítě přijde do styku, je **škola**. V rodině si dítě osvojuje první mravní a morální zásady, ve škole je pak rozvíjí. Škola je nejen organizátorem učebně-výchovné práce, ale představuje širší kolektiv, ve které se dále morálně formuje osobnost každého jedince.

Každý žák v novém kolektivu získává sociální zkušenosti a návyky sociálního chování. Případné nedostatky v pedagogickém procesu oslabující potenciální pozitivní výchovný vliv školy mohou v určitém stupni působit nebo podmiňovat nepříznivé formování osobnosti. Pedagog by měl rozpoznat "problémové" dítě již v nižších ročnících základní školy a včas doporučit rodičům vyšetření takového dítěte v pedagogicko-psychologické poradně dříve, nežli učební problémy přerostou i v problémy výchovné.

Husén, popisuje školu jako nejorganizovanější výchovně vzdělávací instituci, která může plnit specifické edukační funkce:

- a) přispívá k celkovému rozvoji jedince – poskytuje poznatky a speciální dovednosti, které nelze získat pouhou zkušeností mimo školu,
- b) je ochranným zařízením – chrání před špatnými příklady dospělých, garantuje mládeži příznivé prostředí do doby, než jsou schopni stát na vlastních nohách,
- c) formuje lidské bytosti – formuje mladou generaci podle určitých norem a hodnot,
- d) je nástrojem sociální politiky – připravuje lidi na fungování na trhu práce, pro další vzdělávání v profesích, potlačuje nezdravé sociální jevy (kriminalitu, kouření, drogy apod.),
- e) je součástí životního prostředí – děti tráví ve škole většinou 11 – 13 let a z toho vyplývá požadavek zajištění kvalitního prostředí pro vývoj.⁶⁹

⁶⁸ ČÁP, J. BOSCHEK, P. BALCAR, K. *Způsob výchovy v rodině a osobnostní faktory HSPQ II. řádu*. Praha: Československá psychologie, 1999, str. 43, 4, 289-299.

⁶⁹ MALACH, J. *Základy pedagogiky*. Ostrava: Ostravská univerzita, 2003. ISBN 80-7042-293-9, str. 94 – 96.

Vztah inteligence a delikvence

Mladí delikventi mají ve srovnání s nedelikventními vrstevníky nižší intelektovou úroveň (nižší intelektové dispozice, celková edukační zanedbanost).

Jak slábně vliv některých rodin na děti a jak se mocným socializačním vlivem v druhé polovině našeho století stávají také média a zároveň rostou obavy z neřízeného socializačního působení vrstevnických skupin, začíná být škola viděna jako málem jediné prostředí schopné garantovat „optimální“ či dokonce „vědecky promyšlené“ působení na dítě, jež je v souladu se zájmem společnosti.⁷⁰

Přechodem do školy každé dítě ztrácí výlučné postavení, které do té doby mělo v rodině. Musí se přizpůsobovat novému životnímu rytmu, nucenému vstávání v určitou dobu, vyučovacím hodinám děleným přestávkami a odpolední či večerní přípravě na školu. Škola se k němu staví jako k jednomu z mnoha dětí a především si žádá, aby se přizpůsobilo, aby bylo jako ostatní děti. Učitel se stává autoritou, která konkuruje autoritě rodičů a později také vrstevníků.

Děti si velmi záhy začínají ve třídě vytvářet svou vlastní „subkulturu“ vyznačující se zvláštním jazykem, zvyklostmi a rituály, na niž jsou učitelé v lepším případě více a v horším případě méně napojení. Ve třídě vznikají i podskupiny zvláštních „sub-subkultur“, jež jsou k bližšímu kontaktu motivovány společnými zájmy, společnými činnostmi.

V některých případech mohou být tyto podskupinky zárodkem asociálních part, a to už u dětí na prvním stupni základní školy. Jejich vzniku napomáhá neangažovanost učitele, jeho zřetelné preferování či zatracování některých dětí. Učitel má k tomuto mnoho prostředků jako např. známky, poznámky, hodnocení dítěte při kontaktu s rodiči a podobně. Segregace málo nadaných a tím pádem rizikovějších dětí může mít i mnohem nenápadnější podobu poznámek utroušených během vyučování, přehlížení iniciativ dítěte, „alergických reakcí“ na prohršky proti kázni či na neznalost učiva.⁷¹

Pro vývoj dítěte může být kritická schopnost učitele zvládat „neklid“, „nekázeň“ a „nezájem“ dětí takovým způsobem, aby nebyl poškozován dobrý vztah k učiteli ani jejich sebehodnocení. Komunikace s dětmi, které je ze strany dospělého soustředěné jen na obsah, nemůže přispívat k pocitu kompetence a vnitřní pohody dítěte.

⁷⁰ MATOUŠEK, O. KROFTOVÁ, A. *Mládež a delikvence*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-771-X, str. 65.

⁷¹ MATOUŠEK, O. KROFTOVÁ, A. *Mládež a delikvence*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-771-X, str. 75.

Vývoji směrem ke kriminalitě může bránit, či mu může napomáhat i reakce školy na zjištěné asociální chování jednoho či více dětí. Způsob vyšetřování a udílení sankce jsou pro všechny děti významnou zprávou o tom, jak škola dbá důstojnosti jednotlivce, která „pravidla hry“ opravdu platí, do jaké míry jsou opravdu dodržována, zda se všem měří „stejným metrem“.⁷²

3.3 Výchova v rámci mimoškolní činnosti

Na edukační utváření současného člověka má rostoucí vliv volný čas, účast dětí, mládeže a dospělých na aktivitách ve volném čase, v zařízeních, institucích, organizacích k tomuto účelu zaměřených. Rychlým tempem se rozvíjejí rozmanité nabídky aktivit pro volný čas a jedinci tak mají velké možnosti rozvoje individuálních a kolektivních zájmů. Pedagogické ovlivňování volného času a především výchova dětí a mládeže v době mimo vyučování je významnou oblastí výchovného působení.

Značný podíl na rozvoji negativního chování mládeže má nežádoucí způsob prožívání volného času. Člověk se může rozvíjet jako harmonická osobnost, nebo může na druhou stranu „sklouznout“ do sociálně patologického prostředí, které svou škodlivostí může ohrožovat společnost, její uspořádání, stabilitu a řád.

Delikventní mládež většinou přejímá ve způsobu trávení volného času nevhodné společensko-kulturní návyky svých rodin. Delikventní jedinci mají často více volného času než jejich nedelikventní vrstevníci a také subjektivní pocit volného času je u nich výrazně vyšší. To souvisí s omezenou zájmovou sférou, s absencí hlubších a trvalejších zájmů a z toho vyplývajícím pocitem nudy. Převažuje pasivní, konzumní způsob trávení volného času, charakterizovaný nedostatkem iniciativy a tvůrčích činností. Vzdělání, tvorba, aktivní poznávání bývají většinou zcela mimo zájem mladých delikventů.

Nad delikventními dětmi obvykle chybí dohled, jak vyplňují svůj volný čas, současně chybí aktivní přispění rodiny k vytvoření pocitu bezpečí.⁷³

„Víme, že se volný čas může dokonce stát i zdrojem velmi vážného ohrožení. Při neorganizovaném trávení volného času dochází k velké části úrazů dětí, mladí lidé

⁷² MATOUŠEK, O. KROFTOVÁ, A. *Mládež a delikvence*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-771-X, str. 76-77.

⁷³ HÁJEK, B. HOFBAUER, B. PÁVKOVÁ, J. *Pedagogické ovlivňování volného času*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-473-1, str. 65-72.

svým jednáním ohrožují sebe i druhé experimentováním s drogami, z nudy překračují zákon, dopouštějí se šikany, krádeží a zaměřují svou agresivitu na příslušníky etnik“.⁷⁴

Volnočasové aktivity jsou ovlivněny biologickým zráním a jsou odrazem dosažené úrovně sociálního, mentálního a psychického zrání. Realizace zájmů a potřeb dítěte a mladého člověka prostřednictvím volnočasových aktivit patří do sociálního učení. Rozhodující roli zde má rodina. U většiny aktivit je silná mezigenerační kontinuita. S věkem závislost mezi aktivitou dítěte a rodičů klesá. Je to způsobeno tím, že se proměňuje sociální pole mladého člověka, jeho sociální pozice a rozsah interakce s dalšími subjekty. Kulturní a volnočasové orientace krystalizují kolem 16 let věku.

Struktura volnočasových aktivit je ve věkových skupinách odlišná:

- 1) s věkem nabývají na významu činnosti, které nemají zájmový charakter (četba novin a časopisů, poslech rozhlasu, veřejně prospěšná politická činnost, vedlejší výdělečná činnost, pomoc při výstavbě a údržbě domu, bytu, chalupy, ruční práce apod.),
- 2) s věkem klesají činnosti jako nejnáročnější tvůrčí kulturní aktivity (hudební a dramatická činnost, výtvarné aktivity, turistika, studium, chov zvířat, hry, automaty, sběratelství, povídání si s kamarády, psaní deníku, dopisu).

Učení ve volném čase a pro volný čas by nemělo být doménou jen hlavy, ale také srdce a vůbec celého těla.

Z historického pohledu je formování člověka a celá jeho socializace úzce spojena s volnočasovými aktivitami, kdy sportovní aktivity v tomto ohledu hrají nezastupitelnou a velice důležitou roli. Mají vliv nejen na samotný vývoj osobnosti z hlediska sociálního, ale také velice velký význam zde hraje úlohu vývoj člověka po stránce psycho-somatické.

O nesporném významu výchovy pro život člověka nás přesvědčuje historie lidstva v každé své vývojové etapě pouze s tím rozdílem, že tak činí v každé době jinými argumenty, s odlišným důrazem a s nestejnou naléhavostí. Jůva uvádí, „*výchova se dosud často chápe širší veřejností pouze jako záležitost dorůstajícího pokolení. Někdy k tomu vede i etymologie slova pedagogika (pais – dítě, agein – vésti). Již u Platóna však model komplexní výchovy vedoucích činitelů ideálního státu trvá do třiceti let. Komenský ve svém posledním pedagogickém spise Vševýchova poprvé systematicky*

⁷⁴ PÁVKOVÁ, J. a kol. *Pedagogika volného času*, Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-423-6, str. 12.

*analyzuje celoživotní výchovu jedince od narození až do smrti. Podmínky současného světa s jeho stále rychlejšími proměnami ekonomickými, sociálními i kulturními si přímo vynucují pojímat výchovu jako **celoživotní proces**.*⁷⁵

⁷⁵ JŮVA, V. *Úvod do pedagogiky*. Brno: Paido, 1997. ISBN 80-85931-39-7, str. 8.

4 Průzkum motivů a příčin kriminality mladistvých

Předmět průzkumu mé práce jsem volila na základě aktuálních sociálně pedagogických témat. Jelikož se o kriminalitě mladistvých často vedou diskuze, zejména v souvislosti s jejím nárůstem, také s přibývajícím agresivitou, zabývá se jí čím dál více odborníků z řad sociálních pedagogů.

Sociální pedagogika se ve svém širším pojetí zabývá vytvářením souladu mezi potřebami jedinců a společnosti, a to přispíváním k optimálnímu způsobu života v dané společnosti a v dané době. V užším pojetí je odborníky a autory mimo jiné chápána jako teorie životní pomoci všem ohroženým skupinám, mladistvé nevyjímaje. Jedná se opět o vytváření souladu mezi individuálním a společenským a o rozvíjení vhodných životních způsobů jak populace potencionálně neohrožené, tak ohrožené.⁷⁶

Proto jsem průzkum zaměřila na zjišťování faktorů, které nejvíce v současné době (v současné společnosti) vedou a ovlivňují mladistvé ke spáchání trestného činu – to znamená, jakou mají motivaci k sociálně patologickému jednání.

4.1 Cíle a hypotézy průzkumu

Formulace problémů

Formulovala jsem následující otázky, na něž jsem v průzkumu hledala odpovědi:

- 1) Jaké jsou hlavní příčiny kriminality mladistvých?
- 2) Jaké jsou hlavní motivy, které vedou mladistvé k páchaní trestné činnosti?
- 3) Existují rozdíly v příčinách z hlediska pohlaví?
- 4) Existují rozdíly v motivech z hlediska pohlaví?
- 5) Jakou roli hraje příslušnost k minoritní populaci (k etnické skupině)?
- 6) Jaké typy výchovy vedou ke kriminální budoucnosti?

Cíle průzkumu

Cílem průzkumu bylo zjištění příčin a motivů kriminálního jednání (provinění) mladistvých; zjištění, jsou-li rozdíly v příčinách a motivech u dívek a chlapců, a jakou roli hrají typy výchovy v rodinném prostředí a ve společnosti.

⁷⁶ KRAUS, B. *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-383-3, str. 43-45.

- 1) Zjistit, jaké jsou hlavní příčiny kriminality mladistvých.
- 2) Zjistit, jaké jsou hlavní motivy, které vedou mladistvé k páchání trestné činnosti.
- 3) Zjistit, zda existují rozdíly v příčinách z hlediska pohlaví.
- 4) Zjistit, zda existují rozdíly v motivech z hlediska pohlaví.
- 5) Zjistit, jakou roli hraje příslušnost k minoritní populaci (k etnické skupině).
- 6) Zjistit, jaké typy výchovy vedou ke kriminální budoucnosti.

Formulace hypotéz

Při formulaci hypotéz, jsem vycházela z předem vytyčených cílů průzkumu a na základě toho jsem stanovila tyto hypotézy:

Hypotéza 1

Předpokládám, že hlavní příčiny kriminality mladistvých tkví v rodinném prostředí.

Rodina je pro člověka přirozeným prostředím. Má v životě každého člověka nezastupitelné místo, kde dochází k zvnitřňování norem a hodnot. Je rozhodujícím prostředím kde začíná socializační proces. Jestliže rodina neplní některou ze svých funkcí, zejména v období adolescence, ať už je to zapříčiněno nedostatečnou citovou vazbou, nedostatkem času, který rodiče svým potomkům věnují nebo neúplnou rodinou, kdy v rodině chybí jeden z rodičů, může dojít ke změnám v chování a jednání mladistvých, jenž pak často vyústí v patologické chování.

Pokud se týká hlavní příčiny vedoucí mladistvé ke spáchání trestného činu, tak se domnívám, že více jak 45% respondentů uvede, že příčinou páchání jejich trestné činnosti bylo disharmonické rodinné prostředí, ve kterém vyrůstali.

Hypotéza 2

Domnívám se, že nejčastějším motivem k páchání trestné činnosti jsou peníze.

Motiv lze charakterizovat jako pohnutku, která aktivizuje člověka k uspokojení potřeby nebo touhy po něčem. Pokud nedochází k uspokojení potřeby cestou přirozenou, může dojít k tomu, že se mladistvý rozhodne pro uspokojení této potřeby provinit se – tzn. spáchat trestný čin (provinění).

Hypotézu budu pokládat za prokázanou, jestliže alespoň 59% respondentů uvede, že motivem ke spáchání trestného činu byly peníze.

Hypotéza 3

Předpokládám, že existují rozdíly v příčinách z hlediska pohlaví.

Tuto hypotézu budu ověřovat prostřednictvím dotazníkové odpovědi č. 1, kterou zjišťuji příčiny kriminality mladistvých obecně. Vyplněné dotazníky, pak roztrídím dle pohlaví a provedu analýzu odpovědí mladistvých žen a mladistvých mužů. Z vyhodnocení vyplyne odpověď na předpoklad, zda existují rozdíly v příčinách z hlediska pohlaví. Očekávám, že kriminalita mladistvých mužů bude vyšší, z důvodu častěji se vyskytujícím sklonům k agresivnímu jednání, k snadnějšímu porušování etických a morálních pravidel, a odlišnému způsobu výchovy chlapců a dívek.

Hypotéza 4

Předpokládám, že budou rozdíly v motivech z hlediska pohlaví.

Tuto hypotézu budu obdobně jako u hypotézy 3 ověřovat prostřednictvím dotazníkové odpovědi, a to č. 2, kterou zjišťuji motivy ke spáchání trestného činu u obou pohlaví. Vyplněné dotazníky, pak roztrídím na vyplněné mladistvými muži a mladistvými ženami, a následně provedu analýzu odpovědí mladistvých žen a mladistvých mužů. Z vyhodnocení vyplyne odpověď na předpoklad, zda existují rozdíly v motivech z hlediska pohlaví.

Hypotéza 5

Předpokládám, že rozdíly v příčinách budou i z hlediska příslušnosti k etnické skupině obyvatel.

U této hypotézy předpokládám, že bude dotazníkovým šetřením málo průkazná, či spíše neprůkazná, jelikož většina naší nejrozšířenější minoritní populace – Romů se ke své národnosti nehlásí, ať už se jedná o dospělé, mladistvé či děti. Mnohem objektivnější a směřovatnější bude má druhá zvolená metoda průzkumu, a to metoda nestandardizovaného rozhovoru s odbornými pracovníky středisek výchovné péče, diagnostických ústavů nebo dětských domovů se školou – vychovateli, učiteli, etopedy, psychology atd. Očekávám, že u etnických menšin, budou příčiny odlišné od majoritní skupiny obyvatelstva, z důvodu jejich kulturní, náboženské, hodnotové aj. odlišnosti, která vychází z toho, že se většina příslušníků minorit nedokázala včlenit a přizpůsobit většině, čili majoritní skupině obyvatelstva.

Hypotéza 6

Předpokládám, že ke kriminogenní dráze mladistvých vede nejčastěji výchova autoritativní.

Myslím si, že spáchat trestný čin může za určitých okolností každý jedinec, ať byl vychováván jakýmkoli typem výchovy a pocházel jak z funkční, tak i disfunkční rodiny. Avšak touto hypotézou chci potvrdit svou domněnku, že většina respondentů byla vychovávána autoritativním typem výchovy, který se vyznačuje striktním dodržováním příkazů rodičů, příliš vysokými požadavky kladenými na dítě či mladistvého bez ohledu na jejich dispozice – úroveň zralosti, myšlení, schopností aj.

Hypotézu budu pokládat za prokázanou, jestliže alespoň 35% respondentů uvede, že byli vychováni autoritativně.

4.2 Metodika průzkumu

Volba typu a metod průzkumu

Vzhledem k tématu průzkumu a k naplnění cílů průzkumu jsem zvolila kvantitativně-kvalitativní typ šetření. Předpokládám, že kvantitativní přístup bude částečně zkreslený vlivem osobnostních charakteristik respondentů a věku, na něž je zaměřen. Proto jsem považovala za nutné doplnit tento typ průzkumu o kvalitativní typ šetření.

Nejprve jsem prováděla šetření formou kvantitativního typu průzkumu. Cílem bylo zjištění příčin a motivů kriminálního jednání v dnešní době z pohledu mladistvých, kteří spáchali trestný čin, provinili se. Druhá polovina šetření proběhla formou kvalitativního průzkumu, jehož cílem bylo zmírnit zkreslenost výsledků první poloviny šetření. Informace, které jsem získala, byly poskytnuty odbornými pracovníky, pracujícími s mladistvými, kteří se již provinili. Na základě jejich dlouhodobé práce s těmito jedinci jsou jimi sdělené informace dle mého názoru objektivnější, jelikož nemají potřebu se dělat lepšími, jako je to v případě dotazovaných respondentů první poloviny šetření.

Metodou kvantitativní části průzkumu byla zvolena explorativní metoda – dotazník. Dotazník byl zvolen zejména s ohledem na možnost získat velké množství informací v krátkém čase, které jsou snadno kvantifikovatelné. Tímto je usnadněno vyhodnocování průzkumu.

Při formulaci jednotlivých otázek dotazníku jsem postupovala tak, aby dotazník nebyl příliš komplikovaný a nezatěžoval tak respondenta a neodradil jej od jeho zpracování. Z tohoto důvodu jsem formulovala otázky tak, aby byla při malé časové náročnosti získána potřebná data k vyhodnocení průzkumu.

V první části dotazníku jsem uvedla téma, kterého se dotazník týká, ujistila jsem respondenty, že výsledky, které získám, budou využity pouze pro diplomovou práci a dále jsem uvedla pokyny pro vyplnění dotazníku. První dotazy byly zaměřeny na zjištění pohlaví a věku respondentů, dále dotazník obsahoval 10 otázek, které se vztahovaly k některé z hypotéz, anebo sloužily k tomu, aby byly naplněny dílčí cíle tohoto průzkumu. Abych zjistila, zda jsou otázky formulovány srozumitelně, nechala jsem je vyplnit náhodně vybraným pěti mladistvým. Na základě výsledků tohoto předběžného průzkumu jsem otázky v dotazníku ještě přeformulovala, aby byly srozumitelnější a respondenty minimálně zatěžovaly.

Při distribuci dotazníků, jsem respondentům vysvětlila záměr a účel průzkumu a dále jsem upřesnila vyplňování dotazníku.

Návratnost dotazníků byla 72 %, ze 100 poskytnutých dotazníků se mi vrátilo 72 vyplněných, což bylo zapříčiněno tím, že byl kladen akcent na oslovené respondenty, aby si dotazníky vzali skutečně jen ti, kteří mají zájem je vyplnit.

Při vyhodnocování dotazníků jsem byla nucena 4 vyřadit z důvodu neúplného vyplnění. Pro účely vyhodnocení dotazníkového šetření jsem tedy použila 68 řádně vyplněných dotazníků.

Druhá polovina průzkumu proběhla pomocí metody – nestandardizovaný rozhovor. Pro rozhovor jsem si připravila základní otázky a také podotázky, na které jsem se dotazovala odborných pracovníků a odpovědi jsem zaznamenávala pomocí čárkové metody, z důvodu snadného vyhodnocování.

Výběr respondentů

Základní vzorek průzkumu tvořili mladiství, tj. jedinci ve věku 15 až 18 let, kteří jsou umístěni nebo ambulantně dochází do zařízení pro výkon ochranné nebo ústavní výchovy nebo středisek výchovné péče.

Dotazníky jsem rozdala v těchto zařízeních: Diagnostický ústav pro mládež, Středisko výchovné péče – Ostrava-Kunčičky a Ostrava-Přívoz, Výchovný ústav –

Ostrava-Hrabůvka, Středisko výchovné péče – Ostrava-Koblov a Dětský domov se školou – Těrlicko.

Respondenty pro rozhovor jsem si zvolila záměrným výběrem. Vycházela jsem ze skutečnosti, že by se mělo jednat o osoby, které se v problematice kriminality mladistvých dobře orientují, a dlouhodobě se zabývají prací s těmito jedinci. Oslovila jsem sociálního kurátora Úřadu městského obvodu Ostrava – Mariánské hory a Hulváky z Oddělení sociálně právní ochrany dětí a etopeda z Diagnostického ústavu v Ostravě – Kunčičkách.

4.3 Analýza výsledků zkoumání

Na konci měsíce února 2009 jsem obdržela vyplněné dotazníky. Tyto jsem analyzovala a poté vyhodnocovala. Nejdříve jsem zkontrolovala správnost vyplněných dotazníků, z nichž jsem 4 musela vyřadit, jak jsem již výše uvedla. Dále jsem roztrídila dotazníky dle uvedeného pohlaví. Pomocí čárkovací metody jsem provedla třídění dat, kdy čárkou jsem zaznamenala výsledky jednotlivých hodnot. Výsledky jsem následně zpracovala do tabulky a pro větší přehlednost a názornost i do grafů. Ověřila jsem pravdivost svých hypotéz.

Rozhovory s odborníky proběhly po zpracování a vyhodnocení dotazníkového šetření. Cílem bylo zjistit názor respondentů z řad odborníků na výsledky dotazníkového průzkumu a porovnání těchto výsledků s jejich zkušenostmi z praxe.

Hypotéza č. 1

Předpokládám, že hlavní příčiny kriminality mladistvých tkví v rodinném prostředí.

K ověření platnosti hypotézy jsem respondentům položila otázku:

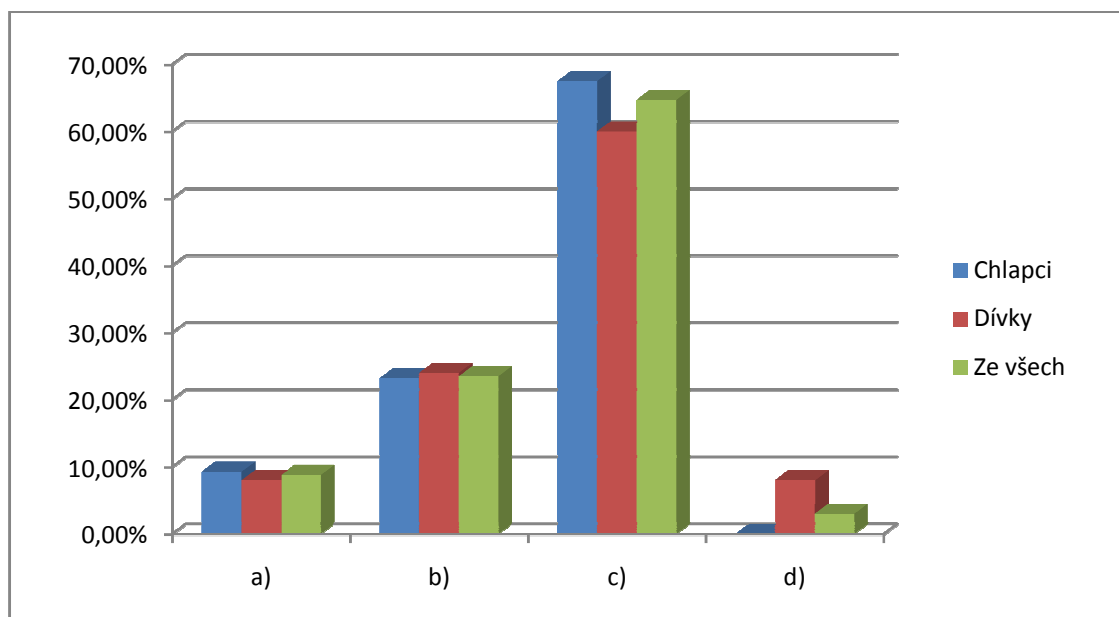
Co bylo hlavní příčinou toho, že jsi spáchal trestný čin?

- a) rozpory v rodině – disharmonické rodinné prostředí
- b) rodiče se také dopouštěli trestné činnosti
- c) vliv vrstevníků
- d) jiná varianta, uveďte

Tabulka k otázce č. 1 (v procentech) – Hypotéza č. 1

	Rozpory v rodině	Rodiče se dopouštěli TČ	Vliv vrstevníků	Jiná varianta
Chlapci	9,30%	23,20%	67,50%	0
Dívky	8%	24%	60%	8%
Ze všech	8,80%	23,50%	64,70%	3,00%

Graf k otázce č. 1 (v procentech) – Hypotéza č. 1

Respondenti – dívky jako hlavní příčinu páčání své trestné činnosti uvedly variantu c) vliv vrstevníků, v absolutních číslech se jedná o 15 dívek, další v pořadí byla varianta b) rodiče se také dopouštěli trestné činnosti, a to v odpovědi u 6 dívek.

Respondenti – chlapci jako hlavní příčinu páčání své trestné činnosti uvedli také variantu c) vliv vrstevníků, v absolutních číslech se jedná o 29 chlapců, další v pořadí byla varianta b) rodiče se také dopouštěli trestné činnosti, a to v odpovědi u 10 chlapců.

Platnost první hypotézy nebyla potvrzena. Jako příčinu páčání své trestné činnosti z důvodů rozporů v rodině – disharmonické rodinné prostředí, potvrdilo pouze 8,8% všech respondentů.

Odbornými pracovníky bylo potvrzeno, že mladiství páčají trestnou činnost většinou pod vlivem kolektivu čili vrstevníků. Prvotní příčinu patologického chování mladistvých však vidí v rodině. Vliv vrstevníků nastupuje hned poté. Jestliže

rodina na problémy svého potomka nereaguje, či si jich nevšimá, mladistvý hledá útočiště jinde. A to je většinou „vrstevnická skupina“.

Hypotéza č. 2

Domnívám se, že nejčastějším motivem k páčání trestné činnosti jsou peníze.

K ověření platnosti hypotézy jsem respondentům položila otázku:

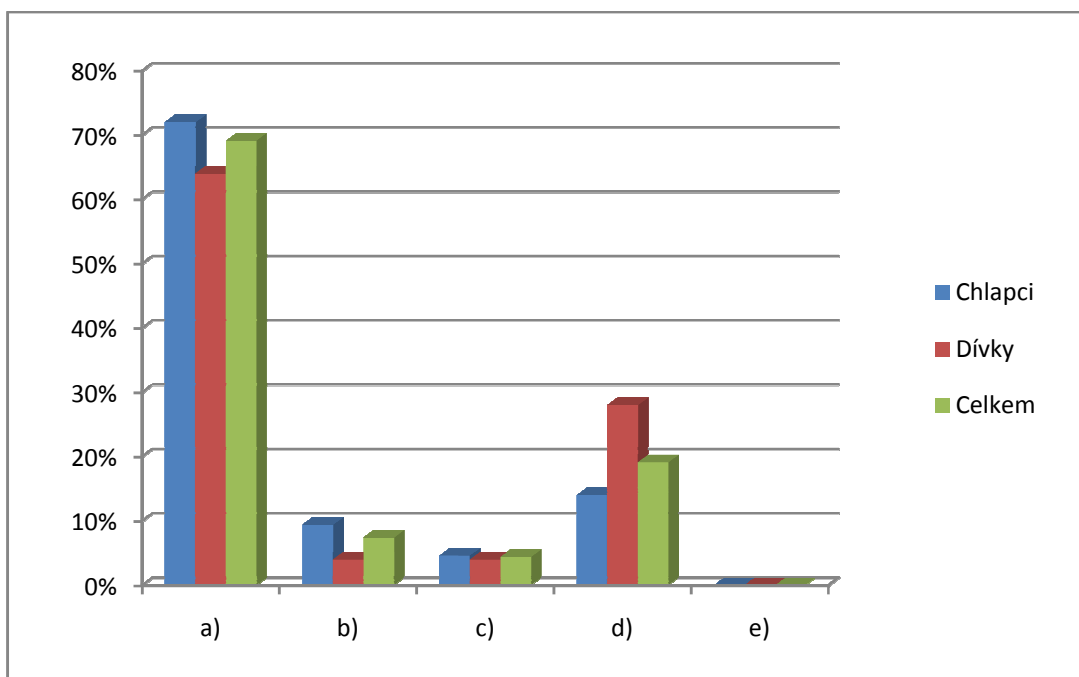
Motivem k tomu, že jsem spáchal trestný čin, bylo:

- a) peníze
- b) zviditelnění se
- c) odlišení se od ostatních
- d) touha po konkrétní věci
- e) jiná varianta, uveďte

Tabulka k otázce č. 2 (v procentech) - Hypotéza č. 2

	Peníze	Zviditelnění se	Odlišení se	Touha po konkrétní věci	Jiná varianta
Chlapci	72%	9,40%	4,60%	14%	0
Dívky	64%	4%	4%	28%	0
Ze všech	69,10%	7,40%	4,40%	19,10%	0

Graf k otázce č. 2 (v procentech) - Hypotéza č. 2

Respondenti – dívky jako hlavní motiv páčání své trestné činnosti uvedly variantu a) peníze, a to v počtu 16 dívek, další v pořadí byla varianta d) touha po konkrétní věci, a to v odpovědi u 7 dívek.

Respondenti – chlapci jako hlavní motiv páčání své trestné činnosti uvedli také variantu a) peníze, a to v počtu 31 chlapců, další v pořadí byla varianta d) touha po konkrétní věci, a to v odpovědi u 6 chlapců.

Platnost druhé hypotézy byla potvrzena. Peníze byly označeny jako rozhodující motiv pro spáchání trestného činu celkem 47 dotázanými, což v relativních číslech znamená 69,1% respondentů.

Tato hypotéza byla potvrzena i při rozhovoru s odborníky. Touha po penězích je mladistvými klienty nejčastěji uváděným motivem spáchání trestného činu. Mít peníze pro mladistvé znamená, moct si pořídit konkrétní věc, zviditelnit se v partě. V případě klientů ze slabých sociálních vrstev možnost koupit si například alkohol, cigarety nebo marihuanu.

Hypotéza č. 3

Předpokládám, že existují rozdíly v příčinách z hlediska pohlaví.

K ověření platnosti hypotézy jsem použila otázku č. 1, kdy jsem provedla roztřídění na dívky a chlapce.

Tabulka k otázce č. 1 (absolutní četnost)

	Rozpory v rodině	Rodiče se dopouštěli TČ	Vliv vrstevníků	Jiná varianta
Chlapci	4	10	29	0
Dívky	2	6	15	2
Celkem	6	16	44	2

Tabulka k otázce č. 1 (relativní četnost – v procentech)

	Rozpory v rodině	Rodiče se dopouštěli TČ	Vliv vrstevníků	Jiná varianta
Chlapci	9,30%	23,20%	67,50%	0
Dívky	8%	24%	60%	8%
Ze všech	8,80%	23,50%	64,70%	3,00%

Platnost třetí hypotézy nebyla potvrzena. Odpovědi zkoumaných mladistvých dívek a chlapců byly téměř totožné, tudíž byl můj předpoklad mylný.

67,5% chlapců zvolilo jako příčinu své trestné činnosti vliv vrstevníků. Druhou nejčastěji zvolenou možností bylo, že se rodiče také dopouštějí trestné činnosti – 23,2% respondentů. Jako třetí v pořadí volili chlapci variantu rozpory v rodině – disharmonické rodinné prostředí, jednalo se o 9,3% respondentů – chlapců.

Také dívky zvolily jako nejčastější příčinu své trestné činnosti vliv vrstevníků – 60% respondentů. V pořadí druhou nejčastější odpovědí bylo, rodiče se také dopouštějí trestné činnosti – odpovědělo 24% respondentů. Třetí v pořadí se umístily dvě odpovědi rozpory v rodině – disharmonické rodinné prostředí a jiná varianta – nuda, se stejnou četností – 8% respondentů.

Z rozhovoru s odborníky vyplývá, že příčiny páchaní trestné činnosti jsou u mladistvých obou pohlaví totožné, takže byla potvrzena neplatnost třetí hypotézy.

Hypotéza č. 4

Předpokládám, že budou rozdíly v motivech z hlediska pohlaví.

K ověření platnosti hypotézy jsem použila otázku č. 2, kdy jsem provedla roztřídění na dívky a chlapce.

Tabulka k otázce č. 2 (absolutní četnost)

	Peníze	Zviditelnění se	Odlišení se	Touha po konkrétní věci	Jiná varianta
Chlapci	31	4	2	6	0
Dívky	16	1	1	7	0
Celkem	47	5	3	13	0

Tabulka k otázce č. 2 (relativní četnost – v procentech)

	Peníze	Zviditelnění se	Odlišení se	Touha po konkrétní věci	Jiná varianta
Chlapci	72%	9,40%	4,60%	14%	0
Dívky	64%	4%	4%	28%	0
Ze všech	69,10%	7,40%	4,40%	19,10%	0

Platnost čtvrté hypotézy nebyla potvrzena. Odpovědi zkoumaných mladistvých dívek a chlapců byly opět téměř totožné.

Nejčastějším motivem k páčání trestné činnosti byly 72% chlapci zvoleny peníze. V pořadí druhou možností, kterou chlapci označili, byla touha po konkrétní věci – 14% respondentů. Třetí zvolenou variantou bylo zviditelnění se, jednalo se o 9,4% respondentů – chlapců.

Také dívky zvolily jako nejčastější motiv ke spáchání trestného činu peníze – 64% respondentů. V pořadí druhou nejčtenější odpovědí byla, touha po konkrétní věci – 28% respondentů. Třetí v pořadí se umístily dvě odpovědi zviditelnění se a odlišení se od ostatních, se stejnou četností – 4% respondentů.

Odborní pracovníci v rozhovoru potvrdili výsledky dotazníkového šetření. Mladiství obou pohlaví při společných sezeních uvádí, že peníze jsou nejčastějším motivem spáchání trestného činu. Z hlediska pohlaví se liší jen forma jejich získání. Tudíž existuje rozdíl mezi druhy trestných činů, kterých se dopouští mladiství chlapci a mladistvé dívky. Zatímco u chlapců převládají loupeže či krádeže motorových vozidel, u dívek jsou to především krádeže prosté, ale také trestné činy související s provozováním prostituce.

Hypotéza č. 5

Předpokládám, že rozdíly v příčinách budou i z hlediska příslušnosti k etnické skupině obyvatel.

K ověření platnosti hypotézy jsem respondentům položila otázku:

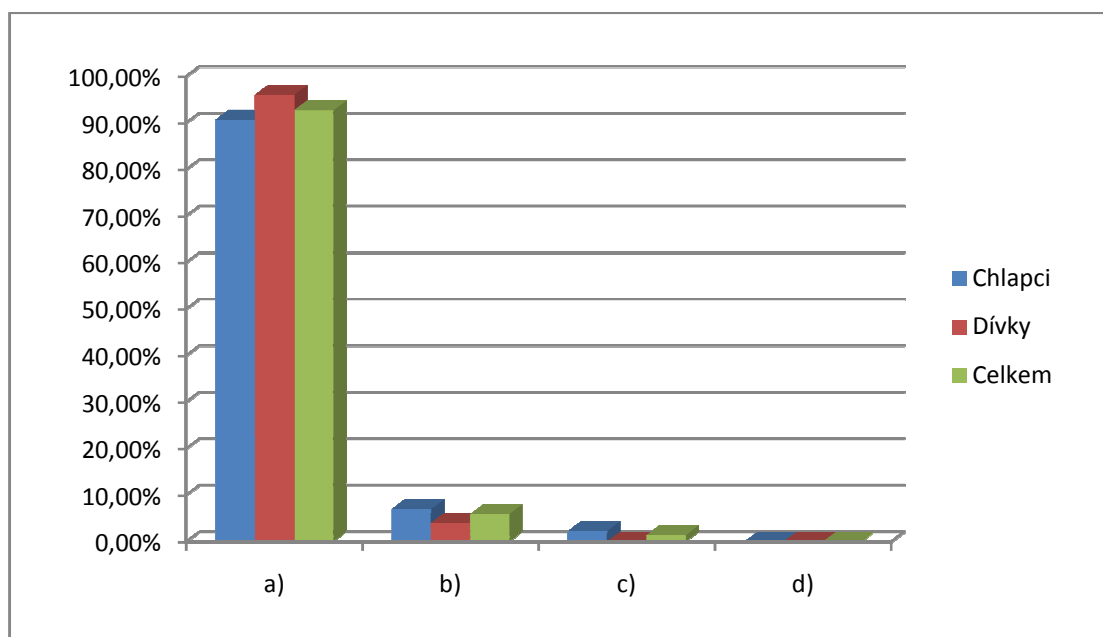
Hlásím se k národnosti:

- a) česká
- b) romská
- c) vietnamská
- d) jiná varianta, uveďte

Tabulka k otázce č. 3 (v procentech) - Hypotéza č. 5

	Česká	Romská	Vietnamská	Jiná
Chlapci	90,70%	7%	2,30%	0
Dívky	96%	4%	0	0
Celkem	92,70%	5,90%	1,40%	0

Graf k otázce č. 3 (v procentech) - Hypotéza č. 5

Platnost páté hypotézy dotazníkovým šetřením nebyla potvrzena. Dotazníkové šetření bylo neprůkazné, jelikož mladiství obou pohlaví ve většině případů uvedli národnost českou, i když asi třetina osob umístěných v zařízeních nebo do nich docházejících, kde jsem dotazníky rozdala, byli Romové, ke své národnosti se však nepřihlásili.

Pokud výsledky převedu do číselných hodnot, pak 63 respondentů tzn. 92,6%, uvedlo, že se hlásí k české národnosti, jinou národnost přiznalo pouze 5 respondentů tj. 7,4%.

Při rozhovorech s odbornými pracovníky jsem proto položila otázku, jestli jsou jejich klienty i příslušníci etnických menšin. Potvrdili mi, že ano. Nejvíce zastoupenou etnickou skupinou jsou Romové. Asi 1% pak tvoří příslušníci ostatních menšin, a to např. Gruzínci, Ukrajinci nebo Vietnamci. Zároveň však dodali, že oproti minulosti, kdy v diagnostických ústavech a jiných podobných zařízeních Romové převažovali, v současnosti převažují mladiství z majoritní skupiny obyvatel. Není to ovšem zapříčiněno tím, že by mladiství Romové přestali páchat trestnou činnost, ale jejich trestná činnost je více latentní, rodiny je chrání. I když mají ústavní výchovu nařízenou, nejsou schopni se jí podrobit, před nástupem do ústavní péče je rodiny skrývají u příbuzných. Zpravidla se ústavní výchově podrobují v zimě, kdy to berou jako

„přezimovací tábor“, jsou v tomto období schopni účelově se chovat a přizpůsobit se, ale jakmile se „dostanou ven, komunita je stáhne zpět“.

Oslovení respondenti (etoped a sociální kurátor) se domnívají, že určité rozdíly v příčinách páčání trestné činnosti mezi mladistvými z majoritní a minoritní populace jsou, ale jen nepatrné. Odlišnosti vyplývají především z jejich odlišného životního stylu, mentality, kultury a jiných faktorů vycházejících z historie jejich národa.

Z informací získaných prostřednictvím rozhovoru se dá konstatovat, že platnost páté hypotézy potvrzena nebyla.

Hypotéza č. 6

Předpokládám, že ke kriminogenní dráze mladistvých vede nejčastěji výchova autoritativní.

K ověření platnosti hypotézy jsem do dotazníku zařadila 4 otázky. První otázka měla potvrdit či vyvrátit hypotetický předpoklad přímo, další jsem použila jako pomocné. Chtěla jsem si vytvořit ucelenou představu o rodinném prostředí zkoumaných mladistvých. Jedna otázka nabízela odpověď ano či ne, tři otázky nabízely více variant odpovědí. Respondenti měli vybrat vždy jen jednu z variant.

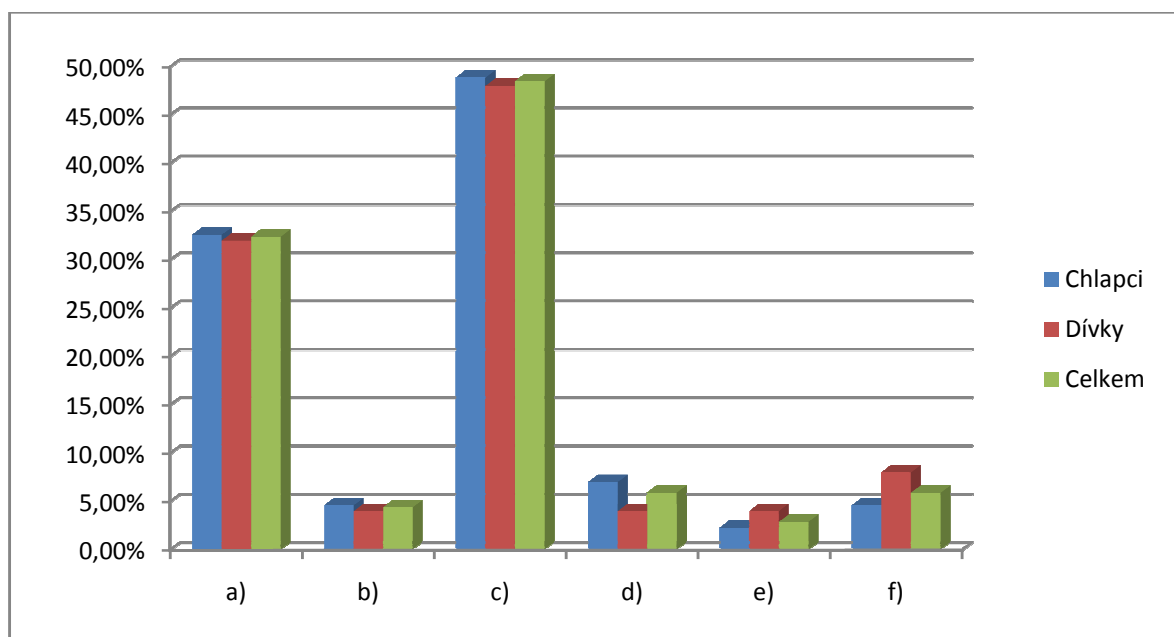
Otázka č. 1 – Výchova mých rodičů byla, či je:

- a) demokratická – to znamená harmonická, která se vyznačuje prvky pochopení, rodiče stanovili pravidla hry a přiměřeně mě kontrolovali
- b) autoritativní – rodiče byli přespříliš nároční, striktně jsem musel poslouchat jejich příkazy
- c) liberální – rodiče byli benevolentní, vše mi dovoľovali, příliš mě nekontrolovali
- d) zanedbávající – rodiče se o mě nezajímali, starali se jen o sebe a své aktivity
- e) nadměrně ochranná výchova – „opičí láska“, rodiče se o mě přehnaně starali, nevedli mě k samostatnosti, vše za mě dělali
- f) disharmonická – rodiče se ke mně chovali dle své momentální nálady, př. za stejnou věc jsem byl někdy pochválen a příště potrestán

Tabulka k otázce č. 4 (v procentech) - Hypotéza č. 6

	Demokratická výchova	Autoritativní výchova	Liberální výchova	Zanedbávající výchova	Nadměrně ochraňující výchova	Disharmonická výchova
Chlapci	32,60%	4,60%	48,90%	7%	2,30%	4,60%
Dívky	32%	4%	48%	4%	4%	8%
Celkem	32,40%	4,40%	48,50%	5,90%	2,90%	5,90%

Graf k otázce č. 4 (v procentech) - Hypotéza č. 6

Respondenty byly na prvních třech místech dle četnosti zastoupeny odpovědi, že výchova rodičů byla liberální – 33 respondentů, druhou nejčetnější odpovědí bylo, že výchova rodičů byla harmonická – 22 respondentů a třetí v pořadí byly dvě odpovědi, a to výchova rodičů byla zanedbávající a výchova rodičů byla disharmonická – shodně odpověděli na obě tvrzení 4 respondenti.

Otázka č. 2 – Byli na tebe rodiče v průběhu dětství:

- a) velmi přísní
- b) přísní
- c) shovívaví
- d) příliš shovívaví
- e) lhostejní

U otázky č. 2 se na prvních třech místech dle četnosti umístily následující odpovědi, rodiče byli v průběhu dětství na mě přísní – 30 respondentů, druhou nejčastější odpovědí bylo, rodiče byli v průběhu dětství na mě shovívaví – 25 respondentů, třetí nejčastější byla odpověď, rodiče na mě byli v průběhu dětství příliš shovívaví – 8 respondentů.

Otázka č. 3 – Používali rodiče tělesných trestů v případě, že ses něčeho dopustil/la?

- a) ano
- b) ne

U otázky č. 3, 46 respondentů uvedlo, že rodiče v případě, že se něčeho dopustil/la tělesné tresty používali – ano. Jen 22 respondentů uvedlo, že rodiče tělesné tresty nepoužívali – ne.

Otázka č. 4 – Když jsem měl nějaké problémy v chování:

- a) rodiče mě trestali
- b) rodiče to byli ochotni přehlédnout
- c) rodiče o tom ani nevěděli

Nejvyšší počet mladistvých uvedlo, že je rodiče trestali – 27 respondentů, druhou nejčastější odpovědí bylo, že rodiče jejich chování byli ochotni přehlédnout – 26 respondentů, zbývajících 15 respondentů uvedlo, že rodiče o tom ani nevěděli.

Platnost šesté hypotézy nebyla potvrzena. Předpokládala jsem, že nejvíce mladistvých, kteří se dopustili trestné činnosti, bylo vychovááno rodiči autoritativními, kdy museli plnit striktně jejich příkazy, byly na ně nakládány přespříliš velké nároky, aby byli viděni jako „dokonalí“, aniž by rodiče vzali v úvahu jejich předpoklady psychické i fyzické.

Podle praktických zkušeností etopeda a sociálního kurátora pro mládež vede ke kriminogenní dráze mladistvých především výchova liberální a zanedbávající, případně disharmonická, což potvrzuje výsledky dotazníkového průzkumu. Ve velké míře zastoupená odpověď, že výchova v rodině byla harmonická, je neudivila, především proto, že hodně klientů, se kterými pracují, si svou rodinu idealizuje – chtějí, aby taková byla.

Dle rodinných anamnéz a rozvorů, které vedou se svými mladistvými klienty je zřejmé, že 80% klientů jsou mladiství z neúplných rodin, z rodin rozvedených nebo z

rodin sociálně slabých. U rodin, kde si matka po rozvodu najde nového partnera, nejsou schopni zejména chlapci přijmout nevlastního otce jako adekvátní náhradu svého biologického otce, pak nastává období vzdoru, kdy se mladý muž snaží prosadit, upozornit na sebe a to může vést k jeho patologickému vývoji a následně ke spáchání trestného činu. V neúplných rodinách a rodinách sociálně slabých je pak důvodem spáchání trestného činu především touha po vyšším životním standardu, touha po nějaké věci nebo obstarání si peněz na cigarety, alkohol, případně drogy aj. Zbývajících 20% klientů tvoří mladiství z rodin s vyšším sociálním statusem. Tyto rodiny finanční problémy nemají, sklony k patologickému jednání u mladistvých z těchto rodin pro změnu pramení především ze zanedbané výchovy, nezájem rodičů vyvěrá z nedostatku času, v těchto rodinách má přednost materiální zabezpečení před citovými vazbami. Nuda, touha po změně, po adrenalinu jsou pak faktory, které často vedou ke spáchání trestného činu. Podle odborníků jsou tyto jedinci zákeřnější a práce s nimi složitější. Rodičovská péče, vřelost jsou důležitými faktory pro zdravý vývoj každého jedince, ať se jedná o dítě, dospívajícího či dospělého. U citově strádajících mladistvých se častěji projevují sklony ke kriminogennímu jednání.

4.4 Závěr průzkumu

Z výsledků šetření vyplynulo, že mladiství, jak dívky, tak i chlapci v nejvyšší míře páchají trestnou činnost pod vlivem vrstevnické skupiny, jíž jsou členy. Podle názorů odborníků, kteří s těmito delikventními jedinci pracují, má na patologické jednání mladistvých vliv i to, z jakých poměrů pocházejí. Jejich klienty jsou převážně mladiství z rodin s nižším sociálním statusem či z rodin neúplných (asi 80%). S tím souvisí i sociální prostředí, ve kterém mladiství vyrůstají a ve kterém se pohybují. Většinou nemají ani možnost, jak se z takového prostředí vymanit, jelikož rodinám chybí prostředky k tomu, aby své děti či mladistvé přihlásili do nějakého zájmového kroužku a mohli tak smysluplně trávit volný čas. Rodiče pod tíhou svých problémů rezignují na výchovu svých potomků. Zanedbaná výchova, absence jakýchkoli pravidel, mantinelů, norem má pak negativní vliv na utváření zdravého životního stylu mladých lidí. Motivací k protiprávnímu jednání jsou u těchto mladistvých především peníze. Důvodem je zejména zvýšení životního standardu jak svého, tak i rodiny nebo možnost pořídit si věc, po které touží a kterou si nemohou dovolit. Oproti tomu klienti, kteří pocházejí z finančně zajištěných rodin (asi 20%) páchají trestnou činnost, také pod

vlivem vrstevnické skupiny, ale změna nastává v motivech. Tito mladiství páchají trestnou činnost z nudy, potřeby adrenalinu, zviditelnění se. Odborní pracovníci zastávají názor, že pro jejich trestnou činnost je typická větší agresivita a vyšší míra latence, jelikož mají možnost komunikovat prostřednictvím nejnovějších prostředků masové komunikace (internetu – skype, ICQ, facebook), tyto nabízí spoustu variant jak skrývat trestnou činnost, př. rowdies (hooligans). Z toho můžeme vyvodit, že se dopouštějí spíše trestných činů výtržnictví, ublížení na zdraví, šikany, také drogových deliktů apod.

Z průzkumu dále vyplynulo, že pohlaví a příslušnost k etnické skupině není určujícím faktorem, který by ovlivňoval příčiny a motivy páchaní trestné činnosti. Odlišnosti z hlediska pohlaví můžeme shledat nejvíce v druhu páchaných deliktů.

Dále dotazníkový průzkum i rozhovor vyvrátil můj předpoklad, že mladistvé vede ke kriminogenní dráze především výchova autoritativní. Respondenti uvedli, že výchova v jejich rodině je především liberální, následovala harmonická a poté až zanedbávající a disharmonická. Odpovědi mohou být dle odborníků zkreslené, zejména díky idealizaci rodinného prostředí.

Závěr

Kriminalita obecně je fenomén, který provází lidskou společnost od nepaměti. Stala se součástí světa kolem nás, snad neexistuje člověk, který by se s ní v různých formách nesetkal. Zvláště závažným sociálně-patologickým jevem je kriminalita mladistvých, která v České republice dosáhla svého vrcholu v roce 1996, poté začala pozvolna klesat. V prvním desetiletí tohoto století se drží na přibližně stejné, ale stále vysoké úrovni, kterou je hranice mezi 8 – 10% skutků spáchaných mladistvými z celkového nápadu trestné činnosti v České republice. Vysoká míra kriminality souvisí zřejmě i s tím, že v současné době jsou ve věku mladistvých děti narozené po roce 1989, tedy v období uvolnění celospolečenského napětí, jehož následkem bylo do značné míry uvolnění morálky. Naše společnost začala přijímat demokratické standardy a to s sebou neslo, mimo jiné, značnou liberalizaci výchovy dětí a přístupu k mládeži celkově. V důsledku tohoto uvolnění došlo k přijetí postojů „je třeba bezvýhradně respektovat mladou generaci“, „pravidla je třeba přiblížit potřebám mladých“, aj., což jsou v podstatě přístupy správné, nicméně, nelze zacházet do extrémů. Jako příklad mohu uvést nekritické postoje rodičů vůči vlastním dětem, jejich snahu koupit dětem vše, co si dříve nemohli dovolit (velmi často tento jev souvisel s rapidním zlepšením ekonomické situace rodiny v souvislosti s podnikáním rodičů). Takto pojatá „všudypřítomná svoboda“ a s ní související uvolněná morálka ovlivňují všechny oblasti lidského života, dotýkají se rodiny, výchovy v rodině, školství, volnočasových aktivit i kultury, což má často za následek poměrně chaotický vývoj osobnosti mladých lidí. Z tohoto důvodu jsem se rozhodla věnovat svou práci příčinám a motivům kriminality mladistvých.

V teoretické části práce jsem se zabývala objasněním základní terminologie a specifickými znaky kriminality mladistvých. Dále jsem zařadila statistické přehledy počtu spáchaných trestných činů mladistvými v letech 2002-2008 v České republice, čímž jsem chtěla poukázat na fakt, že počty jimi spáchaných skutků jsou stále alarmující. Také jsem se zaměřila na vnější a vnitřní faktory ovlivňující kriminalitu mladistvých a na výchovu jako činitele, který má zásadní vliv na zdravý vývoj jedince.

Průzkum jsem zaměřila na zjišťování příčin a motivů závadového jednání mladistvých. K získání potřebných údajů jsem zvolila kvantitativně-kvalitativní typ šetření – dotazníkové šetření, jehož respondenty byli mladiství, kteří se dopustili trestné

činnosti (provinění), a rozhovory s odbornými pracovníky (etoped a sociální kurátor), kteří s těmito mladými lidmi pracují.

Příčiny kriminality mladistvých jsou různé, jde o nedostatečnou (zanedbanou) výchovu v rodině, disfunkční rodiny, negativní vliv sociálního prostředí, sociální vyloučení, nízký sociální status mnoha rodin, který bezpochyby souvisí s ekonomickou krizí, a tudíž i s vysokou nezaměstnaností (právě v regionech, kde je nezaměstnanost nejvyšší, stoupá i počet spáchaných trestných činů). Avšak klíčovou příčinou, která vyplynula z dotazníkového šetření, je páchaní trestné činnosti pod vlivem vrstevníků. Takto odpovědělo 67% respondentů. Tyto výsledky potvrdily následně i rozhovory s etopedem a sociálním kurátorem. Průzkumy provedenými v minulosti bylo zjištěno, že trestná činnost páchaná ve skupinách se vyznačuje větší brutalitou, devastací majetku, ale také větší organizovaností, což se jeví jako velmi závažný problém.

Průzkum dále prokázal, že 69% mladistvých respondentů spáchalo trestnou činnost motivováno vidinou zisku finančních prostředků, kterých se jim nedostává. Tento motiv je typický zejména pro provinilce s nízkým sociálním statutem.

Ať už jde o jakoukoli příčinu či motiv ke spáchání trestného činu mladistvými, dotýkají se v konečném důsledku celé společnosti – ta pak musí vynakládat značné úsilí a nemalé prostředky na nápravu (resocializaci) těchto mladistvých. Navíc s nejistým výsledkem, jak tvrdí odborníci; některým pomohou na měsíc, některým do 18 let a jen mizivému procentu mladistvých na celý život. Proto je důležité, aby došlo i ke změnám v celospolečenském smýšlení a k nastavení určitých výchovných a preventivních pravidel, která povedou k eliminaci kriminality. I když Česká republika vynakládá na preventivní opatření nemalé prostředky, stále se nedaří tento sociálně-patologický jev potlačit.

Začít něco měnit by se mělo vždy od vrcholu pyramidy – představiteli naší politické scény počínaje. Vládní činitelé by se měli zasadit o omezení sociálního vyloučení jak etnických skupin, tak občanů, kteří se pohybují na hranici chudoby, dále o zvyšování zaměstnanosti, o znovuoobnovení kulturních hodnot a morálních pravidel. Samozřejmostí je změna přístupu rodičů k výchově – dostatek času věnovaný dětem, dostatek emocionálních projevů, projevy zájmu, společně trávený volný čas, cílené ovlivňování volnočasových aktivit dětí a mladých dospělých – to vše může být vodítkem pro zlepšení současné situace stavu kriminality mladistvých.

Výsledky mého šetření mohou posloužit jako východiska pro další sociálně pedagogické průzkumy týkající se kriminality mladistvých. Zajímavým tématem

průzkumu by mohlo být například, kolik mladistvých z těch, kterým bylo uloženo ochranné opatření, bylo v dětství či v dospívání týráno či zneužíváno rodiči nebo příbuznými.

Věřím, že i má práce přispěje svými zjištěními k zamyšlení ostatních a že řešení problému nezůstane pouze v rovině diskusí.

Resumé

Diplomová práce se zabývá příčinami kriminality mladistvých ze sociálního a edukačního hlediska. Toto téma je již dlouhá léta velmi aktuální a zabývají se jím celosvětově odborníci různých odvětví – psychologové, pedagogové, etopedové, lékaři, politici a v neposlední řadě i sociální pedagogové. Vzhledem k tomu, že se jedná o složitou problematiku, vybrala jsem si oblast zjišťování příčin a motivů delikventního jednání v současné době, zejména ve vztahu k výchovnému prostředí a k sociální charakteristice prostředí, v němž se tito mladiství pohybují a žijí.

Při psaní teoretické části práce jsem využila informací, které jsem získala studiem odborné literatury, právních předpisů, internetových stránek a statistických přehledů Policie České republiky. Pracovala jsem zejména s texty, které se zabývají, kriminalitou, delikvencí, institucionální péčí na území České republiky. Pro přípravu a realizaci šetření jsem využívala metodologickou literaturu.

V první kapitole se věnuji charakteristice kriminality mladistvých, jejími specifickými znaky, vymezuji základní terminologii a dále uvádím současný stav kriminality mladistvých z republikového i regionálního hlediska. Druhou kapitolu jsem zaměřila na příčiny kriminality mladistvých, na vnitřní a vnější faktory, které je ovlivňují. Třetí kapitola pojednává o působení výchovy v rodině, ve škole a v rámci mimoškolní činnosti na mladistvé, včetně návrhů na jejich zvládnutí ve prospěch jednotlivců i společnosti. Čtvrtá závěrečná kapitola obsahuje informace o tématu průzkumu, o jeho přípravné a realizační fázi a dále o výsledcích průzkumu „Motivů a příčin kriminality mladistvých“.

Anotace

Horáková, Marcela. Příčiny kriminality mladistvých jako sociálně edukační problém. (Diplomová práce). Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně, Fakulta humanitních studií, Institut mezioborových studií Brno. Ostrava 2010. 86 stran.

Diplomová práce je zaměřena na příčiny kriminality mladistvých ze sociálního i výchovného hlediska. Práce se zabývá zjišťováním těch nejzávažnějších faktorů, které v současné době svádí mladistvé ke spáchání trestného činu. Autorka poukazuje na vztah výchovy a patologického chování mladistvých. Ve své práci uvádí základní pojmy týkající se kriminality mladistvých. Průzkum v diplomové práci je zaměřen na zjištění příčin a motivů, které vedou mladistvé ke spáchání trestného činu.

Klíčová slova:

mladiství, příčiny kriminality mladistvých, motiv ke spáchání trestného činu, výchova v rodině, vrstevnické skupiny, kriminogenní - rizikové prostředí

Annotation

Horáková, Marcela. The Causes of Juvenile Delinquency as a Socially Educational Problem. (Thesis). Tomáš Baťa University in Zlín, Faculty of Humanities, Institute of Interdisciplinary Studies, Brno. Ostrava 2010. 86 pages.

The thesis focuses on the causes of juvenile delinquency from the social and educational point of view. The work is trying to detect the most serious factors tempting the underage to commit crime. The author points out the relation between upbringing and pathological behaviour of the youth. She discusses the basic notions connected to juvenile delinquency. The research focuses on discovering the causes and motives leading minors to committing crime.

Keywords:

minors, causes of juvenile delinquency, motive for committing crime, upbringing in family, groups of coevals, criminogenous (high-risk) environment

Použitá literatura

1. ČÁP, J. BOSCHEK, P. BALCAR, K. *Způsob výchovy v rodině a osobnostní faktory HSPQ II. řádu*. Praha: Československá psychologie, 1999.
2. ČERNÍKOVÁ, V. *Prekriminalita dětí a kriminalita mladistvých, kterým byla uložena ochranná opatření*. Praha: Policejní akademie, 2002.
3. ELLIOT, J. PLACE, M. *Dítě v nesnázích. Prevence, příčiny, terapie*. Praha: Grada, 2002. ISBN 80-2470-182-1
4. GAVORA, P. *Úvod do pedagogického výzkumu*. Brno: Paido, 2000. ISBN 80-85931-79-6
5. HÁJEK, B. HOFBAUER, B. PÁVKOVÁ, J. *Pedagogické ovlivňování volného času*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-473-1
6. CHMELÍK, J. *Trestná činnost mládeže a páchaná na mládeži*. Praha: Ministerstvo vnitra, 1998.
7. JŮVA, V. *Úvod do pedagogiky*. Brno: Paido, 1997. ISBN 80-85931-39-7.
8. KOUDELKOVÁ, A. *Psychologické otázky delikvence*. Praha: Victoria Publishing, 1995. ISBN 80-7187-022-6
9. KOUKOLÍK, F. DRTILOVÁ, J. *Vzpouza deprivantů*. Praha: Galén, 2006, 2008. ISBN 978-80-7262-410-2
10. KOUKOLÍK, F. *Před úsvitem, po ránu*. Praha: Karolinum, 2008. ISBN 987-80-246-1496-0
11. KRAUS, B. *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-383-3
12. KRAUS, B. POLÁČKOVÁ, V. a kol. *Člověk-Prostředí-Výchova. K otázkám sociální pedagogiky*. Brno: Paido, 2001. ISBN 80-7315-004-2
13. KUČTA, J. VÁLKOVÁ, H. a kol. *Základy kriminologie a trestní politiky*. Praha: C. H. BECK, 2005. ISBN 80-7179-813-4
14. MALACH, J. *Základy pedagogiky*. Ostrava: Ostravská univerzita, 2003. ISBN 80-7042-293-9
15. MATĚJČEK, Z. *Co, kdy a jak ve výchově dětí*. Praha: Portál, 2006. ISBN 978-80-7367-325-3
16. MATOUŠEK, O. KROFTOVÁ, A. *Mládež a delikvence*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-771-X

17. MLČÁK, Z. *Základy psychopatologie*, Ostrava: Ostravská univerzita, 1. vydání, 2003. ISBN 80-7042-263-7
18. NOVOTNÝ, O. ZAPLETAL, J. a kol. *Kriminologie*. Praha: Aspi, 2008. ISBN 978-80-7353-376-8
19. PAULÍK, K. *Základy psychologie osobnosti*. Ostrava: Ostravská univerzita, 2006. ISBN 80-7368-157-9
20. PÁVKOVÁ, J. a kol. *Pedagogika volného času*, Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-423-6
21. PIPEKOVÁ, J. VÍTKOVÁ, M. *Terapie ve speciální pedagogické péči*. Brno: Paido, 2000. ISBN 80-7315-010-7
22. PLAŇAVA, I. PILÁT, M. *Děti, mládež a rodiny v období transformace*. Brno: Barrister & Principal, 2002. ISBN 80-86598-36-5
23. POKORNÝ, V. TELCOVÁ, J. TOMKO, A. *Prevence sociálně patologických jevů*. Brno: Ústav psychologického poradenství a diagnostiky r.s., 2003. ISBN 80-86568-04-0
24. PRŮCHA, J. WALTEROVÁ, E. MAREŠ, J. *Pedagogický slovník*. Praha: Portál, 1998. ISBN 80-7178-252-1
25. ŘÍČAN, P. KREJČÍŘOVÁ, D. a kol. *Dětská klinická psychologie*. Praha: Grada, 2006. ISBN 80-247-1049-8
26. SHARRY, J. *Řešíme problémy s výchovou dětí a dospívajících*. Brno: Computer Press, 2006. ISBN 80-251-1295-0
27. ŠIŠKOVÁ, T. *Menšiny a migranti v České republice*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-285-8
28. VITÁSKOVÁ, K. *Etopedie, Vybrané okruhy etopedické problematiky*. Ostrava: Ostravská univerzita, 1. vydání, 2005
29. VÍTEK, K. VÍTKOVÁ, V. *Manželský a rodičovský faktor v protispolečenském jednání dětí*. In: Sociologie pomáhá společenské praxi. Praha: SNP, 1978.
30. ZOUBKOVÁ, I. MOULISOVÁ, M. *Kriminologie a prevence kriminality*. Praha: Armex publishing, 2004. ISBN 80-86795-05-5
31. ZOUBKOVÁ, I. *Kontrola kriminality mládeže*. Pelhřimov: Aleš Čeněk, 2002. ISBN 80-86473-08-2
32. Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním a vyšším odborném a jiném vzdělávání.

33. Zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže.
34. http://o-kraji.kr-moravskoslezsky.cz/statisticke_informace.html
35. http://www.mvcr.cz/statistiky/krim_stat/mladistvi.html
36. <http://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/slovo/referencni-skupina>
37. http://skpv_sm1.ks.sm/extrem-toxi-mladez-mravnost/index_ml_3.asp
38. http://essk.pcr.cz/essk/_sest_root.asp
39. <http://jakub.hucin.cz/vychova.html>
40. <http://cs.wikipedia.org/wiki/Vychova>

Seznam příloh

Příloha č. 1	Dotazník
Příloha č. 2	Otázky pro rozhovor s odbornými pracovníky
Příloha č. 3	Grafické znázornění kriminality páchané mladistvými v letech 2002 – 2008 na území České republiky v porovnání krajů
Příloha č. 4	Grafické znázornění kriminality mladistvých dle množství spáchaných skutků v letech 2002-2008 v rámci České republiky

Příloha č. 1

Dotazník k diplomové práci na téma:

„Příčiny kriminality mladistvých jako sociálně edukační problém“

Tento dotazník je anonymní; prohlašuji, že veškeré údaje, které z navrácených dotazníků získám, budou využity výhradně pro diplomovou práci.

Děkuji Vám za čas věnovaný poctivému vyplnění tohoto dotazníku.

Pohlaví: muž žena

Věk:

V případě variant zatrhněte jen jednu!

1. Co bylo hlavní příčinou toho, že jsi spáchal trestný čin?
rozpory v rodině – disharmonické rodinné prostředí
rodiče se také dopouštěli trestné činnosti
vliv vrstevníků
jiná varianta, uveďte:
2. Motivem k tomu, že jsem spáchal trestný čin, bylo:
peníze
zviditelnění se
odlišení se od ostatních
touha po konkrétní věci
jiná varianta, uveďte:
3. Hlásím se k národnosti:
česká
romská
vietnamská
jiná varianta, uveďte:
4. Výchova mých rodičů byla, či je:
demokratická – to znamená harmonická, která se vyznačuje prvky pochopení, rodiče stanovili pravidla hry a přiměřeně mě kontrolovali
autoritativní – rodiče byli přespříliš nároční, striktně jsem musel poslouchat jejich příkazy
liberální – rodiče byli benevolentní, vše mi dovoľovali, příliš mě nekontrolovali

zanedbávající – rodiče se o mě nezajímali, starali se jen o sebe a své aktivity
nadměrně ochranná výchova – „opičí láska“, rodiče se o mě přehnaně starali,
nevedli mě k samostatnosti, vše za mě dělali
disharmonická – rodiče se ke mně chovali dle své momentální nálady, př. za
stejnou věc jsem byl někdy pochválen a příště trestán

5. Byli na tebe rodiče v průběhu dětství:

velmi přísní
přísní
shovívaví
příliš shovívaví
lhostejní

6. Používali rodiče tělesných trestů v případě, že ses něčeho dopustil?

ano
ne

7. Když jsem měl nějaké problémy v chování:

rodiče mě trestali
rodiče to byli ochotni přehlédnout
rodiče o tom ani nevěděli

8. Jakého trestného činu jste se dopustil/a: (pozn. u této odpovědi lze zatrhnout více variant)

loupež
úmyslné ublížení na zdraví
vydírání
sprejerství
výtržnictví
krádeže vloupáním (do výkladních skříní, restaurací, bytů, škol, rodinných domků..)
krádeže prosté (kapesní, motorových vozidel, jízdních kol, v bytech..)
neoprávněné užívání cizí věci
jiná varianta, uveďte:

9. Litujete svého jednání?

ano
ne

10. Formulace otázek v dotazníku byla pro mě:

pochopitelná
nepochopitelná

Příloha č. 2

Otázky pro rozhovor s odbornými pracovníky

Jsou vašimi klienty (chovanci) spíše chlapci nebo dívky?

Jaká je věková skladba poprvé umístěných mladistvých?

Co vám klienti uvádějí jako hlavní příčinu toho, že spáchali trestný čin?

Jaký uvádějí motiv spáchání trestného činu?

Bývají vašimi klienty občané jiné národnosti než české?

K jaké národnosti se klienti hlásí?

Jaká je rodinná anamnéza mladistvých?

Trestnou činností se zabývají mladiství především:

- Ze sociálně slabých rodin
- Z rodin, kde jsou rodiče trestaní recidivisté
- Z rodin, kde rodiče nejeví o výchovu a volný čas dítěte zájem
- Emocionálně chladní rodiče
- Z rodin, kde jsou na děti kladeny příliš velké nároky
- Z rodin, kde jsou děti rozmazlovány a hýčkány, kde mají nadbytek všeho a z nudy a pro zábavu páchají trestnou činnost

Charakterizujte z jakých rodin pochází klienti se kterými pracujete, popřípadě, kteří jsou umístěni ve vašem zařízení.

Liší se příčiny provinění u chlapců a dívek?

Liší se motivy provinění u chlapců a dívek?

Příloha č. 3

Grafické znázornění kriminality páchané mladistvými v letech 2002 – 2008 na území České republiky v porovnání krajů

